

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Maarjamõisa 44, tel. 12-56.

Talitus:
Tartu, Lutsu 10, tel. 10-48.

Alasaksa-aegsete eestikeelsete tekstide ortograafiast.

I

Kõige vanemad seni leitud eestikeelsed tekstid põlvnevad teatavasti 16. sajandist.

1524. ja 1528. vabel on kirjutatud Kullamaa kirikuõpetaja Johannes Lelow' tekstid: Meie-isa palve; Ave Maria; Credo algus¹. Suurem osa Credo teksti on tundmatu autori kirjutatud 1528. ja 1532. a. vahel². Peale aastat 1535 on kirjutatud n. n. Ametivanne I, 1570 paiku n. n. Ametivanne II. Arvatavasti sajandi keskpaigast põlvneb Liivimaa talurahva õiguse katkend. Vanemate tekstide hulka kuulub veel n. n. Tunnistus Sigismundus Awerbach'ile, mille kirjutamis-aasta on 1589.

Vanade tekstide ortograafia uurimisel on eeltingimuseks muidugi see, et käsikirjad õieti loetakse ja interpreteeritakse ning neis arvesse võetakse — võimalikult kõik — juhuliselt teksti sattunud vead.

Esimeste eestikeelsete tekstide autorid olid sakslased, kes oma ortograafia panid maksma ka eesti keele kohta. Eesti tekstide ortograafia selgitamiseks on järjekult vaja tolle aja saksa ortograafia ja foneetika arvestamist. Saksa kolonisaatsiooni esimesel ajastul oli tarvitusel Baltimail ülasaksa keel; kuid juba 14. sajandil sündis muutus: suur hulk koloniste voolas juurde alasaksa keelealalt. Keskallasaksa

¹ Andmed teosest, A. Saareste ja A. R. Cederberg: Valik eesti kirja-keele vanemaid mälestisi. (Edaspidi tsiteeritakse lühendatult: VEKVM).

² Vt. EK II (1923), lk. 97—98.

keel pääses võidule Baltimail, domineeris siin 15. sajandil ja andis viimaks 16. sajandi teisel poolel maad jällegi ülasaksa keelele.

Esimesed eestikeelsed tekstid põlvnevad siis alasaksa keele õitseaja viimastest aastakümnetest. Il ametivande tekst on pärit küll sajandi teisest poolest; sellegipärast võime seda rahulikult pidada alasaksa ajastusse kuuluvaks: ta on ainult — nagu hiljemini tõestame — esimese, sajandi algul kirjutatud ametivande variant.

Kuid Tunnistus Sigismundus Awerbach'ile on tekst, mis kirjutatud aastakümnel, kus ala- ja ülasaksa keel võitlesid Baltimail eesõiguse pärast. Selle teksti ortograafia käsitus nõuab niihästi ala- kui ka ülasaksa keele arvestamist ja on järjelikult rinnastatav Müller'i tekstidega, mitte aga eelnimetatud alasaksa keele ainuvalitsuse aastaisse kuuluvate kirjalikkude mälestistega. Järgnevas me siis seda teksti ei arvesta.

II

Enne kui tekstide ortograafia lähemale vaatlemisele asuda, oleks vaja kõrvaldada neist juhulised kirjutamisvead, mis — tähele panemata jäädes — võiksid tumestada ortograafia üldpilti.

A. Lelow' tekstid¹.

Lelow' kirjutatud on Meie-isa palve ja Ave Maria tekst ja Credo teksti algus sõnadeni *tañua nñññ mñae*; sealt jätkub tekst teise, väga erineva käekirja ja ortograafiaga. Ei ole usutav, et Lelow ise oleks nende tekstide autor; üksikud mõtted vead lasevad oletada, et Lelow ainult kopeeris need tekstid mingist algtekstist². Muidugi soodustab kopeerimine kirjutusvigade tekkimist, pealegi siis, kui kirjutaja keeleoskus on vilets.

Meie-isa palve.

Õtte — tähenduses 'olet'; ootusvastane -tt- esinemine pro -ll- on kirjutusviga³: tähed on ju kirjas teineteise sarnased. -t puudumist on seletatud lausefoneetiliselt; öeldi:

¹ Selles kirjutises on tekstid tarvitatud sel kujul, nagu nad esinevad VEKVM-is. Erandlikult on tarvitatud dr. P. Johansen'i väljaannet: Eestikeelsed palved Kullamaalt. Toimetanud Paul Johansen. Tallinna linna arhiivi väljaanded. IV järg. Tallinna, 1923. (Edaspidi tsiteeritud lähendatult: Johansen). Selle allika tarvitamise puhul on tehtud vastav märge.

² Vrd. Johansen, lk. 12.

³ Johansen, lk. 12.

olet tajvas, kuid muulasest-autori kõrv kuulis ainult üht *t-d*¹. Arvestatav vorm: *o|tt|e*.

*po[h]ulut*²; keelend on ühendatav murdelise kujuga *põhà*; see võiks ehk olla autori poolt *heilig: heiligen* eeskujul moodustatud ‚põhatud‘ tähenduses ‚pühitsetud‘ (põhatut leidub ka Rossihniusel). Kui otte puhul esineb *tt* pro *ll*, võiks siingi olla säärane viga, mis kopeerimisel võib kergesti juhtuda. Seepärast arvestame ortograafia käsitlusel ainult *po[h]u|ut*³.

fulfut — tähenduses ‚tulgu‘; sõnaalguline *f* on kirjutusviga¹; imperatiivis sõna lõpul *t* esinemine on tolle aja kohta harilik nähtus¹. Ortograafia käsitlemisel arvestame *f|ulfut*.

* *f|a|ftu*, tähendab ‚saagu‘; *t* on arvatavasti seletatav seega, et autor on ära seganud sõnad ‚saagu‘ ja ‚saatku‘. Arvestame *f|a|t|ftu*.

meytte võiks kergesti olla kopeerimisviga pro *meyt|e*. Eespool oli meil ju kahel korral *l* ja *t* segiminekut. Sisuliselt ootaksime siin igatahes allatiivi. Tuleks arvesse teinegi seletus: algtekstis võis vahest olla: „anna meile meite igapäevane leib.“ Kopeerimisel jättis Lelow ühe sõna kirjutamata. Igatahes, ortograafia vaatlusel jäägu parem arvestamata need kahtlased tähed. Arvestame *mey|tt|e*.

tenneny, yčepewhne. Neis sõnuses võiks *e* olla häälik *ä* grafeemiks (vt. ka allap.!). Kohati esineb aga esivokaalsete sõnade järgsilpides *a*.

heyfta vist pro *heyta*; arvatavasti on siin ‚heida‘ ja ‚heitka‘ (= heitke) ühendatud. Vrd. ka märget ülal *f|a|ftu* puhul. Arvestame ainult *hey|t|a*.

wollfat. Mitmuse oblikvakäänete mõjul on autor siin üldistanud *-k-* nominatiivigi. Arvestame *woll|f|at*.

elle on murdeline keelend *älä* pro *ära*.

(*elle*) *f|ä|tt|yt* (*meytt|yt*) — ‚ära saada meid‘; sõnas *f|ä|tt|yt* võiks peituda kopeerimisviga: lõppsilp *-yt* on pärit järgmisest sõnast. Keeleoskamatu inimese hooletul kopeerimisel pole ju sellise vea tekkimine võimatu. Ortograafia puhul võime arvestada *f|ä|tt|yt|*.

oh|ä|tt|f|ä = *ohattus* tähenduses ‚hädaoht, kiusatus‘⁴. Vormi poolest illatiiv, *ä* esinemine arvatavasti dekoratiivne joon.

¹ Prof. A. Saareste, prosem. ist. 1927. süg.

² Märgisse [] on suletud tähed, mis originaalis selgusetud.

³ Märgisse || on suletud tähed, mida ei arvestata ortograafia käsitlusel.

⁴ Nõnda olen kuulnud nüüdki veel Tori kihelkonnas.

ereneš; siin esimeses ja teises silbis jällegi $e = \bar{a}$.

fattfa; tähenduselt ja ortograafialt jääb sõna tumedaks. See võiks olla ‚saada‘, aga sama hästi see võiks olla mingi kopeerimisviga, sest oma ortograafialt erineb sõna märksa autori harilikust kirjaviisist. Ortograafia käsitlusel jääb kogu sõna arvestamata |fattfa|.

Umen ei tule võõrkeelse sõnana küsimusse. Järgnevas jätame võõrkeelsed sõnad alati arvestamata (Aue, Maria, Credo, poncio pilato, Juramentu der vndudeschen jne.).

Ave Maria tekst.

Terwütewt võiks olla partitsiip ‚tervütüt‘. Lõpp -tewt oleks haruldane märkimisviis pro -twt. Arusaadavam oleks küll -te- esinemine, kuid me leiame ka märkimisviisile -ew- paralleeli alasaksa ortograafiast: ü tähistamiseks tarvitati iu-ii¹.

Wzant². Siin ei ole põhjust oletada praegust vormi *issand*: tekstides mujal esineb *wfanda*, *wfande*; nii siis võiks siingi lugeda *isand*.

ijwfaš; u võiks siin olla lühike u, a — pikk \bar{a} (su kaas).
nawšwte; siin võiks meil olla tegemist kontaminatsiooniga: vormid ‚naisi‘ ja ‚naiste‘ segunesid vormiks ‚naisite‘. Ortograafia käsitlusel jätame 2. silbi w kõrvale; et sel puhul tekib autori harilikule kirjutamisviisile võõras ühend šwt, jätame ka ž arvestamata. Arvestame nawš|wte.

pälne on siin vist superlatiivse tähendusvarjundiga; lugeda tuleb arvatavasti *pälne*.

phuhet on partitsiip ‚pühät‘ (sõnast ‚pühama‘, vt. ülal märkust põhulut puhul, lk. 131) tähenduses ‚pühitsetud‘.

hwuhust, vististi kopeerimisviga pro hwuhust = murd. hivist, mis esineb ka muudel vanematel autoritel.

Credo tekst.

Wzuma; lõpp a on keelesisuline, murdeline.
ymala; w järel ootaksime u-d. Selle puudumine on kirjutamisviga³.

fehthw wehč:gtwne⁴; siingi näikse olevat kopeerimisvigu. Algtekstis võis olla fehthw wed:gtwne; kopeerimisel sõnad

¹ A. Lasch: Mittelniederdeutsche Grammatik. Halle a. S. 1914. § 46, lk. 42.

² Teoses VEKVM ei kirjutata seda sõna lahus järgmisest. Faksilile põhjal näib mulle siiski, et vahe on olemas. Lahus kirjutab neid ka Johansen, lk. 14.

³ Johansen, lk. 12.

⁴ Märgiga : on tähistatud rea lõpp originaalis.

läksid Lelow'l segi: teise sõna lõppsilp. -ne toodi esimesse sõnasse, kuid esimese sõna diftongi järelkomponent sattus ka järgmisesse sõnasse: *wepft*-. Ortograafia vaatlusel võib neid sõnu arvestada järgmisel kujul: *fepft|ny| wepft|d|ftne*; sõna *vägine* 'kräftig, furchtbar, gewaltig' esineb Wied. Wb.-s.

Ionunth; selles sõnas võiks olla kontaminatsioon: lõpud -*nud* ja -*nd* läksid segi ja moodustasid uue -*nund*¹. Elavas keeles esineb lõpp -*nund* praegugi (Saaremaal) (*añnund*, *tõnund*).

B. Tundmatu autori tekst.

teme-, siin teine *e = ä*.

medbten on murdeline *medè(n)*.

ɣfande; e tähistab siin *ä*-d; miks ka 2. silbis ei esine *e*-d, jääb tumedaks.

fuma; *m = mm*. 'Kumma' esineb siin pro ,(kes:)kelle', mis seletub vist seega, et eesti sõnadel ,kes' ja ,kumb' on saksa keeles ainult üks vaste: *welcher*.

tu[?]enuth; oletatav I on käsikirjas nii segane, et on võimatu seda dešifreerida². e esinemine ei või olla keeles faktiline; siin on türevokaali ekslik tarvitamine ka selles vormis. Arvestame: *tu[?e]nuth*.

pwæt on jällegi partitsiip ,pühät', tähenduses 'pühitsetud'.

neuþeft; e lõppsilbis on seletamatu. Arvestame *neuþ|e|ft*.

Swrn (forma *kanatanut*); Swrn võiks olla kirjutamisel pooleli jäänud sõna surm. Ortograafia puhul tuleb kõrvale jätta grafeem *n*, mis võiks olla poolelijäänud *m*. Arvestatav vorm: Swr|n|.

formā; kriips vokaali kohal tähistab nasaali järgnemist. Siin on see muidugi genitiivi *n*-i lühendus. o esinemine jääb seletamatuks. Kas murdeline? Arvestatav vorm *f|o|rmā*.

furrenut; e on autori keeleviga (vrd. *tu[?e]nuth!*). Arvestame *furr|e|nut*.

maddanut võiks olla ühenduses verbiga ,matma'. Sel puhul oleks see vorm: *mattettud*. Et autor ei tee vahet -*nud* ja -*tud* partitsiibi vahel, ei ole ime: autori viletsast keeleoskusest annab tunnistust kogu tekst. *a* esinemine teises silbis pro *e* võiks olla murdeline.

porþeft; e selles sõnas jääb arusaamatuks. See on nähtavasti kirjutusviga. Ortograafia vaatlusel võime arvestada ainult *porþ|e|ft*.

¹ Prof. A. Saareste' teateil.

² Vrd. VEKVM, lk. 2, joonealust märget I ja Johansen, lk. 15, joonealust märget I.

pr[.]mal; pr- on lühendus pro par-; teise silbi vokaal on raskelt loetav¹, arvatavasti a. Ortograafias arvestatav vorm: parr|mal.

ketel tähenduses 'kael'; on võimatu täpsalt kindlaks teha, mida tähistab sõnas esinev t; vorm võib olla: *kädel*, *kädel*, *kädel* või isegi keeleviga t-lise mitmuse mõjul. Kõige tõenäolisem on siiski D esinemine: kui tekstis esineb juba *mede*, siis on see vist küll *käde*. Helita meediana olen seda käsitletud ortograafia vaatlusel.

fjēdt tähendab 'säält'; d on arvatavasti kirjutusviga pro l. Kahtlase grafeemi jätmise kõrvale: fjē|dt.

fj[e]; e võiks olla lausefoneetilistel põhjustel lühike.

allehēt[mine]; e esinemine võiks olla keeleline nähtus: vrd. soome *alle*.

vllefs; see on ainus kord, et ses tekstis sõnalõpulise s-i tähistamiseks tarvitatakse fs. Siin võiks olla vormi *üllesse* mõju: abisõnade kohakäänded on autoril ka teisel segi läinud, vrd. *fanatanut poncio pilato alla*. Arvestame ainult vlle|fs.

fwrene ellone² on raskelt seletatavad sõnad: need on üleliigsed, neile ei vasta mitte miski ladinakeelses algtekstis. Need sõnad on arvatavasti lisandus tõlkijalt, nagu neid esineb ka mujal ses tekstis: *afu[s] thajua [ričus] [re]mu* (ascendit ad caelos). Kuid jääb küsitavaks, kuhu see lisandus kuulub: kas see täiendab eelmist lauset või järgnevat. Lause vllefs towfma fe[ft] lehan fjē fwrene ellone n̄d[fs]e p̄fane thaiwa [ričus] remu võiks tähendada: 1) üles tõusma sest liha(n) see surnu elune..., s. t.: 'selle surnud liha ülestõusmine elusaks'..., või 2) üles tõusma sest liha(n) / suure(n) elu(n) / ning see igavene taeva [riik] rõõmu, s. t. usun... liha ülestõusmist, suurt elu ning igavest taevariiki. Igatahes: ortograafia vaatlusel tuleb need sõnad kõrvale jätta.

C. Juramentum I.

Mynno; o on seletamatu. Kas lohakalt kirjutatud a? Arvestame Mynn|o|.

tohuetann on murdeline vorm: *tojuoittan*; e esinemine pro o teises silbis on seletamatu. Arvestame toju|e|tann. wegfwewell. Esimeses ja kolmandas silbis e = ä.

pfšandell; siingi e = a. Sel puhul ootaksime ka a asemel e-d (= ä). Miks seda *ei esine, jääb arusaamatuks.

¹ Teoses VEKVM, lk. 2, on märgitud i, kuid Johansen'il esineb (lk. 15) a.

² Vrd. VEKVM, lk. 2, joonealust märgest 13.

D. Juramentum II.

Tuleb tähelepanu juhtida II ametivande sarnasusele esimesega. Lähedane on ju oletus, et uue ametivande koostamisel võeti aluseks vana ametivanne ja kohandati see uute oludega.

Sarnasus on tähelepanuväärne: I juramentumis esineb igalpool *t*, *h*, ainult teksti lõpus on kõrvalekaldumine: *nind* theme *fallis*, II juramentumis samuti: *nind* theme *fallis*. Lõpp *l*-i asemel on mõlemas tekstis *-ll*. Mõlemad tekstid algavad vigaste sõnadega. *mynno toyuetann*; komade asetamine on täpselt sama. Tekstid on järjekult lähedalt seotud teineteisega. Teise teksti tekkimisaeg on 1570. paiku, kuid selle ortograafia võib siiski olla omane palju vanemale ajastule.

mynno; siin arvestame nagu Jur. I puhul: *Mynn|o|*.

toyuetann; jällegi arvestame ainult *toy|e|tann*.

● *fehll* tähenduses 'sel'; *h* esinemine on dekoratiivne joon. *Rides*; *-es* on mingi vöörapärasus (*-e* puhul vrd. rootsi *rike*), mis tuleb kõrvale jätta. Arvestame *Rid|es|*.

aufzull; *u* selles asendis on arvatavasti kopeerimisviga. Arvestame *auf|z|ull*.

Sfand|.; selle sõna puhul on võimatu täpselt kindlaks määrata, missugune on lõpp¹. Arvestame *Sfand|.*

awytad|e|; Lõpp *e* on jällegi kopeerimisviga. Arvestame *awytad|e|*.

E. Liivimaa talurahva õiguse katkend.

Waltift võiks olla vorm *valskist*. Sõna esineb Wied. Wb-s.

teox; siin on arvatavasti kirjutusviga pro *toex* (*o = ð*).

wife; jätame tähele panemata arusaamatu lõpu *e*; arvestame *wif|e|*. (Vrd. ka alasaksa *wise* 'weise').

kufz tähenduses 'kus'; ('kuus' ei tule arvesse sisulistel ja ortograafilistel põhjustel). Sel kohal on sõna esinemine tekstis vöörastav. Siiski võiks seda ju arvestada.

(*ep*) *pehe = ei peä*.

fanna pro fama (=saama) on kindlasti kirjutusviga. Ootaksime: *fama*. Arvestame: *fa|nn|a*.

fullana; jätame kõrvale seletamatu lõpu *a*: *fullan|a|*.

temma asemel ootaksime 'oma'. See on keeleline viga, mis seletub seega, et eesti sõnadel 'tema' ja 'oma' on saksa keeles ainult üks vaste: *sein*.

¹ Vrd. VEKVM, lk. 4, teksti ja joonealust märget 2.

to (nüüdki murdeis *ku < kun*) arvestame ortograafia vaatlusel säärasena.

ast tähenduses 'aasta'. Lõppkaoliste sõnade analoogial (*paast < paastu* jne.) jättis autor arvatavasti selleski sõnas lõppvokaali kirjutamata.

weljasz; eestikeelsetele sõnadele 'väljas' ja 'otsas' vastab saksa keeles ainult üks sõna: 'aus'. See seletab kõnesoleva sõna valesti tarvitamist. Vrd. ülal 'temma' ja 'kumma' esinemist!

teisz (teise); i esinemist on raske seletada. See võiks vahest kirjutamisel tekkinud olla järgmise sõna mõjul. Sääraseid juhtumeid oli meil ka teistes tekstides. Ortograafia vaatlusel ei saa seda i-d arvestada. tei|sz.

sahte tähenduses 'saata'; e esinemine pro a on arusaamatu. Arvestame saht|e|.

fella; nominatiivi mõjul on autor üldistanud f genitiivigi. Arvestame fel|fa.

F. Ülevaade parandustest.

ʒfamede. ʒen ʒhymna o|tt|e taywas. po[h]ul|ut| on ʒhymnu nymmy. kullut ʒhymnu rikus | ʒa|t|ku ʒhymnu tachtmusz taywas nync [ma]esze | Anna mey|tt|e tenneny ycepetwyne lehyb[.]. nync heyt|fa ander meye woll|kat. nynda | kut meye Ander annama meytte wollahst| wafta. elle ʒatt|ht| meyttyt kurya Shachtusz| erenes |fattfa| meyt kuryast| Amen|.

[Aue Ma gr pl.]

Terwutewt |Maria|, ʒʒant ʒwfas. | ʒhymna nah|ʒ|te ʒzees peine phuhet. nync phowhatut ʒzynnust hywhuft |ʒhr'p^an|.

[Credo.]

ʒʒuma ymala yfanda keyh|ny| we|y|g|kyne. ʒen lonunth tahua nync mhae nyct | |ʒh| teme ahno poian medbten yfande: kuma on sanudt | pohalt waymolt: ilmale tu|ze|nuth: |Mariast| pwhet | ney|e|ft: Swr|n| s|ormā kañatanut |poncio pilato| alla risti pel poduth: surr|enut nic maddanut on | port|e|st asu[s] | thayuā [ricus] [re]mu ʒstup prr|mal ketel | yʒa keicke weckue, ʒze|d|t teme tulley fundma | ʒze| ellerwat nic furnudt.

Mina yffun poha waymo cyffe pohā risti kyrkun | keicke jumal pohat alleheyt|mine| pattudt | vll|s| towfma fel|st| lehan ʒze |stwere ellone| nyct | ʒze hlane thaiwa [ricus] remu.

|Suramentu der vndufeschen.

Mynn|o| tohu|etann / n̄n̄c̄ wān̄nu s̄sell surell / |owfall /
 n̄n̄c̄ weḡtevell h̄s̄andell / h̄s̄andell / |Sarmen Bruggeneh| /
 teh̄s̄e n̄yme kaes̄s. |h̄ass̄enkamp| / |M̄ester| Sara |ordens̄s| /
 |liff̄landi| maell / m̄h̄n ar̄mall h̄s̄andell / n̄n̄c̄ s̄selle / aw̄s̄fall
 tall̄h̄na l̄h̄n̄h̄all / waḡka / n̄n̄c̄ sān̄na kuelya olla / kuh̄ m̄h̄nd
 jumall aw̄ytacko / n̄n̄c̄ theme kall̄is euangeliū.

|Suramentum der Vndufeschen,

Mynn|o| tohu|etann, n̄n̄c̄ wān̄no, sehl̄ weckewall |Rottsehl
 Ric̄|es|, n̄n̄c̄ auf̄zu|ull |Rhade|, |Isand|. |szelle tall̄h̄na L̄ynn-
 hall, waḡka, n̄n̄c̄ |sanna kuelya olla, kuh̄ m̄h̄nd Jumall
 aw̄ytacke, n̄n̄c̄ theme kall̄is |Euangelion.

|Tonnies Kerck|
 |Knackenhouer|

Resz Waltist tunnistap, n̄n̄c̄ ep Woy se toey teha se Marap	1 W.
Resz Unrecht k̄aiw̄ap se marap nuchtus̄z	1 W.
Resz Koiwi wis̄e uhest̄ teifest̄ wottap teh̄ pehl̄ ell̄ic̄ Kirko ell̄ic̄ toa seest̄ ur̄ as̄zi mis̄z kus̄z tibbo Wert on se Māks̄ap	40 W.
Rusz ur̄ as̄zi ūr̄ kort̄ leppit̄ut on see ep pehe uhest̄e k̄aiwat̄ut sān̄na, k̄es̄z se wāsta tep̄ se māks̄ap	1 W.
Jor̄sep ur̄ full̄an̄a temma perremehe jurest̄ erre enne to temma ast̄ wel̄jas̄z on siēz k̄addup̄ tema pal̄c̄ k̄eic̄ sēst̄ nuchtlōs̄est̄ nuchtlōs̄est̄ sap̄ se szandt̄ ūr̄ kolmas̄z os̄za n̄ic̄ ūr̄ os̄za se kir̄c̄ n̄n̄c̄ kolmas̄z os̄za se k̄es̄z k̄aiw̄ap.	
Rel̄is̄z teisē pehl̄ Wallest̄ap n̄n̄c̄ ep woip̄ sed̄ba ted̄be saht̄e sel̄ ohn̄ W̄izat̄ sell̄ka pehl̄.	

Tekib veel küsimus, millele vaja leida lahendus, enne kui asuda tekstide ortograafia lähemale vaatlusele.

Praeguses eesti keeles on algsome vokaalide, nasaalide ja liikvidate järelmised teenuisklusiilid teatavasti muutunud meediateks.

16. sajandi tekstides esineb sageli tähti: k, p, t seal, kus meil praegu on meedia. Tekib küsimus, kuidas neid tähti tuleb foneetiliselt hinnata.

Kullamaa tekstide puhul torkab silma järjekindlusetus ortograafias: esineb d-t, kuna ootaksime embakumba. Näit. and̄er, mede; kuid h̄szant, port̄|est̄. On tähele pandav, et sõna lõpul esinevad Kullamaa tekstides teenuisklusiilid, sõna sees aga on märkimisviis mitmekesine.

Kõigepealt: peame mõnna, et teataval määral Lelow' aegu esines meediaid eesti keeles: täht *d* vormides: *mede*, *ander*, *ʃfanda*... ei või tähistada midagi muud kui meediat. Võrreldgem nüüd vorme: *ʃfanda*, *ʃfande-ʃʃant*; sõna sees *d*, sõna lõpul *t*. Niisugune vahekord on võõrastav; on võimatu, et seda eesti keeles oleks esinenud. Kuid saksa keeles on selline vaheldus täiesti harilik nähtus: klusiil võib saksa keeles sõna lõpul esineda ainult teenuisklusiilina ja sõnaseesmised meediad, sattunud sõna lõppu, on muutunud helita klusiilideks¹. See on saksa foneetika tähtsamaid iseärasusi, ja on arusaadav, et sakslasest autor ei märganud, et asjaolud on eesti keeles teised. Ta hääldas ja kirjutas siingi oma emakeele foneetika mõjul sõna lõpul *k*, *p*, *t*². Et neid tekste ei kirjutatud üles rahvasuust või tõlkimisel kellegi eestlase abi tarvitades (kusjuures autor oleks võinud hääldamist tähele panna), selleks on meil küllalt tõendus: „heitka andeks“, „meie volkat“, „kannatanud Poncio Pilato alla“, „jookseb üks sulana tema peremehe juurest ära“ jne. selliseid lauseid rahvasuust juba ei kuulnud! Nii siis: autor kirjutas oma hääldamise põhjal teenuisklusiili märke eesti meediate tähistamiseks. Nii võiks siis oletada, et Lelow' ajal juba sõnalõpulised ja sõnalõppu sattunud klusiilid olid lähenenud vastavateks meediateks. Sel puhul kuuluvad siia

G-na:

L³: *n̄n̄d̄*⁴ (5 korda). C: *n̄d̄* (2 korda), *n̄d̄* (2 korda).

Jur. I: *n̄n̄d̄* (4 korda), *n̄n̄d̄* (1 kord). Jur. II: *n̄n̄d̄*^(.) (2 korda), *n̄d̄* (2 korda). TÕ: *n̄d̄* (4 korda).

B-na:

L: *lehbp*. C: *ʃʃtup*, *tullep*. TÕ: *tunniʃtup*, *marap* (2 korda), *faiwap* (2 korda), *wottap*, *maʃʃap*, *tep*, *maʃʃap*, *ʃoʃʃep*, *faddup*, *Walleʃtup*.

D-na:

L: *po[h]ul|ut*, *f|ultut*, *woll|t|at*, *ʃzatt|yt*, *ʃʃant*, *phowhatut*, *lonunth*. C: *tu|e|nuth*, *ʃurr|e|nut*, *maddanut*, *ellewat*, *furnudt*,

¹ A. Lasch: § 227, lk. 131. See kajastus ka alasaksa ortograafias, näit. kirjutati gen. langes, kuid nom. lant.

² Midagi analoogilist võib tähele panna inglise keelt õppivate sakslaste juures: siingi hääldab algaja sõnalõpuliste heliliste klusiilide asemel helita klusiile oma emakeele mõjul.

³ Tarvitame järgmisi tekstide tiitlite lühendusi: L = Lelow' tekstid; C = Credo' teksti tundmatu autori kirjutatud osa. Jur. I = Ametivanne I (Juramentum I); Jur. II = Ametivanne II (Juramentum II); TÕ = Liivimaa talurahva õiguse katkend.

⁴ Selle sõnaga on täbar opereerida: murdeti see on ju *n̄n̄k*!

pohat, pattudt. Jur. I: mynd. Jur. II: mynd. TÕ: fort, leppitut, kaiwatut, ʒʒandt.

Jääks selgitada meediate esinemise küsimus sõna sees.

On rida sõnu, mille puhul meedia esinemine on väljaspool kahtlust: nimelt seal, kus kirjutatakse *b*, *ɔ*, *g*, näit: *ander*, *mede*... Kuid sagedamini on oletatav meedia tähistatud teenuisklusiiliga: *hæpewhne*, *ʒa|t|ku*... Need juhtumid on seletatavad järgmiselt: saksa keeles on olemas helilised *g*, *b*, *d* ja helita *k*, *p*, *t* ja vahe — eriti alasaksa keeles — on suur. Eesti meediad on saksa helita klusiilidele peaaegu lähemad kui helilistele. See põhjustas arvatavasti teenuisklusiilide tarvitamist.

Sellega ei ole näiliselt kooskõlas esindus *n̄nda*, *ander*.., kus siiski on heliline klusiil. Pandagu aga tähele, et see esineb peaaesjalikult *n*-i kõrval; *n* on sedavõrd heliline häälik, et siin — ühendis *nd* — ka muulane ei võinud pidada meediat teenuisklusiiliks.

Mis ülejäänud juhtumesse puutub, kus intervokaalse meedia tähistamiseks on tarvitatud helilise klusiili märki (*mede*, *poduth*...), siis vaja meeles pidada, et eesti meedia oma hääldamiselt on saksa *k*, *p*, *t* ja *g*, *b*, *d* vahepealne foneem. Kuigi see tundub olevat saksa helita klusiilile lähedam kui helilisele, ei ole erinevus viimasestki nii suur, et eksimine selles sihis oleks võimatu. Sõnaeesmiste meediatena tuleksid siis arvesse

-G- puhul:

L: *k|ultut*, *ʒa|t|ku*, *hæpewhne*, *we|h|ä:g|hne*. C: *port|e|ft*, *feicfe*, *hane*.

Jur. I: *wegfewell*, *wagfa*, *awh|ta|o*. Jur. II: *wegfewall*, *Rid|es|*, *wagfa*, *awh|ta|e|*.

-B- puhul:

TÕ: *tibbo*.

-D- puhul:

L: *mede*, *heht|k|a*, *ander*, *U|nder*, *h|fanda*. C: *h|fande*, *poduth*, *maddanut*, *fundma*, *ketel*. Jur. I: *h|ʒandell* (3 korda). Jur. II: *ʒ|fand|*.

III

Täiesti kindlat ortograafiat alasaksa keeles pole kunagi olnud. Järjekindlusetus oli seal harilikuks nähtuseks. Liiga suurt järjekindlust me ei või järjelikult oodata ka esimestelt eestikeelsetelt tekstidelt¹.

¹ Järgnevas hoitakse lahus kõik tekstid üksteisest. Nagu tulemused näitavad, on üksikute tekstide ortograafias teatavaid lahkuminekuid, mis ei võimalda käsitleda neid ühiselt.

A Konsonantide märkimine.

A. Konsonantide kvaliteedi märkimine.

a) *k* märkimine.

1) Sõna algul: *k*

L: *kēn* (2 korda), *kut*, *kuriya*, *kuriyasth*, *-kas*, *kehth|ny*].
C: *kūma*, *kanatanut*, *ketel*, gen. *keide*, *kyrkun*, part. *keide*.
Jur. I: *kaesj*, *kuelya*, *kuy*, *kallis*. Jur. II: *kuelya*, *kuy*, *kallis*.
TÕ: *kesj* (4 korda), *kusj* (2 korda), *kirko*, *kort*, *kaiwatut*, *ko*,
kaddup, *keid*, *kirck*, *kolmasj* (2 korda), *kaiwap*, *ke|ijj*.

2) Sõna lõpul: *k*

TÕ: *ellid* (2 korda), *kirck*, *palck*, *keid*. *k* esinemine ole-
neb tolle aja saksa ortograafias¹.

3) Sõna sees: *k*

TÕ: *Walfist*, *kirko*.

4) Ühend *ks*: *x*, *xf*, *ck*, *kf*¹

L: *ander*, *Under*. Jur. I: *Sara*. TÕ: *teog*, *magap*
(2 korda), *üj* (6 korda), *mafsap*, *mafsap*, *Sojep*.

b) *p* märkimine.

1) Sõna algul: *p*, *ph*

L: *pohulut*, (*hck*)*pewynne*, *pelne*, *phuhet*, *phowhatut*. C: *poian*,
pohalt, *pwhet*, *pel*, *poduth*, *porck|est*, *prr*]. *mal*, *poha*, *poha*, *po-
hat*, *pattudt*. TÕ: *pehl*, *pehe*, *perremehe*, *palck*, *pehl* (2 korda)¹.

2) Sõna lõpul: *p*

TÕ: *ep* (3 korda).

3) Sõna sees: (ei esine).

c) *t* märkimine.

1) Sõna algul: *t*, *th*

L: *tahwas* (2 korda), *tachtmusj*, *tenneny*, *Serwütewt*, *tahua*.
C: *teme*, *tu|e|nuth*, *thayua*, *tullep*, *towfma*, *thaiwa*. Jur. I:
tohu|etann, *tehsse*, *tallyna*, *theme*. Jur. II: *tohu|etann*, *tallyna*,
theme. TÕ: *tunnistap*, *teog teha*, *teifest*, *teh*, *toa*, *tibbo*,
temma, (2 korda), *teise*.

Ka alasaksa ortograafias oli säärane järjekindlusetus
t - th.

¹ Lähemalt lk. 147.

2) Sõna lõpul: t, th

L: kut, wollahtst, kurhast, Terwutewt, phuhet, szhnnust, hynhuft. C: pwbet, waymolt, neuh|e|ft port|e|ft, szeld|t, selft|. TÕ: Walkft, uheft, teifest, feeft, Wert, jureft, ast, feft, nuchtlozest, nuchtlofest.

Vaheldus t~th oli ka alasaksa ortograafias ¹.

3) Sõna sees.

Pearõhulise diftongi järel: t

C: -hehtmine.

Konsonandi järel: t

L: tachtmusz, wasta, nahs|z|te. C: rissft, Sftup, rissft. Jur. II: Rottsehl. TÕ: nuchtusz, wasta, nuchtlozest, nuchtlofest; kaugemal sõnas: TÕ: tunnistap, uhefte.

4) Ühend ts: z

C: neuh|e|ft. TÕ: Wisat.

Ka alasaksa ortograafias oli tarvitusel grafeem z foneem ts vastena ².

d) a märkimine.

1) Sõna lõpul: ð

L: n̄n̄ð (5 korda). C: n̄ñð (2 korda), n̄ñ (2 korda).

Jur. I: n̄n̄ð (4 korda), ññð (1 kord). Jur. II: n̄n̄ð (2 korda), n̄ñð (2 korda). TÕ: n̄ñð (4 korda).

-ð esinemine -k või -g asemel on iseloomulik alasaksa ortograafiale ³.

2) Sõna sees.

Pearõhulise pika vokaali ja diftongi järel: L: fza|t|fu. C: feiðe.

Pearõhulise lühikese vokaali järel: f, g, ð

L: h̄æpewhne, weh|t|ḡhne ⁴. C: h̄kane. Jur. I: wegfe-well, waga. Jur. II: wefewall, Ric|e|s|, waga.

Pearõhulise silbi konsonandi järel: f

L: |f|ulfut.

Vokaali järel kaugemal sõnas: ð

Jur. I: aw̄htac̄fo. Jur. II: aw̄htac̄|e|.

¹ t~th vahelduste kohta lähemalt lk. 147.

² A. Lasch, § 330, lk. 172.

³ A. Lasch, § 336, lk. 136 ja § 344, lk. 183.

⁴ Lähemalt lk. 147.

e) B märkimine.

1) Sõna lõpul: p (ühe erandiga)

L: lehp¹. C: Sstup, tullep.² TÕ: tunnistap, marap (2 korda), kairvap¹ (2 korda), wottap, maßap, tep, maßap, Sogep, kaddup, Walleßap.

2) Sõna sees: bb

Ainus näide TÕ: fibbo.

f) D märkimine.

1) Sõna lõpul: t, th, dt, d

L: po[h]ul¹ut, [k]ul¹ut, woll^e[k]at, f^ezatt^eht, Sfzant, phowhatut, Ionunth. C: furr^enut, maddanut, ellewat, furnud^t, pohat, pattud^t, tu[?]e[?]nuth. Jur. I: mynd. Jur. II: mynd. TÕ: kort, leppitut, kairwatut, Sfzandt.

2) Sõna sees.

Pearõhulise pika silbi järel: t, d

L: heht¹a. C: poduth.

Pearõhulise lühikese silbi järel: d, dd

L: mede. C: meddten¹.

Konsonandi kõrval: d

L: ander, nynda, Under; yßanda. C: fundma, yßande. Jur. I: yßandell (3 korda). Jur. II: Sßand|.

g) s märkimine.

1) Sõna algul: f, fß, fß, c

L: fßynna (2 korda), fßynnu (4 korda), fßa^et^eku, fßatt^eht, fßu-, fßees, fßynnust. C: fanud^t, Swr^en|, fßo^rma, furr^enut, fßel^dt, fundma, fße (2 korda), furnud^t, ch^ßte, fe^ßt, fß[e]. Jur. I: fßell, fßurell, fßelle, fßanna, Sßara. Jur. II: fehl, fßelle, fßanna. TÕ: fe (9 korda), feest, see fßann|a, fullann|a, fieß, feßt, fßap, fedda, fßahte, fel, fel¹a.

Kõik need tähed olid tarvitusel ka alasaksa ortograafias².

2) Sõna lõpul: fß, ß

L: taywaß (2 korda), rifiß, tahtmuß, ereneß, kaß, fßeß. C: aßu^ß|, [ri^ßuß] (2 korda). Jur. I: kaefß, kalliß. Jur. II: kalliß. TÕ: feß (4 korda), nuchtufß, miß, kuß (2 korda), weljaß, fieß, kolmaß (2 korda), fei^ß.

¹ Lähemalt lk. 146.

² fß-i esinemise põhjusest lähemalt lk. 148.

Alasaksa ortograafias ei olnud selles küsimuses ühtlust: siingi esines $\text{š} \sim \text{f}\text{š}^1$.

3) Sõna sees.

Pearõhulise pika vokaali järel: f , $\text{f}\text{š}$, $\text{f}\text{ž}$

Jur. I: owfall , $\text{tehf}\text{še}$, $\text{awf}\text{šall}$. Jur. II: $\text{auf}\text{ž}|u|ll$. TÕ: $\text{wif}\text{f}|e|$, teifest , teife .

Pearõhulise lühikese vokaali järel: $\text{f}\text{ž}$, f , $\text{f}\text{š}$, ff^1

L: hfa , Bfzant , Wfzuma , hfanda . C: hfande , $\text{afu}[\text{š}]$, $\text{hf}\text{ža}$, vffun . Jur. I: hfšandell (3 korda). Jur. II: $\text{Bfand}|$. TÕ: $\text{af}\text{ži}$ (3 korda), $\text{o}\text{ž}\text{a}$ (3 korda).

Konsonandi kõrval: f (ühe erandiga)

L: wafta . C: riffti , Bftup , riffti , towfma , fest . Jur. II: Rottfchl . TÕ: feest , wafta , aft , fest .

Kaugemal sõnas vokaali järel $\text{f}\text{ž}$, f

TÕ: $\text{nuchtl}\text{of}\text{žest}$, $\text{nuchtl}\text{ofest}$.

Kaugemal sõnas konsonandi kõrval: f

L: $\text{wollal}\text{ijfth}$, kurhafst $\text{f}\text{žhnmufst}$, $\text{h}\text{h}\text{w}\text{hufst}$. C: $\text{portf}\text{el}\text{ft}$, TÕ: uhefte , jureft .

4) Ühend ts : ž . Vt. lk. 141.

5) Ühend ks , vt. lk. 140.

h) *h* märkimine.

1) Sõna algul: h

L: hehtfla , $\text{h}\text{h}\text{w}\text{hufst}$. C: $(\text{alle})\text{heht}[\text{mine}]$.

2) Sõna lõpul (neis tekstides ei esine).

3) Sõna sees.

Pearõhulise lühikese vokaali järel: h

L: $\text{po}[\text{h}]u\text{llut}$, $\text{Ohachtuf}\text{ž}$, phuhet , phowhatut . C: poha poha , pohat , lehan . TÕ: teha .

Konsonandi kõrval: h

L: $\text{tachtuf}\text{ž}$. TÕ: $\text{nuchtu}\text{f}\text{ž}$, $\text{nuchtl}\text{of}\text{žest}$, $\text{nuchtl}\text{ofest}$.

h esinemine siin oleneb saksa ortograafiast. Üksik h oleks siin olnud vokaali pikendusmärgiks.

i) *l* märkimine.

1) Sõna algul: l

L: lehb . Jur. I: $\text{l}\text{hnn}\text{hall}$. Jur. II: $\text{L}\text{hnn}\text{hall}$. TÕ: leppitut .

¹ $\text{f} \sim \text{f}\text{š} \sim \text{f}\text{ž}$ põhjustest lähemalt lk. 148.

2) Sõna lõpul ll, l¹

C: pel, ketel, jumal. Jur. I: fšell, furell, owšall, wegšewell, hšsandell (3 korda), maell, armall, awššall, lynnhall, jumall. Jur. II: sehll, wešewall, Rottšehl, aufšju|ll, Lynnhall, Jumall. TÕ: pehl (2 korda), fel.

3) Sõna sees.

Pearõhulise pika vokaali järel: l

Jur. I: kuelja. Jur. II: kuelja.

Pearõhulise lühikese vokaali järel: ll

L: mollakššth, elle. C: tullep, ellewat, vllšfš|. Jur. I: tallhna¹. Jur. II: tallhna². TÕ: sullana|a|, Walleštap.

Konsonandi kõrval: l

L: |k|ullkut, pelne. C: ilmale, TÕ: Walfišt, kolmašz (2 korda), fel|la.

Kaugemal sõnas vokaalide vahel l

L: hmala. C: ilmale.

Konsonandi kõrval: l

C: pohalt, wajmolt. TÕ: nuchtlöšzest, nuchtlöšest.

j) r m ä r k i m i n e.

1) Sõna algul: r

L: rifuš. C: riffiti, [ričuš], [re]mu, risti, [ričuš], remu. Jur. II: Rottšehl, Rič|eš|. TÕ: Roivi.

2) Sõna lõpul (ei esine neis tekstides).

3) Sõna sees.

Pearõhulise pika vokaali järel intervokaalselt: r

Jur. I: furell. TÕ: jurešt.

Pearõhulise lühikese vokaali järel intervokaalselt: rr (ühe erandiga)

L: ereneš. C: furr|e|nut, parr|ma|l. TÕ: perremeše, erre.

Konsonandi eel: r

L: kurija, kurjašth, Terwuterwt. C: Swr|n|, š|o|rma, por-
|e|št, furnudt. Jur. I: armall. TÕ: kirko, Wert, kort, kirč.

k) m m ä r k i m i n e.

1) Sõna algul: m

L: mede, [ma]ešze, meh|tt|e, meye (2 korda), meytte, meytt|ht|
meh|t, mhae. C: meddten, maddanut. Jur. I: Mhynn|o|, maell.

¹ l ~ ll vahekorras lähemalt lk. 147.

² Kui oletada, et sõna hääldati geminaadiga, siis see muldugi siia ei kuulu.

m̄h̄n, m̄h̄nd. Jur. II: M̄h̄nn|o|, m̄h̄nd. TÕ: M̄arap (2 korda), m̄iſz, maſſap, maſſap, (perre)mehe.

2) Sõna lõpul (ei esine neis tekstides).

3) Sõna sees.

Pearõhulise pika vokaali või diftongi järel intervokaalselt: m

C: w̄ahmolt, [re]mu, w̄ahmo, remu.

Pearõhulise lühikese vokaali järel: m-mm

L: n̄ymm̄h̄, ŷmala. C: teme (2 korda), jumal. Jur. I: n̄hme, jumall, theme. Jur. II: Sumall, theme. TÕ: temma (3 korda).

Konsonandi kõrval: m

L: tachtmuſz. C: ilmale, ſ|o|rmā, ſundma, (alle)heht[mine], towſma. Jur. I: armall. TÕ: koſmaſz (2 korda).

1) n märkimine.

1) Sõna algul: n

L: n̄ymm̄h̄, n̄h̄nč (4 korda), nahſ|ŷh̄|te. C: n̄h̄č (2 korda), n̄ič (2 korda), neutz|e|ſt. Jur. I: n̄h̄nč (4 korda), n̄ič, n̄hme. Jur. II: n̄h̄nč (2 korda), n̄ič (2 korda). TÕ: nuchtuſz, nuchtloſeſt, nuchtloſeſt, n̄ič (4 korda).

2) Sõna lõpul: n, nn, nasaalkriips

L: ſen (2 korda). C: poian, meddten, ſorma, on, tayua, weſeue, vſſun, poſa, k̄rſun, lehan. Jur. I: toyu|e|tann¹. Jur. II: toyu|e|tann¹. TÕ: on (3 korda), oſn.

Nasaalkriipsukene oli alasaksa ortograafias tihti tarvitatav lühendus².

3) Sõna sees

Pearõhulise lühikese vokaali järel: nn

L: ſzh̄nna (2 korda), ſzh̄nnu (4 korda), tenneny, ſzh̄nnuſt. C: ſanatanut, M̄ina. Jur. I: m̄h̄nn|o|, ſanna. Jur. II: m̄h̄nn|o|, fanna.

Konsonandi kõrval: n

L: andey, n̄h̄nda, Andey, pelne. C: ſundma, ſurnudt. Jur. I: m̄h̄nd. Jur. II: m̄h̄nd.

Kaugemal sõnas intervokaalselt: n

¹ -nn esinemisest lähemalt lk. 147.

² A. Lasch, § 19, lk. 22.

L: tennenh, (h̄e)pewhne, erenes, we|h|d̄:ḡhne. C: tu|?e|=
nuth, fanatanut, furr|e|nut, maddanut, (alle)hent[mine], h̄ane.
Jur. I: tallhna. Jur. II: tallhna. TÕ: fullan|a|.

Kaugemal sõnas konsonandi kõrval: n

L: ʒʒant, h̄fanda. C: h̄fande. Jur. I: h̄ʒandell (3 korda).
Jur. II: ʒʒand|. TÕ: ʒʒandt.

m) η märkimine.

Nagu praeguseski ortograafias, ei tehtud tolgi ajal kirjas vahet η ja n vahel.

L: n̄n̄č (5 korda). C: n̄č (2 korda), n̄č (2 korda).
Jur. I: n̄n̄č (4 korda), n̄n̄č (1 kord). Jur. II: n̄n̄č (2 korda),
n̄n̄č (2 korda). TÕ: n̄n̄č (4 korda).

n) i märkimine: h̄, i, j

L: fur̄ha, furyašh, ymala. C: poian, jumal. Jur. I:
jumall. Jur. II: Sumall. TÕ: jurešt, weljašz.

Tähed h̄ ja j olid paralleelselt tarvitusel alasaksa orto-
graafias poolvokaal i tähistamiseks.

o) u (v) märkimine.

1) Sõna algul: w

L: woll|t|at, wollahšh, wašta, we|h|d̄:ḡhne. C: wahnolt,
wefeue, wahnmo. Jur. I: wannu, wegfewell, wagta. Jur. II:
wagta, wannu, wefewall. TÕ: Walfist, Woy, wif|e|, wottap,
Wert, wašta, weljašz, walleštap, woip, Wišt.

2) Sõna sees: w~u

L: tahwaš (2 korda), -pewhne, Serwutewt, h̄nyhust.
C: thahua, wefeue, ellewat, thaiwa. Jur. I: tohu|e|tann, awytatfo.
Jur. II: tohu|e|tann, awytat|e|. TÕ: kaimap (2 korda), Koiwi,
kaimatut.

Alasaksa ortograafias oli samasugune järjekindlusetus.
Võrreldagu ka Lelow' teksti pealkirjas sõna 'Aue', kus
täht u esindab foneemi v.

Dekoratiivsed tähed.

Kõnesolevad tekstid on kirjutatud ajastul, mil kirjutamis-
oskus oli harukordne nähtus. Selle oskusega oldi uhke;
kirjutamine oli inimeste silmis asja enda pärast harrastatav
kunst. Ja kirjale anti kunsti pärane ilme: see tehti deko-
ratiivseks.

Üleliigseid, puht-dekoratiivseid tähti esines alaksaks tekstides väga palju¹. Ajastu vaimule ja oma emakeele ortograafiaile vastavalt on ka kõnesolevate eestikeelsete tekstide autorid kasutanud sääraseid ehistähti.

Tihti esineb täht h asendis, kus sellele ei vasta mingi foneem.

L: wolla|hst̄h, D̄hachtu|s̄, kuryast̄h, phuhet, phowhatut, h̄yhust, m̄hae. C: tu|e|enuth, poduth, thaua, thaiwa. Jur. I: lynnhall, theme. Jur. II: fehl, Rottfehl, Eynnhall, theme. TÕ: ohn.

Seesugune dekoratiivne h esines ka kõnesolevate eesti tekstide ortograafia lähtekohas — alaksaks tekstides¹. Võrreldagu ka tekstis Jur. II sõna ‚Rhade‘.

Nagu eelmisest selgub, on h esinemine dekoratiivse tähena täiesti juhuline. Teatud seaduspärasus on tekstis C: siin esineb h ainult t kõrval sõna algul ja lõpul.

Teine võte dekoratiivsuse saavutamiseks on klusiiltähede kuhjamine.¹

L: l̄h̄b̄p, w̄e|y|d̄g|t̄h̄ne. Viimane on Lelow'1 erandjuhtum: palataalklusiilide kuhjamine tal harilikult ei esine; kuid silbitades seda sõna, lisas ta juurde siiski paar dekoratiivset tähte.

C: meddten, fanudt. Jur. I: wegfewell, wagfa. Jur. II: wagfa. TÕ: Sfzandt.

Dekoratiivne on ʈ tarvitamine pärast konsonanti ja teisteski asendeis. Seegi on alaksaks ortograafia mõju¹, kus ʈ esines alati ülekaalus võrreldes f-ga ja isegi siis, kui see kas või risti vastu käis autori harilikule märkimisviisile².

L: h̄d̄epew̄h̄ne. C: w̄e|y|d̄g|t̄h̄ne, [ričus̄] (2 korda), feiçe. Jur. I: wegfewell, wagfa, awytac̄o. Jur. II: wegfewall, wagfa, awytac̄|e|, Rič|eš|. TÕ: mac̄sap.

Eriti sõna lõpul:

L: n̄ȳn̄č (5 korda). C: n̄ȳč (2 korda), n̄ič (2 korda).

Jur. I: n̄ȳn̄č (4 korda), n̄īn̄č. Jur. II: n̄ȳn̄č (2 korda), n̄īn̄č (2 korda). TÕ: n̄īn̄č (4 korda), ell̄īč (2 korda), pal̄č, fir̄č.

n-i ja l-i kahekorrutamist dekoratiivseil põhjusil leiame tekstides Jur. I ja Jur. II. Seegi on alaksaks ortograafiast päritolev maneer¹.

Jur. I: tohu|e|tann, surell, owfsall, wegfewell, yfsandell (3 korda), maell, awfsall lynnhall, jumall. Jur. II: tohu|e|tann, wecfewall, aufz|u|ll, Eynnhall, Sumall.

¹ A. Lasch, § 336, lk. 136.

² Prof. Wilhelm Wige'tilt saadud andmed.

Ühendis *fj*-*fš* on meil tegemist osalt dekoratiivse joo-
nega. Seegi oli alasaksa ortograafia e omane¹. Pandagu
ka tähele tektis Jur. I sõna orden*fš*.

Siia kuuluvad juhtumid:

Sõna algul *fj*, *fš*

L: *fj*ynna (2 korda), *fj*ynnu (4 korda), *fj*at|t|ku, *fj*at|t|yt|
*fj*w-, *fj*ees, *fj*ynnuft. C: *fj*e|b|t, *fj*[e], *fj*e (2 korda). Jur. I: *fj*ell,
*fj*elle. Jur. II: *fj*elle.

Sõna lõpul: *fj*

L: tahtmu*fj*. Jur. I: kaef*fj*. TÕ: ke*fj* (4 korda), nuhtu*fj*,
mi*fj*, ku*fj* (2 korda), melja*fj*, kolma*fj* (2 korda), ke|t|i*fj*.

B. Konsonantide kvantiteedi märkimine.

A. Üksikkonsonantide märkimine.

1. Sõna algul: ühekordne täht.

Kõigis tekstides on selle poolest ühtlus. Dekoratiivsete
tähtede esinemist ei saa siin muidugi arvestada.

Foneem:	k-	p-	t-	s-	h-
L:	ken	peine; (p̄h)	taɣwaš	fjynna	heyt t a
C:	kuma	peł	teme; (t̄h)	f o rma; (fj)	heyt mine
Jur. I:	fuy	—	teɣše	furell; (fj)	—
Jur. II:	fuy	—	tallhna	fehll	—
TÕ:	ke <i>fj</i>	pehl	teha	fedba	—

Foneem:	r-	m-	n-
L:	ri <i>fj</i> uš	meɣe	nɣnɕ
C:	ri <i>fj</i> ti	medbten	niɕ
Jur. I:	—	mɣnd	nɣnɕ
Jur. II:	ʁiɕ eš	mɣnd	nɣnɕ
TÕ:	ʁoiwi	mi <i>fj</i>	niɕ

¹ A. Lasch, § 336, lk. 136.

2. Sõna lõpul: ühekordne grafeem.

Kõigis tekstides esineb ühekordne täht, kui dekoratiivseid tähti arvesse ei võeta.

Foneem:	-k	-t	-G	-B	-D
L:	—	kut; (th)	nynč	leyb(p)	wollt at
C:	—	poħalt	nīč	ʒftup	elawat; (dt)
Jur. I	—	—	nynč	—	mynd
Jur. II:	—	—	nynč	—	mynd
TÕ:	pač	teifeft	ntrīč	magap	fort; (dt)

Foneem:	-s	-l	-n
L:	ʃæes	—	fen
C:	aʒu[š]	jumal	on
Jur. I:	ʃallīs; (ʃ)	jumall	tohu e tan(n)
Jur. II:	ʃallīs	ʒumall	tohu e tan(n)
TÕ:	ʃeʒ	pehl	on

3) Sõna sees.

a) Pearõhulisele silbile järgnevalt:

α. Intervokaalselt:

αα. Pika vokaali järel: ühekordne täht. Igalpool ühekordsed tähed, välja arvatud fiksikud ehised.

Foneem:	-G	-D	-s	-l	-r	-m-
L:	ʃa t fu	ħeyt t a	—	—	—	—
C:	ʃe t e	poħutħ	—	—	—	remu
Jur. I:	ʒi t e š	—	owfall; (ʃ)	ʃuelya	ʃurell	—
Jur. II:	—	—	aufzull	ʃuelya	—	—
TÕ:	—	—	wi f e	—	jureft	—

ββ. Lühikese vokaali järel: järjekindlusetus. Ootaksime kahekordseid tähti; kuid esineb ka kolmekordseid dekoratiivsel põhjusel ja ka ühekordseid. Et ħ esineb ühekordselt, on arusaadav: saksa ortograafias kunagi ei esine ħħ.

Foneem :	-G-	-B-	-D-	-s-	-h-
L :	hke-; (čgk)	—	mede	ʒʒant; (f)	phuhet
C :	hane	—	medden; (t)	hʒa : (f, ff)	poħa
Jur. I :	wagħa	—	—	hʒandell	—
Jur. II :	wagħa	—	—	hʒand	—
TÕ :	—	tibbo	—	aʒi	teħa

Foneem :	-l-	-r-	-m-	-n-
L :	elle	ereneš	n̄mm̄; (m)	ʒʒynna
C :	elawat	furr e nut	juṁal; (m)	miṁa
Jur. I :	tall̄yna	—	ʒumall	ʒan̄na
Jur. II :	tall̄yna	—	ʒumall	ʒanna
TÕ :	fullan a	erre	temma	—

β. Konsonandi¹ kõrval: ühekordne täht. Alati ühekordne täht. Mõni üksik erand: -čf seletub sellega, et üksikut h-d oleks võinud arvata pikendusmärgina.

Foneem :	-k-	-t-	-G-	-D-	-s-	-h-
L :	—	wasta	ʃultut	andex	wasta ;	tachtmuʒ
C :	—	rif̄ti	porfest	fundma	rif̄ti ; (ff)	—
Jur. I :	—	Rottfeh̄l	—	—	Rottfeh̄l	—
Jur. II :	ʒirfo	wasta	—	—	wasta	nuchtlofest

Foneem :	-l-	-r-	-m-	-n-	-ŋ-
L :	ʃultut	ʒur̄ja	tachtmuʒ	andex	n̄nč
C :	ilmale	furnudt	ilmale	fundma	n̄nč
Jur. I :	—	armall	armall	m̄ynd	n̄nč
Jur. II :	—	—	—	m̄ynd	n̄nč
TÕ :	ʒolmaf̄ʒ	ʒolmaf̄ʒ	ʒolmaf̄ʒ	—	ninč

b) Kaugemal sõnas.

a. Intervokaalselt: ühekordne täht. Kõigis tekstides on absoluutne ühtlus: ühekordne täht. Kõrd ainult esineb erand, mis on dekoratiivset laadi.

¹ -r- puhul ka poolvokaali kõrval.

Foneem:	-G-	-s-	-l-	-n-
L:	—	—	ymala	tenneny
C:	—	—	ilmale	furrenut
Jur. I:	awytacko	—	—	tallhna
Jur. II:	awytack e	—	—	tallhna
TÕ:	—	nüchtlofest; (fð)	—	fulsan a

β. Konsonandi kõrval: ühekordne täht. Igal pool absoluutne järjekindlus.

Foneem:	-t-	-D-	-s-	-n-
L:	—	hfsanda	turyaft	hfsanda
C:	—	hfsande	port e ft	hfsande
Jur. I:	—	hfsandell	—	ʒfsandell
Jur. II:	—	ʒfsand ·	—	ʒfsand ·
TÕ:	uʒefte	—	uʒefte	ʒfsandt.

B. Geminaatide märkimine.

1) Lühikeste geminaatide märkimine.

a. pearõhulise silbi

aa. pika vokaali järel: kahekordne täht.

L: mehtte, mehtt|ht|.

ββ. lühikese vokaali järel: kahekordne täht.

L: anna, annama. C: kanatanut, pattudt, kuma. Jur. I: wannu, lynnhall, kallis. Jur. II: wannu. TÕ: tunnistap, wottap, ellid (2 korda), leppitut.

β. kaugemal sõnas: ühekordne täht.

Kõigis tekstides absoluutne ühtlus:

L: ʒhachtuʒ, ʒerwutewt, phowhatut. C: kanatanut. Jur. I: tohu|e|tann, awytacko. Jur. II: tohu|e|tann, awytack|e|. TÕ: leppitut, kaiwatut.

2) Pika geminaadi märkimine.

a. pearõhulise silbi

aa. pika vokaali järel: kahekordne täht (ühe erandiga).

L: rifiʒ, [ma]eʒe. C: [riʒuʒ], feide, [riʒuʒ].

ββ. lühikese vokaali järel: kahekordne täht.

C: alla, chffe, alleheht[mine]. Jur. I: enne.

β. kaugemal sõnas: kahekordne täht.

L: ʒhachtuʒ.

Järgnevas esitame tabelid, mis konsonantide suhtes annavad täieliku ülevaate tekstide ortograafilisest süsteemist ja üksikutest kõrvalekaldumistest¹.

Lelow' tekstid.

Foneem	Sõna algul	Sõna lõpul	Sõna sees pearõhul, silbis või selle järel			Kaugemal sõnas	
			intervokaalselt		konson. kõrval	intervok.	kons. kõrval
			pika vok. järel	lüh. vok. järel			
k:	ƒ	—	—	—	—	—	—
p:	p - pʰ	—	—	—	—	—	—
t:	t	t - tʰ	—	—	t	—	—
G:	—	ɑ ²	ʔ	ɑ	ʔ	—	—
B:	—	-bɸ*	—	—	—	—	—
D:	—	t**	t	b*	b	—	ɸ
s:	fʒ	g**	—	f - fʒ	f	—	f
h:	h	—	—	h	ch	—	—
l:	l	—	—	ll	l	l	→ ll
r:	r	—	—	r*	r	—	—
m:	m	—	—	m - mm	m	—	—
n:	n	n	—	nn	n	n	n
ŋ:	—	—	—	—	n	—	—

¹ Kõikuvus sama foneemi tähistamisel (paralleelkuju) on märgitud [] ; järjekindel kõrvalekaldumine üldisest süsteemist — [] .

² Vrd. lk. 138, joonealust märget 4! (nɪŋk ~ nɪŋG?)

* Selle esinduse kohta on ainult üks näide.

** Ühe erandiga.

Fonem	Sõna algul	Sõna lõpul	Sõna sees pearõhul, silbis või selle järel			Kaugemal sõnas	
			intervokaalselt		konson. kõrval	intervok.	konson. kõrval
			pika vok. järel	lüh. vok. järel			
k:	ƣ	—	—	—	—	—	—
p:	p	—	—	—	—	—	—
t:	t~th	t	t	—	t	—	—
G:	—	t ¹	t*	f*	—	—	—
B:	—	p	—	—	—	—	—
D:	—	t~dt~th	b	ddt**	b	—	b
s:	f~fθ	s	—	f~fθ~ff	f**	—	f
h:	h	—	—	h	—	—	—
l:	—	l	—	ll	l	l	l
r:	r	—	—	rr	r	—	—
m:	m	—	m	m**	m	—	—
n:	n	n või nasaal- kriips	—	n	n	n	n
ŋ:	—	—	—	—	n	—	—

¹ Vrd. lk. 138, joonealust märget 4! (nihk~niŋg?)

Ametivanne I.

	1	2	3	4	5	6	7	8
Foneem	Sõna algul	Sõna lõpul	Sõna sees pearõhul. silbis või selle järel			Kaugemal sõnas		
			intervokaalselt			konson. kõrval	intervok.	konson. kõrval
			pika vok. järel	lühik. vok. järel				
			k:	ƒ	—	—	—	—
p:	—	—	—	—	—	—	—	
t:	t ~ tʰ	—	—	—	—	—	—	
G:	—	ɑ ¹	—	gɑ	—	ɑ*	—	
B:	—	—	—	—	—	—	—	
D:	—	b	—	—	—	—	b	
s:	f ~ fʒ	fʒ ~ ʒ	fʒ ~ f	fʒ	—	—	—	
h:	—	—	—	—	—	—	—	
l:	l	ll	l	ll	—	—	—	
r:	—	—	r	—	r	—	—	
m:	m	—	—	m	m	—	—	
n:	n	nn*	—	nn	n	n	n	
ŋ:	—	—	—	—	n	—	—	

¹ Vrd. lk. 138, joonealust märget 4! (niŋk ~ niŋG?)

Ametivanne II.

1	2	3	4	5	6	7	8
Foneem	Sõna algul	Sõna lõpul	Sõna sees pearõhul, silbis või selle järel			Kaugemal sõnas	
			intervokaalselt		konson. kõrval	intervok.	konson. kõrval
			pika vok. järel	lühik. vok. järel			
k:	ƒ	—	—	—	—	—	—
p:	—	—	—	—	—	—	—
t:	t ~ tʰ	—	—	—	—	—	—
G:	—	ɑ ¹	—	ɑ ^{**}	—	ɑ ^{**}	—
B:	—	—	—	—	—	—	—
D:	—	b	—	—	—	—	b
s:	f ^{**}	ʂ	fʂ [*]	f [*]	f	—	—
h:	—	—	—	—	—	—	—
l:	ʎ [*]	ʎ ^{**}	l	ʎ	—	—	—
r:	ʀ	—	—	—	—	—	—
m:	m	—	—	m	—	—	—
n:	n	nn [*]	—	nn	n	n	n
ŋ:	—	—	—	—	n	—	—

¹⁾ Vrd. lk. 138, joonealust märget: 4! (niŋk - niŋG?)

Talurahva õigus.

1	2	3	4	5	6	7	8
Foneem	Sõna algul	Sõna lõpul	Sõna sees pearõhul, silbis või selle järel			Kaugemal sõnas	
			intervokaalselt		konson. kõrval	intervok.	konson. kõrval
			pika vok. järel	lühik. vok. järel			
k:	ƀ	ƀ̥	—	—	ƀ	—	—
p:	Ɔ	Ɔ	—	—	—	—	—
t:	t	t	—	—	t	—	t
G:	—	ƀ ¹	—	—	—	—	—
B:	—	Ɔ	—	bb	—	—	—
D:	—	t ^{**}	—	—	—	—	—
s:	f	f̥	f	f̥	f	f ^{**}	f
h:	—	—	—	h̥	h̥	—	—
l:	l	l	—	ll	l	—	l
r:	ʀ	—	r	rr	r	—	—
m:	m	—	—	mm	m	—	—
n:	n	n	—	—	—	n	n
ŋ:	—	—	—	—	n	—	—

¹ Vrd. lk. 138, joonealust märget: 4! (niŋk ~ niŋg?)

Poolvokaalide tabelid.

F o n e e m i			F o n e e m ü (v)		
	Märk.:			Märk.:	
	sõna algul	sõna sees		sõna algul	sõna sees
L:	ɥ	(.) ɥ	ɹ	ɹ	
C:	j	i	C:	ɹ	ɹ - u
Jur. I:	j	—	Jur. I:	ɹ	ɹ - u
Jur. II:	ʒ	—	Jur. II:	ɹ	ɹ - u
TÕ:	j	i	TÕ:	ɹ	ɹ

Geminaatide tabelid¹.

Lühikeste geminaatide tabel.

Foneem	Märkimine pearõhulise silbi		Märkimine kaugemal sõnas
	pika vokaali järel	lühikese vokaali järel	
lüh. geminaat	kahekordne täht	kahekordne täht	ühelikordne täht

Pikkade geminaatide tabel.

Foneem	Märkimine pearõhulise silbi		Märkimine kaugemal sõnas
	pika vokaali järel	lühikese vokaali järel	
pikk geminaat	kahekordne täht	kahekordne täht	kahekordne täht

Nagu ülalolevad tabelid näitavad, on kõigis tekstides kaunis kindel süsteem, mis maksev on mitte ainult üksiku teksti piirides, vaid on üldjoontes omane kõigile autoritele. Võrreldagu üksikkonsonantide tabelites lahtreid 4, 6, 7, 8, kus

¹ Need maksavad kõigi tekstide ja kõigi geminaatide kohta.

igas tekstis esinevad ühekordsed tähed; lahtrit 5, kus igal pool on kindel kalduvus kahekordse tähe poole.

Kus esineb erandeid või kõrvalekaldumisi üldisest süsteemist, seal on meil tegemist kas üksikute sõnadega, mida õiguse poolest ei saa arvesse võtta (nad võivad olla juhulised kirjutusvead) või paljutarvitatud sõnadega, nagu: *hfa*, *mede*, *hſande*, *Sumal*, *teme*... Neid sõnu tarvitas autor sageli; hääldamine oli talle täiesti selge; siin ta võis olla veidi lohakas foneemide tähistamisel, kuna ta teiste, haruldasemate sõnade puhul pidi kirjutamisel olema korralikum, et hiljemini lugedes neid mitte valesti hääldada.

Suur osa järjekindlusetust läheb dekoratiivsete tähtede arvele (lahtrites 1, 2, 3 on kõik süsteemist kõrvalekaldumised dekoratiivset laadi). Foneem *h* tähistamine läheb lahku üldisest süsteemist kõigis tekstides; see ei võinud olla teisiti, sest *h* ei esine tolle aja saksa ortograafias kahekordsena.

Järjekindlusetus üksiku teksti piirides (paralleelkujude esinemine) on väga väike. Väga kindel on ortograafiline süsteem tekstis TÕ, kus ainukesed erandid on sõnalõpuline *æ*, *ſz* ja intervokaalne *h*. Muidu on selles tekstis süsteem absoluutse järjekindlusega läbi viidud. Üldse, kui maha arvata kõikuvust dekoratiivseil põhjusil, siis kõigis tekstides jääb järele ainult väheseid erandeid.

B. Vokaalide märkimine.

I Vokaalide kvaliteedi märkimine.

a märkimine.

Kõigis tekstides esineb täht *a* niihästi pearõhulises silbis kui kaugemal sõnas.

pearõhulises silbis: *a*

L: *tachtmuſz*, *Anna*, *ander*, *Under*, *annama*, *waſta*.

C: *kanatanut*, *alla*, *maddanut*, *aſtu[ſ]*, *par[ſ]mal*, *alleheyt[mine]*, *pattudt*. Jur. I: *wannu*, *Sara*, *armall*, *tallhna*, *wagta*, *ſanna*, *awhtacfo*, *kallis*. Jur. II: *wanno*, *tallhna*, *wagta*, *ſanna*, *awhtac[e]*, *kallis*. TÕ: *Walfiſt*, *marap* (2 korda), *aſzi* (2 korda), *maſſap*, *aſt*, *kaddup*, *palæ*, *walleſtap*, *maſſap*.

kaugemal sõnas: *a*

L: *hfa*, *ſzhna* (2 korda), *tahwaſ* (2 korda), *Anna*, *heyt[ka]*, *woll[ſ]at*, *nynnda*, *annama*, *wollahſth*, *waſta*, *kurja*, *Dhachtuſz*, *kuryaſth*, *hſant*, *Wſzuma*, *hmal*, *hſanda*, *tayua*. C: *poian*,

yfande, kuma, pohalt, ilmale, s|o|rma, kañatanut, alla, madda-
 nut, thayua, par|mal, yfza, sundma, ellewat, Mina, pohä,
 jumal, pohat, towfma, lehan, yfane. Jur. I: toyu|etann,
 owfall, yfsandell (3 korda), Sara, armall, awfsall, tallyna,
 lynnhall, wagfa, fanna, kuelha, olla, jumall awytacko. Jur. II:
 toyu|etann, wanno, weckewall, aufz|ull, Sfand|, tallyna, Lhynn-
 hall, wagfa, fanna, kuelha, olla, Jumall, awytack|e|. TÖ: tun-
 niſtap, teha, marap (2 korda), kaiwap (2 korda), wottap, toa,
 kaiwatut, maſſap, welſaſz, temma (2 korda), Sfandt, kolmaſz
 (2 korda), ofza (2 korda), Walleſtap, ſedba, Wiſat, ſelſka.

e märkimine.

Pearöhulises silbis: e

L: mede, fen (2 korda), ereneſ, Serwutewt. C: medbten,
 ſze (2 korda), ellewat, ſelſt, lehan, ſz[e]. Jur. I: ſzell, ſzelle.
 Jur. II: ſehll, ſzelle. TÖ: feſz (4 korda), ep (3 korda), teha,
 ſe (9 korda), ellid (2 korda), leppitut, temma (2 korda),
 perremehe, enne, feſt, ſelſiſz, ſedba, ſel, ſelſka.

Kaugemal sönas e

L: mede, o|tte, [ma]eſze, meye (2 korda), meh|tte, ander,
 meh|tte, pelne. C: we|h|d|g|hne, ilmale, ketel, gen. keide, wekewe,
 tulley, part. keide, allaheyt[mine], vll|ſz|. Jur. I: ſurell, weg-
 tewell, teiſſe, ſzelle. Jur.: weckewall, ſzelle, Rottſchl. TÖ: toeg,
 uheſt, teiſeſt, uheſte, Sorſep, perremehe, jureſt, enne, nucht-
 loſzeſt, nuchtloſeſt, teiſe, Walleſtap.

i märkimine.

(.)
 pearöhulises silbis: y-i

L: Yſa, ſzhnuu (4 korda), nymmy, nynd (5 korda), yde-
 wewhne, nynda, Yſant, ſzhnna (2 korda), ſzhnnyſt, hhwuſt,
 yfanda. C: nyd (2 korda), yfande, ilmale, riſſti, nid (2 korda),
 Yſtup, Mina, yfza, cyſſe, riſti, kyrkun, yfane. Jur. I: mynn|o|,
 nynd (4 korda), yfsandell (3 korda), lynnhall, mynd, nind.
 Jur. II: Mynn|o|, nynd (2 korda), Riſ|eſ, nind (2 korda),
 Sfand|, Lhynnhall, mynd. TÖ: nind (4 korda), kirko, miſz,
 tibbo, Sfandt, Wiſat.

(.)
 kaugemal sönas: y-i

L: nymmy, tenneny, ydepewhne, wollalyſth, Serwutewt,
 kehth|ny|, we|h|d|g|hne. C: riſſti, riſti, alleheyt[mine]. Jur. I:
 tallyna, awytacko, kallis. Jur. II: tallyna, awytack|e|, kallis.
 TÖ: tunniſtap, Roimi, ellid (2 korda), aſzi (2 korda), leppitut.

Erand on tekstis L esinev *Terwütewt*; ü vöiks olla ü. Et ü-d oleks tarvitatud i asemel, seda me ei leia küll teistkordselt neist tekstidest. Kuid alasaksa tekstides võib mõnikord tähele panna tähtede i, y-ü tarvitamist üksteise asemel.

o märkimine.

Pearõhulises silbis o

L: o|ttje, on. C: poian, on (2 korda). Jur. I: olla. Jur. II: olla, Rottfehl. TÕ: toa, on (3 korda), tort, Torgsep, to, ofza (3 korda), kolmasz (2 korda) ohn.

Kaugemal sõnas: o

C: ayno, waymolt, waymo. Jur. I: awytacko. Jur. II: wännö. TÕ: Rirko, tibbo, nuchtlofzest, nuchtlofest.

u märkimine.

Pearõhulises silbis: u, w, v

L: |f|ullkut, kut, kurya, kuryasth, szw-, Wszuma. C: tu|?e|nuth, pwhet, surr|e|nut, tullep, sundma, furnudt, vffun, jumal. Jur. I: jumall. Jur. II: Sumall. TÕ: tunnistap, nuchtufz, tufz, fullan|a|, nuchtlofzest, nuchtlofest.

u märkimine tähtedega w ja v on alasaksa ortograafia joon. Võrreldagu ka tekstide Jur. I, Jur. II saksakeelses pealkirjas sõna vndudeshen.

Kaugemal sõnas: u

L: szynnu (4 korda), |f|ullkut, fza|ftu, tachtmufz, Dhachtufz, phowhatut, szynnust, hywhust, Wszuma, lonunth. C: fanudt, tu|?e|nuth, fanatanut, poduth, surr|e|nut, maddanut, asu[s], [rickus] (2 korda), [re]mu, Sftup, vffun, tyrkun, pattudt, remu. Jur. I: wännu. TÕ: nuchtufz, leppitut, kairwatut, faddup.

ä märkimine.

Pearõhulises silbis: e

L: tenneny, elle, we|y|d|g|hyne, (hæ)pewyne. C: teme (2 korda), wefeue, fze|d|t, fetel. Jur. I: wegfewell, theme. Jur. II: wecfewall, theme. TÕ: erre, weljasz.

Kaugemal sõnas: e

L: tenneny, elle, erenes, pwhet. C: hñande, teme (2 korda), pwhet, wefeue, ellesat. Jur. I: hñandell (3 korda), theme. Jur. II: theme. TÕ: pehe, erre.

Saksa keeles on e hääldamine sageli õige lähedane ä hääldamisele. Ka alasaksa ortograafias võis esineda täht e foneem ä märkimiseks¹.

¹ A. Lasch, § 55, lk. 48.

ü märkimine.

Pearõhulises silbis: u, ü, v
L: p^hu^het. C: p^hu^het, v^hu^he|f^hä. TÕ: u^h (3 korda), ü^h
(3 korda).

Kaugemal sõnas:

L: ^eTerwutem^et. Siin on lõppsilbi e arvatavasti kogemata sattunud ühte ritta teiste tähtedega, kuna taheti kirjutada -twt (vt. lk. 132.)

Tähed u, ü, v, w võisid tähistada foneem ü-d ka alaksaksa ortograafias¹. Võrreldagu ka tekstide Jur. I, Jur. II saksakeelses pealkirjas sõna vndubefchen, kus ü-d tähistab u!

ö märkimine: o, e

Foneem ö on võõras saksa keelele; autorid ei eraldanud seda foneemist o või märkisid seda e-ga; on ju ö hääldamiselt võrdlemisi lähedane e-le.

L: w^oll|f^oat, w^oll|f^ost^h. C: p^ort|e|ft, [r^e]mu, remu.
TÕ: toer, wottap, tebbe.

ö märkimine: o

L: p^o|h|ul|ut, p^how^hatut. C: p^oh^oalt, p^oh^oa, p^oh^oa, p^oh^oat.
Täht o pro ö oli tarvitusel ka alaksaksa ortograafias väga sageli².

Raske on seletada ow esinemist sõnas p^how^hatut. Oleks selle asemel oe, siis võiksime kindlad olla, et see on korrapärane märkimisviis: o~oe oli harilik nähtus saksa ortograafias. Jääb muidugi otsustamata, kas meil siin on tegemist analoogilise märkimisviisiga: o~ow.

II. Vokaalide kvantiteedi märkimine.

a. Vokaali lühiduse märkimine³.

Saksa ortograafias on see vokaali lühiduse tunnuseks, et järgneb vähemalt kaks konsonanti: konsonantühend või kahekordne konsonant.

¹ A. Lasch, § 179, lk. 104.

² A. Lasch, § 148, lk. 91.

³ Järgnevas on esitatud ainult üksikud näited.

Seda süsteemi on kasutanud teataval määral ka esimeste eestikeelsete tekstide autorid: oli paarõhulise silbi vokaal lühike, on selle tähistamiseks kahekorrutatud järgnev konsonant, kui sõnas ei järgnenud nii kui nii juba konsonantühendit või geminaati.

L: |f|ul|kut, n|yn|ck, elle, |f|z|yn|na. C: |f|o|r|mä, ri|sti, ju|mal, v|ff|un. Jur. I: n|yn|ck, ka|ll|is, M|h|nn|o|, fa|n|na. Jur. II: |f|z|elle, wa|nn|ö, wa|g|ta, fa|na. TÕ: fe|st, ki|rk, fu|ll|an|a|, te|mma.

See süsteem on läbi viidud kõigis tekstides. Erandeid on, kuid need on eri põhjustega seletatavad, nii et vaja ei ole kahelda süsteemi üldmaksvuses¹.

Kuid kaugemal sõnas ei ole enam seda süsteemi: konsonant on ühekordne, olgugi et eelseisev vokaal on lühike².

L: te|men|h, an|na|ma, p|h|ow|hat|ut, W|f|z|u|ma... C: il|ma|le, ka|na|tan|ut, fu|rr|e|n|ut, ma|dd|an|ut... Jur. I: ta|ll|yna, to|y|u|e|t|ann, ka|ll|is... Jur. II: to|y|u|e|t|ann, ta|ll|yna, ka|ll|is... TÕ: le|pp|it|ut, fai|vat|ut, fu|ll|an|a|...

Tekib küsimus, kas autor ei kartnud, et ta pärastpoole, lugedes, võiks sõnu hääldada valesti, kui täpselt ei ole tähistatud vokaalide kvantiteeti? Siin näib meil olevat tegemist psühholoogilise faktiga: paarõhuline silp on meile tähtsam, on meie teadvuses selgem. Järgsilbid on kusagil meie teadvuse tagapõhjas ja me omistame neile palju vähem tähelepanu³. See võiks vahest olla põhjus, miks esimeste eestikeelsete tekstide autoritel ei tekkinud tarvidust eriliselt märkida järgsilpide vokaalide kvantiteeti.

b. Vokaali pikkuse märkimine.

Saksa ortograafias maksab reegel: kui vokaalile järgneb üksikkonsonant, on see vokaali pikkuse tunnuseks. Vokaal ise võib olla märgitud ühekordse tähega.

Seda reeglit kasutasid kõnesolevate tekstide autorid ka eesti keele puhul: vokaali pikkuse märgib ära üksikvokaal, millele järgneb üksikkonsonant. Ainult kui parata-

¹ Vrd. lk. 158.

² Kus siiski esineb kahekordne täht, seal on see dekoratiivse ülesandega.

³ Näiteks segaks see meid väga, kui keegi hääldaks: *vārā* pro *varā*; kuid me ei märkagi midagi erilist, kui keegi hääldab *varā*.

Et järgsilbid meie teadvuses tsentraalsel kohal ei seisa, selle pooll kõneleb ka fakt eesti häälikuteloost: vokaalid on üldiselt püsinud paarõhulises silbis; kadu ja lühenemine on sündinud just kaugemal esimest silpl.

matult peab järgnema kaksikkonsonant, siis lisatakse vokaa-
lile juurde grafeem, mis eriliselt rõhutab vokaali pikkust¹.

See süsteem on omane kõigile tekstidele. Erandeid on
väga vähe. Et saksa keeles puudub ülipikk välde, siis ei
teinud autorid eesti keeleski vahet kesk- ja ülipika vokaali
vahel: need märgiti samal viisil.

Teisevärteliste vokaalide märkimine.

1. Kui järgneb üksikkonsonant: üksikvokaal.

L: [ʒa|t|fu]², kaš, lonunth. C: [anudt, [re]mu, remu. Jur. I:
furell, jureft.

2. Kui järgneb konsonantühend: vokaal pikendusmär-
giga.

L: [ʒatt|yt]. Erand on Jur. I: Rottfehl.

Kolmandavärteliste vokaalide märkimine.

1. Sõna lõpul: vokaal pikendusmärgiga.

L: mhae. TÕ: teh, see.

2. Sõna sees.

a. Kui järgneb üksikkonsonant: — üksikvokaal (eran-
deid on!).

L: fzees, rifus. C: poduth. TÕ: [ap, tep, wi|e|, [aht|e|,
pehe (2 korda).

b. Kui järgneb konsonantühend: — vokaal pikendus-
märgiga (erandeid on!).

L: pelne, [ma|e|ʒe. C: [ri|u|š] (2 korda)³. Jur. I: maell,
kuelha. Jur. II: Rič|eš|, kuelha. TÕ: feeft, fiefš, Wert⁴.

¹ Muidugi ka sel puhul, kui vokaali järel tahetakse kasutada deko-
rativset konsonantide kuhjamist.

² Kui oletada, et Lelow kopeerimisel paigutas omalt poolt sõnasse
üleliigse t, siis oli algtekstis kirjaviis kooskõlas süsteemiga.

³ e esinemine ei kõiguta veel üldist reeglit: e on ühend, mis
esineb alasaksa ortograafias väga sageli, hoolimata sellest, kas see on
kooskõlas üldise süsteemiga või mitte. Vrd. lk. 148.

⁴ Selle sõna ortograafiasse mõjus arvatavasti see, et autor oli har-
junud oma emakeeles sõna kirjutama ilma pikendusmärgita.

Kokkuvõttes võime esitada järgmised tabelid.

1) Vokaalide kvaliteedi märkimise kohta:

	Foneem a märkimine		Foneem e märkimine		Foneem i märkimine	
	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas
L:	a	a	e	e	y	y**
C:	a	a	e	e	y, i	y, i
Jur. I:	a	a	e	e	y**	y**
Jur. II:	a	a	e	e	y, i	y**
TÕ:	a	a	e	e	i	i

	Foneem o märkimine		Foneem u märkimine		Foneem ä märkimine	
	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas
L:	o	—	u, w	u	e	e
C:	o	o	u, w, v	u	e	e
Jur. I:	o	o	u	u	e	e
Jur. II:	o	o	u	—	e	e
TÕ:	o	o	u	u	e	e

** Ühe erandiga.

	Foneem ü märkimine		Foneem ö märkimine		Foneem õ märkimine	
	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas	pearõhul. silbis	kaugemal sõnas
L:	u	^e w*	o	—	^w o o*	—
C:	<u>w, v</u>	—	<u>o, e</u>	—	o	—
Jur. I:	—	—	—	—	—	—
Jur. II:	—	—	—	—	—	—
TÕ:	<u>u, ü</u>	—	<u>o, e</u>	—	—	—

2) Vokaalide kvantiteedi märkimise kohta, (pruuk on ühine kõigil tekstidel ja maksab kõigi vokaalide puhul):

Foneem	Märkimine sõna lõpul	Märkimine sõna sees	
		pearõhul. silbis	kaugemal sõnas
II välte- vokaal	üksikvokaal	üksikvokaal, millele järgneb 2 konsonanti	üksikvokaal, millele ei tarvitse järgneda 2 konsonanti

Foneem	Märkimine sõna lõpul	Märkimine sõna sees	
		kui sõnas järgneb üksikkonsonant	kui sõnas järgneb konsonantühend
II välte- vokaal	—	üksikvokaal	vokaal pikendusmargiga
III välte- vokaal	vokaal pikendusmargiga	üksikvokaal	vokaal pikendusmargiga

* Üksainus näide.

C. Diftongite märkimine.

I Diftongite kvaliteedi märkimine.

ai märkimine: ay~ai

L: tayvas (2 korda), nayf|ʒy|te, tahua. C: ayno, way-
molt, thahua, waymo, thaiwa. TÕ: fainwatut, fainwap (2 korda).

ei märkimine: ^(.)eh~ei

L: meyt|tte, leybp, heyt|f|a, mehe (2 korda), meytte, meytt|yt|,
meht, fey|f|ny|. C: neht|ʒ|e|ft, feicē, (2 korda), alleheyt|mine].
Jur.: tey|ʒe. TÕ: teifest, feic, teise.

ui märkimine: uy

Jur. I: fuy. Jur. II: fuy.

oi märkimine: ^(.)oy

Jur. I: tohu|e|tann. Jur. II: tohu|e|tann.

õi märkimine: oi

TÕ: Woy, Roivi, woip.

au märkimine: au, aw, ow

Jur. I: ow|fall, aw|fall. Jur. II: auf|ʒ|u|ll.
au~ou kõikumist leiame ka alaksa ortograafias.

õu märkimine: ow

C: tow|ʒma.

II Diftongite kvantiteedi märkimine

Praeguseski eesti keeles ei eraldata kirjas diftongite kvantiteeti. Esimeste eestikeelsete tekstide kohta me ei või seda oodatagi: nende autorid arvatavasti ei kuulnudki vahet teise- ja kolmandavätelise diftongi vahel.

Teiseväteliste diftongite märkimine.

L: nayf|ʒy|te, meytte, heyt|f|a, mehe (2 korda), fey|f|ny|. C: ayno, waymolt, neht|ʒ|e|ft, feicē (gen!). TÕ: fainwap (2 korda), fainwatut, teifest, teise.

Kolmandaväteliste diftongite märkimine.

L: tayvas (2 korda. Inessiiv!), leybp, meht|t|t, tahua. C: thahua, thaiwa, feicē, alleheyt|mine], tow|ʒma. Jur. I: ow-
fall, aw|fall, fuy. Jur. II: auf|ʒ|u|ll, fuy. TÕ: Woy, Roivi,
woip.

D. Suure algustähe tarvitamine.

Kindlat reeglit suure algustähe tarvitamise kohta alaksas ortograafias ei olnud: suure tähe tarvitamine oli täiesti juhuslik; isegi punkti järel võis esineda väike algustäht ja keset lauset ilma näilise põhjusega suur. Sama olukord valitseb ka esimestes eestikeelsetes tekstides.

Suur täht lause algul:

L: (.) Anna me|tt|e tenneny h|k|epewhne leybp. C: (.) Mīna vffun poha wahmo cyffe... Jur. I: Mynn|o| tohu|etann n|n|c| wannu... Jur. II: Mynn|o| tohu|etann n|n|c| wannu... TÕ: (.) Sorsep ux fullan|a|...

Suur algustäht keset lauset:

L: ... n|n|nda kut meye Andex annama... Jur. II: ... f|zelle tall|yna L|ynn|hall... TÕ: Re|j|f|z teise pehl Wallestap...

Väike algustäht peale punkti:

L: (.) elle f|zatt|yt| meyttyt k|ur|ja Dhachtufz. C: (.) r|ff|t| pel poduth.

Alaksas-aegsete eestikeelsete tekstide ortograafia iseloomulikud jooned on lühidalt järgmised:

Foneemideühendit võib märkida ühe tähega: $ks = x$;

Üht foneemi võib märkida tähtede rühmaga; $t = th$;
 $d = ddt$; $k = kgt$;

Sama foneemi võib märkida erisuguste tähtedega:
 $u = u, w, v$;

Erisuguseid foneeme võib märkida sama tähega: $a, \tilde{a} = a$;
 $u, v = w$;

Häälik δ märkimine sünnitab raskusi.

Sõnalõpulisel meediaid tähistatakse alati, sõnaseemsi tihti teenuis-klusiiilidega.

Häälik \tilde{a} märk on alati e.

Kvantiteedi märkimises on tähele pandav kindel süsteem:

Üksikkonsonanti märgitakse üksiktähega pärast pikka pearõhulist vokaali, konsonandi kõrval ja kaugemal sõnas.

Üksikkonsonanti märgitakse kahekordse tähega pärast lühikest pearõhulist vokaali.

Häälik h -d märgitakse alati üksiktähega.

Lühikest ja pikka geminaati märgitakse pearõhulise silbi järel kahekordse tähega. Kaugemal sõnas märgitakse lühikest geminaati ühekordse, pikka geminaati — kahekordse tähega.

Vokaali lühiduse tähistamiseks pearõhulises silbis kahekorrutatakse vajaduse korral (kui vokaalile ei järgne kon-

sonantühendit) järgnevat üksikkonsonanti. Järgsilpides üksikkonsonanti ei kahekorrutata.

Vokaali pikkuse tähistamiseks jäetakse järgnev üksikkonsonant kahekorrutamata. Kui vokaalile peab järgnema konsonantühend, siis lisatakse vokaalile juurde pikendusmärk *h* või teine vokaal.

Sõnalõpuline pikk vokaal esineb pikendusmärgiga.

Teist ja kolmandat veldet ortograafias ei eraldata.

Dekoratiivsete tähtede ja suure algustähe esinemine on enam-vähem juhuslik.

E. Kobolt.

Mõningad läti laensõnad eestis.¹

Kuna läänemeresoome ja balti rahvaste keelised ja kultuurilised suhted varasemal (esiajaloolisel) ajal on leidnud võrdlemisi põhjalikku käsitelu V. Thomsen'i, H. Ojansuu' ja mitme muugi teadlase uurimisis, siis hoopis vähem tähelepanu on seni juhitud eesti ja läti naaberrahva vastastikusele keelelisele mõjustusele hilisemal (ajaloolisel) ajal, kuigi mõlema rahva ligidane kokkupuutumine piirivaldades ja laiemgi läbikäimine laseks oletada juba kas või *a priori* teatud kajastust ka nende keeles. Tuletagem ainult meelde veel alles mõnekümne aasta eest nii tavalisi voorilkäike piirituse, vilja ja muu kaubaga Riiga, mida illustreerivad suusõnalise traditsiooni edasiantud ja ilustatud jutustused jõukatsumisist lätlastega kõrtsides õomajatamisel, puugi ostmisest Riias, läti nõidade juures käimisest jne. Teiselt poolt käisid ka saarlased suviti Kuramaal tööl, nagu nad liikusid eestigi „suurel maal“ kraavikaevajatena jne. ringi. Edasi teame küllalt asunikke, kes aegade jooksul kolinud siit- või sealt poolt võõra rahva sekka ja omandanud tihti teise

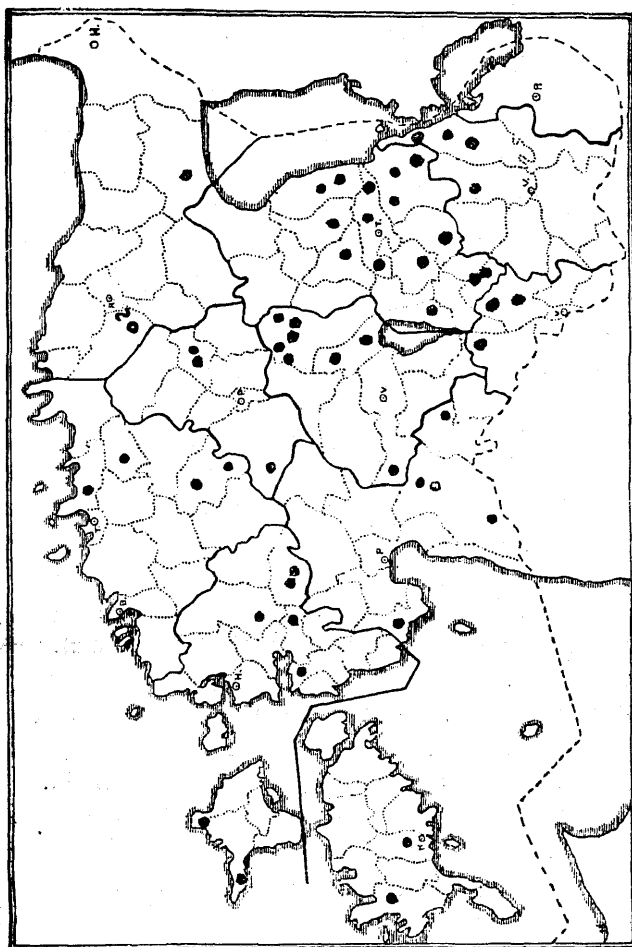
¹ Kirjanduse lühendid :

ME = K. Mühlensbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin. Riga, 1923 —.

Ulm. = C. Ulmann, Lettisches Wörterbuch. Riga, 1872.

Wied. = F. J. Wiedemann, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. Zweite Auflage. St. Petersburg, 1893.

keelegi, kuna endist algupära paljastavad ometi veel nende perekonnanimed (sageli ka väga huvitavalt kombineeritud sõimunimed) ja eriti just uuele asukohale antud kohanimed, mis harilikult ikka kuidagiviisi jäädvustasid

Läti-nimelised kohad Eestis.

uustulnuka endise päritolu ka siis, kui perekonnanimesid veel polnudki (vt. ligilisatud kaarti Läti-nimelisist kohtanimedest Eestis; vrd. ka Eisen'i kirjutist „Läti jäljed Eestis“, EKirj. 1921, lk. 33—37, kus tuuakse ms. huvitav kohtetümoloogiseerimise näide Vigalast, kuidas saksakeelne

Lisettenhof on muutunud rahvasuus Lätiks). Küllap kiriku-
raamatute, kohanimede jne. süstemaatsem jälgimine annaks
üsnä huvitava ülevaate eesti-läti kolonisatsiooni käigust
viimaseil sajandeil ja aitaks võib-olla mõista nii mõnegi
kihelkonna pisemaid iseärasusi küll kultuurilooliselt üldse-
kui ka eriti etnograafiliselt, rahvaluuleliselt ja vähekesese kas-
või keeleliseltki.

Ometi paistab kohe silma, et eesti-läti vastastikune kee-
leline mõjustus jääb kaugele maha läti-liivi intensiivseist
vahekordadest. Liivis kohtame alatasä läti laene, aga ka
lätis pole liivi laensõnu sugugi vähe, nagu osutab Mühlen-
bach-Endzelini sõnaraamat, kuna eesti algupäräle samas-
sõnastikus viidatakse hoopis harvem, kusjuures vähesteist
esitatudki etümoloogiaist vaevalt kõik paika pidama jäävad
(nii näiteks tunnukse allakirjutänule liiaks kahtlasena läti-
sõimusõna ja mütoloogilise nimetuse *jupis* tuletamine
eesti jubeda lõunamurdelisest kujust *jupõ*). Samuti ei saa
väita, et ka meie rajamurded tulvil täis oleksid läti laen-
sõnu nagu küll Ilteni, Lutsi ja osalt Kraasna asunduses või liivi-
keeles, kus läti keele hegemoonia ärasaadavalt esile tungib.
Kuid mõned nooremad läti laensõnad on meie lõunamur-
rakuisse siiski kodunenud, mõned isegi kaunis kaugele levi-
nenud, nii et õigustatud tohiks olla neile tähelepanu juh-
tida ja nende jälgimist õhutada, milleks allakirjutänu esitab
siin oma 1924. a. Riias tehtud märkmed ühes hilisemate
lisanditega (peamiselt sõber P. Arjiste' kaasabil). Alamal
järgnev loetelu ei pretendeeri mingile tühjendavale põhja-
likkusele, mis jäägu keelespetsialistide sooritada. Läti
laensõnu eesti asundusis (ja Valga vulgaarkeeles) ei ole
siin üldse arvesse võetud (P. Voolaine' kogud Lutsist ja
Iltenist, mis säilitatakse Akad. Emakeele Seltsis, pakuvad
ise juba palju lisämaterjali), vaid siin piirduatakse teadlikult
ainult Eesti territooriumil esinevate läti laensõnadega, mil-
lel on enam-vähem kindel rahvapäräsus ja levinguala.

1) *ets*,

etse, etsa; ets kae (eL). Wiedemann oletab rahvaetümo-
logiseerides lühenemist *et sa* > *ets*, kuid tõenäolisemalt on
siin tegu hüüuga „vaat!“

<lä. *edz*, für *redz* 'Ausrufepartikel, siehe!' In der Verbindung *edz šel* 'sieh her!' (ME).

Vrd. sel puhul eestiski hüüde (*en*)*näe!* (*ets*)*kae!* ja *vaata* > *vaat* > *vat* > *va!*

2) *iirro(o)ts*: -i

(*trōts* ~ *trōts*) 'väike, ühekäeline rukkilõikamise vikat' (Har, Rõu, puudub Wied-s.)

<lä. *vienruocis*: -*ča* (*weenrohzis*) 'ein Einhändiger; die kurze, mit Einer Hand geführte Sense' (Ulm.).

Selle vähetuntud ja võrdlemisi uueaegse laenu kõrval esineb peaaegu kogu lõuna-eestis (eriti lääne pool) ja kohati ka põhjemal sama eseme nimetusena tavaliselt ra *uts*: *rautsi* (puudub siiski Wied-s!)¹, mis tõenäoliselt on vähe vanem laenukuju samast läti *ruocis*-sõnast (rahvaetümoloogiliselt vahest liitunud *raud*, *rautis*-sõnadega)², nagu isegi kogu ese mag. F. Leinbock'i arvates on laenatud lätlasilt. Huvitava üksikasjana mainitagu *rauts*-sõna esinemist kaugel Virumaal Lüganuse kihelkonnas, kus aga — eriti iseloomustav — teatakse olevat ka läti kolonisatsiooni. I. Manninen on avaldanud (SbGEG 1927, lk. 44) F. Leinbock'i koostatud kaardi (koolidelt saadud vastuste põhjal, mis koha peal kontrollimata ja tihtipeale kaunis juhulised) eseme levingu kohta (tuntakse kogu Eestis, välja arvatud Saare-, Hiiu-, Lääne- ja üldiselt ka Harjumaa), kuid see kaart ei väljenda kahjuks mitte ka eseme terminoloogilist külge.

Mainitagu siinkohal võrdluseks, et lätist on laenatud veel teise terariista murdeline nimetus *tuuts* (<lä. *duncis*, *dūcis*, 'ein dolchartiges Messer', ME), kuna ese ise selle vastu on olnud tuttav juba ennemgi muude pussinimetuste

¹ Substantiivist *rauts* on eestis kohati tuletatud ka verb: PärUulu *rautsima* (*vili lõigatse ja rautsitse*), Khn *ruçi rautsma* (vanasti lõigatud sirbiga, nüüd aga pisut üle 1 arss. pikkuse *ruçi rautsiga*, 1 arss. pikkuse *rautsi rehä* kaasabil; vikatiga niidetakse vilja harva).
A. S-te.

² Vrd. sipelga murdelist nimetust (*kusi*-)*rautsik(as)*, mille Saarestest (Leks. vah. I 78, 80) tuletab kah *raud*, *raudjas* sõnaperest.

kaudu (vt. Saareste, Leks. vah. I 211). Rauts selle-
vastu aga on levinenud meile Lätist alles möödunud sajandil
ega ole üldse meil päriselt kodunenud (kutsutaksegi sageli
„läti vikatiks“).

3) *krupa-kala*

(*rupa-k.*) 'Sein (Leuciscus Jeses)' (Wied.); *rupa-pušu* 'konn'
(Hää)

<lä. *krupis*: *krupja* 'die Kröte' (ME).

Lätis kujutletakse tavaliselt piimapuuki konnaks moon-
dunud nõiamoorina ja öeldakse „piimakonn (roheline)
imeb lehmi“ = *piena krupis (zālš) zīž guovis* (ME). See
germaani maailmast Baltikumisse tunginud motiiv on laialt
tuttav Eestiski, kusjuures alljärgnevas muistendis puuk-
konn leiab meil otse lätikeelse tõlgendusegi. —

Peediõues käinu ikki sõuke suur r u p a p u š u just ku labakinnas leh-
made moldis. Üks olli jälle perenaist õpetanu, et võtku nõgesi ja
peksku k o n n a nõgestega ja vaadaku, kus pool ta siis selle valuga
läheb, et säääl siis r a g a n a s elabki. Perenaine annugi konnal sõukse
kitlematäte nõgestega ja konn ikki volksti, volksti sauna poole.

Teine pää tulnu saunanaine tuare ja kaibanu, et tämal jalad kole-
dasti punetavad ja sügelevad just ku nõgesed oleks ära kõrvetanu. Ku
nad oleks kirvega lõõnu, siis oleks naisel kohe jalad pooleks olnu. —
ERA II 21, 317/8 (20) <Häädemeeste, Orajõe v. Dreimanni küla —
L. Lepp <Mari Jürgenson, 65 a., väga ebausklik eit, külas isegi viha-
meeste suus raganana tuntud, on kogu aeg Orajõel elanud (1929).

4) *kruusli*:-

~ *rūsli* 'uhmris petkliga katki tambitud kanepiseemned,
mis süüakse pudruna, ilma keetmata' (Har, puudub Wied-s)

<lä. *grūsliis* 'der Kartoffelbrei, eine Speise aus gerö-
stetem und zerstossenem Hanf, Erbsen mit gestossenem
Hanf, eine Speise aus gestossenen Erbsen'. Zu *grüst*
'stossen, stampfen' (ME).

Kultuurilooliselt huvitav märkus leidub Hurda vanavara-
kogus Rõugest: „Ku vaest minti vooori-pääle, kas Vinne-
maalõ viinu viimä vai Riiga soola perra, panti üsäze leeva
kõrvalises järvest püütüisi kallu vai tetti kanebi terist
kruuslat“ (H IV 5, 680). Rõugest on pandud kirja
halltõve puhul ka järgmine lookene:

Kõrd söönü tüdruk kruuslit (kanepi jahudest tehtud), ja hall käsknü sedä maha visada, ent tüdruk es kuulõ halli juttu ja sei edesi; tütrugu käe nakkanu värisema nink lätsi nõrgas, nii et kruusli kygõ leeväga maha sattõ, — sedamaid oll kah hall tüdrukul pääl. — H II 45, 246/7 < Rõuge, M. Jennes (1892).

5) *kuut*: -di (eL)

'Hühnerhaus, Faselstall' (Wied.); sellest edasi tuletatud ka *kuudik* (eL)

< lä. *küts* 'der Stall, Lagerstätte des Wildes, das Schloss namentl. d. Klotzschloss' < altpreuss. **küti-s* < mnd. *kate* ḡ - *kotte* 'Hütte, Schuppen, Stall' (ME).

Küllap see germaani sõna on saanud lõuna-eestlasile tuttavaks lätlaste vahetalitusel, kuna Lääne rannikul ja saartel esinev *kuut* 'Schute, Holzboot' (Wied.) näikse otsene laen alasaksast (vt. H. O j a n s u u, SKTT 152).

6) *laabuma*: -n (eL)

'sich fördern, Fortgang haben, von Statten gehen, „flaschen“; see ei laabu kohegi (eL) 'daraus wird nichts'; *temäl laabus jutt* (eL) 'er ist gewandt in der Rede' (Wied.). Setus esineb *u* asemel *o*: *laaboma*, *jutt laabos* (P. V o o - l a i n e' teatel). RõuTsoorus päritakse asja õnnestumist alatasa *kuis laabus kah?* ja vastatakse hea kordamineku puhul *lätt õige laabsalõ* (J. Jaik). Harglas on *läbus* 'mugav, hubane' üsna tavaline, näit.: *ku lund tulõ*, *sõs om laabus tee* (pr. E. Ariste). Ka Mulgimaal tuntakse *i*-tüvelist verbi *laab(i)ma* (Helme -- vt. rahvalaulu alamal). Ja isegi Saaremaal esineb liitsõna *laabjutt*: *õB läbjuttu* 'sõbralikku, lahket' (Khk. AES-i arh.)

< lä. *labuõt* 'bessern, verbessern'; *labõt* 'versöhnen, streicheln, rühmen, sich anschmeicheln, freundliche Miene machen'; *labinõt* 'jem. guḡ nennen, preisen, loben, locken, begütigen, zärtlich behandeln, streicheln'; *labs* 'gut, vollkommen, glücklich, reich, vornehm, recht, das Gute, Gut, Eigentum' etc. (ME).

Nõnda siis leiame läti verbele ja adjektiivile vasteid eestis idarajalt kuni saarteni, kusjuures läti heliline *b* on mõjustanud eestis *a*-olluse pikenemise. Sõna on seda

tähelepandavam, et ta esineb ka meie vanas regivärsis ja just nimelt karjaselaulus, millele leidub lähedasi värsivas-teid ka läti dainades :

Päe sui sulaste päada,
Laabib karjalaste päada

E 53941 < Helme (E. Päss < L. Kase).

7) liigu

'jaanilaulude refrään' (Rõu, Har) ~ *liiga* (Har); *liigutama* 'jaani laupäeva õhtul laulma ja mööda küla ringi käima' (Har; sõnad puuduvad Wied-s)

<lä. *liguō*, auch *liḡā* 'der Jubelruf in den Johannesliedern, wohl der Imperativ von *liḡōt* 'schwanken, sich schaukeln, jubeln, namentl. Johanneslieder singen, Johannesfest feiern, Ligo-Lieder singen' (ME).

Ei ole imestada, et see läti rahvalaulude raskekaalu-sõna, mille kallal võhikud on aastakümneid targutanud (selles on nähtud küll muistset jumalust, küll sanskriti *quasi*-vastete põhjal mehe suguelundi nimetust, küll eesti mõju *liikuma-liigutama* sõnapere näol jne., kuna tõeliselt siin on tege-mist lihtsalt kiikumise, hõljumise kujutelmaga), — jah, see sõna on tunginud üle keelepiiri Eestissegi, kusjuures veelgi tähtsam on nentida, et ühes sellega on tõlgitud ka mitmeid läti tüübilisi jaanilaule ja neid „liigutatakse“, s. t. leelota-takse ka meie kihelkondades jaaniõhtuil rohkesti (vt. näit. H. Tampere' ülestähendisi Harglast ERA II 2, lkk. 33, 79, 91, 107 jm.). Läti-eesti jaanilaulude üksikasjalikum uuri-mine oleks seepärast eriti tähtis ülesanne meie vastas-tikuste kultuuriliste mõjustuste jälgimisel. Kuid sellega ei tohitaks ka liiale minna, nagu teeb seda läti mütoloog prof. P. Šmits (Latviešu mitoloģija² 91) läti *liquo*, *liquonis* sõnade puhul, kui ta järgmist kirjutab: „Lätlasilt küllap vist on võetud huntide valitseja *Liikon* eestlasil ja rohu kui ka puude jumal *Lieckio* vanul soomlasil. Jaanipäeva eestlased, nagu teada, kutsuvad ka Liikoni pühaks“. Kah-juks on siin aga prof. Šmitil liiga vanad ja kahtlased allikad kasutada olnud: soome *liekkiö*'st ta kõneleb nähtavasti ainult G a n a n d e r i „Mythologia Fennica“ tõlke põhjal (Beiträge

XIV 84) ega näi tundvat uuemaid K. Krohn'i (Suomalaisten runojen uskonto 99/100) ja pärast teda ilmunud U. Harva' (Para 107) ja Setälä' (Sana- ja asiatiedusteluja vanhojen uskomusten alalta I 38) seletusi ja lisandeid, mis sisuliselt teevad võimatuks soome *liek(k)ivö* laenamise läti *lituo(nis)*-sõnaperest (ka häälikuliselt see oleks liiaks raske). Ainsaks eesti allikaks taas on Šmitile olnud Wiedemann'i sõnastik: *Liikon* (*Liijon*) = Püha Jüri 'Pfleger der Wölfe und Schützer gegen sie', *Liikonipüha* 'Johannisfest' (eesti muu vastav kirjandus näikse Šmitile kah võõras). Kuna aga Liikon ja Liion eestis ise on enam kui kahtlase algupäraga sõnad (nende rahvapärasusest ei saa üldse kõneldagi seniste andmete põhjal), siis tunnukse küll laenamine lätist ja vastavate usundi- kui ka kultuurilooliste järelduste tegemine esialgu veel täiesti põhjendamatuks. Kogu selle Liikoni nimetuse ainsaks tõeliseks aluseks on käsikiri Õpetatud Eesti Seltsis, mille üksikasjalisem esitus edaspidiseks jäägu.

8) *lupat*: -i

(lupakas) 'Lumpen, Lappen' (Wied), 'kalts' (Har)
 <lä. *lupata* 'der Lappen, Fetzen' (ME).

Thomsen (FBB 100, 36) tähendab küll, et liivi *lupat* põlvneb lätist, kuid jätab eesti vaste esitamata. Küsimus ongi, kui vana laenuga siin on tegemist (sõna levingu kohta eestis puudub esialgu veel ülevaade) ja kas sellise juhulisemat laadi sõna puhul ei tuleks arvestada ka muid moodustamisvõimalusi (vrd. *lipakas-lapakas-lupakas-lupard*, vrd. saksa *lumpen-lappen* jne.). Esitagem siiski üks näide läti piirilt, kus on tegemist riideräbalaga maagilises toimingus ja kus seda⁴ nimetatakse vist küll läti mõjul just nimelt lupakaks:

Saeajalad on inimesel elamise karvade sihis ja silma karvade sihis; neid tuleb siis õessa tükki korjata, tikutopsisse panna ja Kihnu saata, või õessa tükki lupakasse panna ja juttuse aal surnuaida risti alla viia — ERA II 21, 325 (50) < Hädameeste, Orajõe.

9) *mala*

'mererand' (VNg; puudub Wied-s)

<lä. *mala* 'der Rand, das Ufer, die Grenze samt dem Umgrenzten, der Ort, die Gegend' (ME).

A. Krikmann kirjutab 1890. a. V.-Nigulast Hurdale ms. täpsalt järgmist: „Murdelised sõnad ranna servast (Malla Muhu rannast): madi mala — mererand liivaga, selli mala — mererand kruusaga“ (H II 9, 148). Selliste kohanimede esinemine kaugel Viru rannas paneb kohe mõtlema, kas siin ei ole tegu mõne vanema (vast isegi balti?) laensõnaga või on siin tegu hilisemate läti kolonistide mõjuga. Kuni viimane asjaolu ja sõna enese leving selgitamata, ei saa veel mingit lõppjäreldest teha. Huvitav on teiselt poolt sama läti sõna laenamine ka meie etnograafilisse terminoloogiasse, millest kõneleb I. Manninen: „Läti algupära on vahest ka T a r v a s t u tanu eesääre punane kiri, mis kannab nime *maal* (=lä. *mala*). Sellest on tuletatud isegi verb *maalima*: tanu äärt kirjama“ (EKirj 1924, lk. 535 ja seal-samas lk. 536 edasi: Mustjala abude *malid*). Kõigest esitatust on näha, et siin on tegemist geograafiliselt ja tähenduslikult erineva kahe või koguni kolmekordse sõnalaenuga, mille jälgimine ja selgitamine vääraks meie murdesugemete kogujate ja uurijate tõsist tähelepanu.

10) *mant*: -di

'kraam, asjad, vara' (Hel, Hls, Saa, Hää, Kõp; puudub Wied-s), kohati ka just nimelt toidukraami tähenduseks spetsialiseerunud, näit. „läks poodi manti tooma“ 'toidupoolist' (Hää)

<lä. *manta* 'Hab und Gut, der Schatz, die Sache, das Erbe' <*monthe* = „Münze“ (ME).

Sellest sõnast tuleb eraldada koort tähendav saksa *mant* 'Schmant, Sahne' (Wied.).

mulk — vt. EK I 13 (EKirj. 1920, lk. 343 jj.).

11) *nessima*

'taluma, kandma' (Jäm; puudub Wied-s)

<lä. *nest*: *nesu* 'tragen, bringen' (ME).

Kuna sõna esinemise kohta on teateid ainult Sõrvest,

siis on raske oletada siin vanemat laenu vene poolt, vaid tõenäolisem tunnukse hilisem lokaalne laen lätist¹.

12) *nukk*:*nuki* (eL)

'koon, kärss (Schnauze)'

<lä. *snukis*? die Schnauze' (ME).

Wiedemann esitab *nukk*:*nuku*, *nuki*, *nuka* (*nükk*) 'vorstehendes Ende (Spitze, Knauf, Überbein, Knöchel, Leichdorn, Schnauze etc.)'. Tõenäoliselt on siin tegu kahe eri teed laenamisega: *a(u)*-tüvelisena ja nurga tähenduses see (üldeesti?) sõna on laenatud *g e r m a a n i* poolt (kust ja kunas, pole veel selge; mainitagu ainult, et Soome ja Eesti rootsiski esineb P. Ariste' teatel *nukk* 'nurk')², kuna *i*-tüvelisena ja spetsiaalselt just koonu tähenduses lõuna-eestlased on laenanud selle sõna vist küll läti naabreilt. Asi muutub aga veelgi keerulisemaks selle tõttu, et lätis *snukis* esineb ME teatel ainult Kuramaal leedu laenuna, kuna lätis üldisem on *ki* > *tsi* häälikumuutuse järele *snucis* 'die Schnauze' (leedu *snūkis* 'Maul'). Ometi on just mõnes Eesti piiriäärsemas läti murrakus *k* püsinud senini ka esivokaalide ees. Järjekult oleks võimalik nuki laenamine eestisse sellisest murrakust (kahjuks pole *snukis*-sõna esinemise kohta seal ME-l mingit teadet!), kuid arvestades sõna levingut eestis tahaks oletada siin küll *v a n e m a t* laenu, võib-olla juba *e n n e ki* > *tsi* häälikumuutust lätis³.

Eriti huvitav teiselt poolt on nuki esinemine sellises mütoloogilises oskussõnas nagu koerakoonukate laialttuntud lõuna-eestilises nimetuses *peninukid* (moondunud kujul ka *peninutid*, *-nutlased*, *-nukrid*, *-nukrlased* jne.), mida tuntakse Lõuna-Pärnumaalt alates kuni Setu piirini (Võrumaal *u* asemel ka *o*: *pininoki*'), kuna setus tavaliselt öeldakse *pini-nõna rahvas*, samuti ka Kraasna asunduses: *pininõ-*

¹ Nende ridade trükkimisel selgus ometi, et sama verbi tuntakse lõuna-eestis kujul *nešmä* (Rannu), mis teeb selle laensõna ea ja päritolu küsimuse kohe palju keerulisemaks ja jälgimist väärivamaks.

² Vt. siiski ka A. Saareste, Leks. vah. I 211.

³ Ka liivis esineb koonu ja kärsa tähenduses *nik-nük* < **nukki* <lä. **snuki-s*, kuulub järjekult *v a n e m a t e* läti laensõnade hulka.

naga rahvas (O. Kallas, Kraasna Maarahvas 97). Setu ja Kraasna asunikkude (nende väljarändamist Setumaalt oletab Kallas 16. sajandi lõpu poole) terminoloogiasse pole peninukk arvatavasti kunagi fikseerunud¹. Aga ka lätis ei esine ses ühendis *snukis* ega *snucis*, vaid hoopis *sumpurnis* (< *suns* 'koer' + *purns* 'koon'). Ja kuna kogu künokefaali mõiste on levinenud Baltikumisse kõige tõenäoluse järele ida poolt võrdlemisi uuemal, igatahes ajaloolisel ajal, siis ei saa lõpuks muud kui järeldada, et peninukk on küll kaunis noor lokaalne termin, mis ei ole mitte tõlkelaen lätist, vaid kindlasti noorem kui lätist laenatud. *nukk* koonu tähenduses.

poostma, poost (eL) — vt. EK III 175

13) *pretsik* : *pretsigu*

?' (Jäm; puudub Wied-s)

<lä. *prücigs* 'freudig, fröhlich, froh' (ME).

AES-i stipendiaat on märkinud sõna „harilikuks“ (*pretsik inimene*) ja jätnud tähenduse hoopis noteerimata, kuid küllap siin rõõmsa, lõbusaga tegemist on. Ligidase tähendusega, kuid germaani poolt laenatud on saartel ja Läänemaal esinev *preft* 'kokett, beweglich, lebhaft' ja vastav verb *prettima* (*pretistama*) 'kokettieren, beweglich, lebhaft sein' (Wied)

14) (*ühte*) *pulka*

'(üht)soodu' (Har; puudub Wied-s), näit.: *ei sa' ütte pulkka ni pallu laulda* 'ühte järke' (AES, MT 44, 10)

<lä. *pülks* 1) substantivisch 'der (lebendige) Haufe, die Schar, eine Menge überhaupt'; 2) adjektivisch 'zahlreich, viel' (ME).

Siin seisame haruldase nähtuse ees: üks ja seesama sõnatüvi on laenatud meile eri kujul ja eri tähenduses küll vana-germaanist (*hulk*)², küll venest (*polk*), küll lätist (*pulk*) —

¹ P. Voolaine mäletab ainult ühelt keelejuhilt Põhja-Setus kuuluvat *pininokk*, kuid sedagi ainult sõimusõnana, ilma vähimagi mütoloogilise tähendusvarjundita.

² Vt. Thomsen, Einfl. 136.

on vaja ligemalt järele pärida, kas läti laensõna esineb ainult adverbina või ka substantiivina hulga tähenduses), kuna lõpuks meie oma kirjakeelne pulk 'Pflock, Keim' (Wied.) on veel eri laen alasaksast ja sootu teist tüve!

15) *puša*: —

'putukas, ussike, eriti täi lastekeeli' (kogu eL murdeala + eP rajäärsed kihelkonnad ja Saaremaa; puudub Wied-s)

<lä. *buža* (*buzis*), *būža* 'die Laus in der Kindersprache'; leedu *bužiai* 'Ungeziefer', inglise *bug* 'Wanze' ja *buggin* 'Laus' (ME).

Tunnukse päris imelikuna, et *puša*-sõna on jäänud Wiedemann'il kahe silma vahele, kuigi see esineb kogu Eestis 'küll pisikese koti, pussnoa, saamatu ja abitu („pusiva“) inimese, lastehirmutise jne., jne. tähenduses ja representeerib nähtavasti õige mitut algupära ja mitmelt poolt laenatud erisõnu, mis on seginenud osalt *puss*-sõnaperega, kuid mille kõige ligem vaatlemine ei mahu enam käesoleva kirjutise raamidesse, vaid jäägu edaspidiseks.

16) *raganas*:-na

'nõid, söimusõna' (Hää, Saa; Saa-Jäärjas ms. ka Ragana talu) ~ *rakan*: *ragana* (Har, Rõu; puudub Wied-s)

<lä. *ragana* 'die Hexe' (ME).

On tüübiline, et just seda laadi sõnu naaberkeeltest meeleldi laenatakse nii-öelda varjunimedeks omakeelsete ametlike nimetuste asemele. Senini teadsime *ragana* esinemist ainult eesti asunikku keeles Lätimaal (ligemalt vt. O. Loorits, Liivi rahva usund III 140), nüüd on õnnestunud teha kindlaks *ragana* esinemist ka Võru- ja Pärnumaal, kusjuures üliõpil. L. Lepp on noteerinud Hääde-meestelt veel mitu vastavat muistendit (vt. ERA II 21, lk. 317/9, 324/5, 329 ja 347), mis omalt poolt kinnitavad sõna rahvapärasust; tuntakse isegi *ragana sitta* ehk *paska* (ibid. lk. 319), mis vastab meie puugipasale (lätis samuti *raganas sūds*); ka kõneldakse *ragana* munast kui maagilise mõjuga nõiaesemest (ibid. lk. 347), ja lõpuks teatakse, et *raganas* ka meiereipiima solkimas käinud (ibid. lk. 467).

Hargla Mõnistest teatatakse, et „rakan tarvitavad vanad inimesed kas mõne väikese õnnetuse puhul või vallatavatele lastele üteldes *huju rakan!*“ (ERA I 3, 21), kuna Rõuges öeldakse, kui vähe riieldakse: „ujnu ragan (mitte rakan), ,mine' är'!“ (ERA II 10, 757).

rauts — vt. 2) *iirro(o)ts*.

17) *runkul*: *runguli*

~*rungul*~*rundul* 'loomapeet' (Har; puudub Wied-s)

<lä. *rungulis* 'ein rundes (ungespaltenes) Holzstück; als Bezeichnung für ein rundes, feistes Lebewesen überhaupt'; Ableitung von *runga*; nebst estn. *rung* aus mnd. *runge* (ME).

See alasaksa sõna on tulnud eestisse nii siis 'otseteed *rung*-kujul ja läti vahetalitusel *rungulina* peedi tähenduses. Kas tähenduse spetsialiseerumine ümmaralt, tüsedalt asjalt loomapeedile on sündinud alles eestis või leidub see juba lätiski (kuigi ME sellist tähendust lätis ei tunne), jäägu esiotsa veel lahtiseks.

18) *seek*: *-gi*

'külimit, $\frac{1}{4}$ vakka' (Har, Rõu; puudub Wied-s)

<lä. *sieks* 'ein Külmit = $\frac{1}{3}$ Lof Livl., $\frac{1}{4}$ Lof Kurl.' (ME).

Alasaksast sellevastu põlvneb *seekel*:*seekla* (eL) 'Viertelof' (Wied.), millest vaja sootu eraldada veel piiblikeelne *seekel* rahanimetusena ja teine germaanist põlvnev *seek* 'Siechenhaus' (Wied).

19) *sukkama*: *sukata*

'tublisti tõrelema, valu andma, läbi peksma' (Har, Rõu, Vas, Röp; puudub sel kujul Wied-s), näit. *ma sukka sinno* (Röp). AES'i stipendiaadi notiits Harglast laseb oletada isegi verbikuju *sukatama*:*siññu saiję ilä' sukkäitta õjge' mihēste; tūp sukkäitēdi õjge' päkkiga* (AES, MT 44, lk. 12).

<lä. *sukāt* 'bürsten, kämmen, prügeln' etc. (ME).

Nähtavasti on siin siis lätis samasuguse tähendusearenguga tegemist piltlikus keeles nagu eestis *sarjama*, *harjama* jne. puhul. Tuletagem ühtlasi meelde, et just samast läti

tüvest varasema (balti) laenuna põlvneb ka meie s u g e m a -
sõnapere (vt. Thomsen, FBB 226), nii et *sukkama* on õieti
teistkordne hilisem laen.

20) *säh*,

sähke! 'da! da nimm! sieh da! warum nicht gar!'; *säh*
sulle 'das wolltest du haben, das ist dir schon recht' (Wied.)

<lä. *še* (*šehē*) 'hier' (Ulm.); *še tev* 'säh sulle' (vrd. leedu
šze, vene na mebn!).

Läti laenu poole viitab ä esinemine (murdeti öeldakse
küll ka *seh*), kuna teiselt poolt õigustatud on vist ka
H. Ojansuu' seletus, et siin on tegu lihtsalt *see*-pronoo-
meni eriarenguga demonstreerivaks hüüuks.

Võru sõnaraamatu läti

Raamatukogus

21) *taa*

'see' (Har, Rõu; puudub Wied-s), näit.: *taa inemine ka mõni*
inemine om, taa lats, taa mees (Har.) jne.

<lä. *tas, ta* 'der, dieser, die, diese' (ME).

Meil lõuna-eestis on küll demonstratiivpronoomenid *too*
ja *tää* (viimane eriti Setu pool tarvitusel), kuid Hargla *taa*
on vist siiski läti mõjul tekkinud, kuigi selliste sõnade puhul
võidaks jällegi esi- ja tagavokaalide vaheldusest ja kõigest
muust teoretiseerida.

22) *temp*: -*bi*

'Speise aus Hanfsamen', kanepi-t. 'dass. Hanfmilch' (Wied.)
~ *kanepi timp* 'kanepiseemne puder' (Hää, Orajõe v.)

<lä. *tempis: tempja* 'ein Gericht von gestossenem Hanfe'
(Ulm.).

Küllap see germaani algupära sõna (ja võimalikult ka
roog ise?) on levinenud meile läti (alias Riia kultuurkes-
kuse) vahetalitusel: sõna ja toitu tuntakse peaaegu kogu
Lõuna-Eestis (Eesti Rahva Muuseumis Raadil on ekspõ-
neeritud vastav roog Rõngust), kuigi Wiedemann noteerib
selle ainult Lõuna-Viljandimaal (resp. Mulgimaal) ja Põhja-
Tartumaal esinevaks. Vrd. sel puhul teist roanimetust
timp: -bu 'Timpf', *t-sai* '„Timpf-weck“' (Wied.), mis on vist
saksa (ja kadakasaksa!) pagarite levitatud saianimetus.

23) *tirts*:-u, -i

(eL) 'Heuschrecke, Grille', heina-t., rohu-t. (Wied.)

<?lä. *circenis*, *circis* 'das Heimchen, die Grille' <Entweder 'nebst lit. *kirklys* 'das Heimchen' zu let. *cirkstet* 'zirpen', lit. *kirkti* 'schreien, kreischen', oder eine unmittelbare onomatopoetische Bildung, wie z. B. d. dial. *Zirke*, *Zirse*, *Zirpe* 'dass.' bei Falk-Torp 971 (ME).

Endzelini oletus onomatopoeetilisest algupärast on maksev muidugi ka eesti sõnakuju kohta, kuid olgu siiski hoomatud, et Võru-Setu pool esineb harilikult (*haina*-)*rits(i)k*, kuna (*rohu*-)*tirts* on levinenud meil nähtavasti Mulgimaa kaudu ja on vahest läti mõjul tekkinud. Wiedemann noteerib sõna' küll ainult lõunaeestiliseks, kuid prof. Saareste' suulisel teatel esinevat see õige üldiselt ka põhja-eestis, mis muudab laenuvõimaluse lätist veelgi küsitavamaks.

24) *trummul*; *trummuli*

'pealt kitsas ja alt lai plekknõu vee soendamiseks jne.' (Har. Rõu; puudub Wied-s)

<lä. *trumulis*: -*la* 'ein kegelförmiges blechernes Geschirr, zum Wasserkochen, Wassertrommel' (Ulm.).

Käesoleval juhul viitab läti poole teise silbi *u*, kuna (*t*)*rummel*-kujulisena see sõna esineb ka laiemalt eestis ja on otsene laen alasaksast. Imelikul kombel tunneb aga Wiedemann ainult Hiiumaalt *trummel*: *trumli* 'eiserner Ring in der Herdplatte („Pliete“)'.

25) *tsepli*

'lubjaahi' (Har, Rõu puudub Wied-s), näit. *lämi tsepli manõ*

<lä. *ceplis*: -*la* 'der Backofen' (ME).

Oleks vaja kindlaks teha, kas *tsepli* eestis tähendab spetsiaalselt ainult lubjaahju või on see üldse miil (ka tõrva, telliskivide jne. põletamiseks). Liivis näit. *tseplä* tähendab tavaliselt taas tõrvaahju (vt. ka Thomsen, FBB 120).

26) *tsigan*:-i

'mustlane' (Har, Rõu; puudub Wied-s)

<lä. *čigāns* 'der Zigeuner' < aus russ. resp. poln. *cygan* (ME).

Küllap see mustlasenimetus on jõudnud Lääne-Võrumaale läti vahetalitusel, mida osutab *i* esimeses silbis, kuna otseteed venest põlvnevad setu sõnakujud *tsigand*: *-u* (? *-e* ?), *tsigan*: *-a* jne. (tihti lastehirmutise tähenduses).

tuuts — vt. 2) *iiro(o)ts*.

27) *vaarima*

'keetma, hautama' (Har, Rõu, Valga Sooru; puudub Wied-s), näit. *vāriP_paksu puṭru* (Mõniste)

<lä. *vārt* (wahriht) 'kochen, sieden' (Ulm.).

Siingi tuleb sõna levingu järgi läti laenu oletada, kuna setus ja mujalgi eestis laialt esinev vulgaarkeelne *vaaritama* põlvneb venest. Har Mõnistest leidub Hurda vanavarakogus järgmine teade: „napikõsõ täüs võidu, tõnõ *vaara* piimä (kohu piim)* (H II 32, 220). Kuni selle termini leving selgitamata, jäägu esiotsa lahtiseks ka tema läti või vene päritolu küsimus. Vrd. lätis *vārags* 'ein gekochtes Gericht', *vāraka* 'Käse' (= *tvāraka* < *μαρζος* ?), *vārs* 'das Kochliss, die Suppe, das Zugemüse' (Ulm.).

28) *veelima*: *-in*

'lubama, laskma' (Saa, Hää; puudub Wied-s)

<lä. *vēlet* (*wehleht*) 'gönnen, erlauben, wünschen'; die in neuerer Zeit aufgekommene Bedeutung 'wählen' ist aus dem Deutschen herübergenommen (Ulm.).

Sõna tähendus kui ka kitsas esinemisala Läti piiril lubab oletada, et siin ei ole tegu laenuga saksast või venest.

29) *vestma*: *tan*,

vāstama, vestama, vēstima 'behauen, aushauen (aus Holz), schnitzen, schnitzeln', *juttu v., magusat juttu v.* gemüthlich schwatzen, plaudern' (Wied.). — Häälkuliselt tuleks ühendada sõna soome verbiga *veistää* 'voolida, nikerdada, lõigata' ja ka tähenduslikult oleks arusaadav piltlik ülekanne 'puutööd voolima ehk veistma > juttu voolima ehk vestma' (vt. lisaks Wiedemann'il *vest*: *-u*, *vāst* 'Schneide, Messer, Schnitzmesser'), kuid vast ehk siiski on mõjustanud eesti verbi semantilist kujunemist ka vastavakõlaline läti sõna.

= lä. *vēstīt (wehstih)* 'benachrichtigen, zu wissen thun, schicken' (Ulm.); näit. *tautas dziesmas vēsta* 'rahvalaulud vestavad'. Läti substantiivi *vēsts* 'die Nachricht, Botschaft' otsene vene vaste *свѣдѣнiе* on tunginud vepsa, vadja, karjala-aunuse ja „Kalevala“ kaudu soomegi keelde > *viesti* 'sõnum, teade' (vt. Mikkola, BWS 107).

30) *vilks*

'hundi eufemism' (Krl, Har, puudub Wied-s)

< lä. *vilks* 'der Wolf' (Ulm.). Keeleobjekt on ühendanud sõna rahvaetümoloogiliselt (metsas) vilksuva, „vilksatava“ kujutelmaga, kuid ülestähentaja H. Tampere noteerib õigusega, et see soe varjunimi on võetud lätist (ERA II 2, 847 < Vana-Antsla).

31) *viltu*,

vildak jne. laia sõnapere puhul tahaks juhtida tähelepanu (kuni paremat etümoloogiat pole esitatud) võimalusele tuletada seda

< ? lä. *viltus* 'der Betrug, die List'; *viltigs* 'betrügerisch, listig, falsch' (Ulm.).

Võimalik, et siin on tegu koguni vanema balti laen-sõnaga. Täenduslik areng konkreetse ja abstraktse (s. t. eetilise vildakuse, resp. pettuse) kujutelma erinevuse poole on ju üsna tavaline nähtus keeleelus.

Juba needki vähesed ja juhulised sõnalaenud lasevad järeldada üht-teist huvitavat ka kultuurilooliselt. Kõigepealt paistab silma rida etnograafilisi ja rahvaluulelisi oskussõnu, millele vastava materjali teoksil olev süstemaatne kogumine ja korraldamine toob loodetavasti veel uut lisa (mainitagu siinkohal, et eesti-läti rahvaluulelisi suhteid on asunud lähemalt vaatlama pr. E. Ariste; üksikuid etnograafilisi laene lätist on mõõda minnes nimetanud I. Manninen — vt. EKirj. 1924, lk. 534/5). Teiseks vajab, nagu alamal näeme, sõnade geograafiline levivng veel tingimata keechemeeste üksikasjalisemat jälgimist. Siin näikse väga iseloomustav kirjavus esinevat: mõnd sõna tuntakse ainult ühes või paaris rajakihelkonnas, mõni esineb lõuna-eesti murdeis nii-öelda kogu frondil

vastu läti keelepiiri, mõni taas on levinenud koguni kaugemale põhja-eestissegi. Küllap siin on tegemist ühelt poolt üksikute mõistete (näit. *mulk*-sõimunime või lastekeelse *pusa*) ja kas või esemete eneste (näit. *rauts*) erakordsema levingu võimega, mis tingitud psühholoogilisest tugevusest, kultuurimiljööst ja muist eeldusist, kuid teiselt poolt see seletub kahtlemata ka laenamise erineva kronoloogiaga: mõned sõnad on kodunenud meil alles üsna hiljuti, teised on hoopis vanemad, nii et siingi jõuame lõpuks ajaliselt määritletavate lademete konstateerimiseni, mis on keeleteaduses ju teatavasti üsna tavaline nähtus, kuigi tavaliselt õige raskesti teostatav. Kuid samuti me jõuame ka ruumiliselt eraldatavate laenurühmade valdkonda, mis on kultuurilooliselt vahest veelgi huvitavam. Sest mis me näeme? — Kuigi mõned sõnalaenu, nagu öeldud, tuntakse küll üldiselt Saarest Setuni, hakkame siiski juba nendegi väheste esitatud näidete varal hämaralt hoomama, kui erinevaid ja iseseisvaid teid on saabunud läti laenud meie murrakuisse. Eriti tüübiline näide on Virumaa *mala*, Mulgimaa *maalid* ja Saaremaa *malid*: siin on ilmsesti tegu mitme iseseisva ja eriaegse laenuga, mis piirduvad eri kultuuriraioonidega ja nüansseerivad veelgi uute detailidega seda omalaadset pilti, mille on pändanud nii Eestile kui Lätile orjaaja tardumus: üksikud kihelkonnad on isoleeritud omaette kultuuritervikuiks õige tugevasti erineva etnograafilise, rahvaluulelise ja keelelise pärandusega. Millised oleksid siis need peateed ehk nii-öelda kultuurivärvad, mille kaudu läti mõju on levinenud meile? Neid näikse esijoonel kolm. Esiteks on olnud Saaremaa, eriti Sõrvel, iseseisvaid kokkupuuteid Kuramaa läti (nn. taami) murrakutega, mis erinevad õige tunduvalt keskläti murrakust. Teiseks värvaks on olnud Mulgimaa ühes Saarde ja Häädemeestega. Saarde kihelkond näikse üldse võrdlemisi hilise asustusega, mis on koloniseerunud siia mitmest kultuuriraioonist ja vääriks seepärast keelemeeste, folkloristide ja etnograafide erakordset tähelepanu. Kolmandaks läti värvaks on olnud Hargla (Mõniste) ehk nn. Mehkamaa ühes naaberkihelkonna Rõuge ja üldse Võru taga-

maaga. On tüübiline, et ka Hargla kihelkonna asustus on võrdlemisi noor nagu Saardegi (arheoloogilisi leide pole mag. H. Moora' teatel kummaski nimetamisväärseid). See tõsiasi tohiks huvitada ka ajaloolasi ja isegi antropolooge, et selgusele jõuda nende kihelkondade rahvastiku õige päritolu ja tõulise koosseisu kohta. Ajaloolisil põhjusil on lõpuks arusaadav, et Setumaa kultuuriraioon ei esinda iseendas enam mingit erilist läti mõju väravat, vaid on „lähtiseks aknaks idasse“, vene täielisele hegemooniale. Lutsi ja Kraasna asundused aga, mida siin ei ole käsitletud ligemalt, osutavad vene (kas ka poola?) mõjust hoolimata küll ilmset lätigi mõju, mis keeleliselt baseerub idaläti ehk nn. kõrge-läti (Latgale) murdel (see erineb ka tugevasti kirjakeelele ligidasest kesk-lätist nagu Kuramaa taami murregi).

Kuid meie kultuuriraioonide probleem omandab veelgi kaaluvama tähtsuse, kui avardame selle perspektiivid läti võrdlemisi väikesest mõjust vähekesse kaugemale ja hakkame jälgima meie suurima ajaloolise aja mõjustaja, saksa kultuuri levinemise teid ja „väravaid“. On otse arusaamatu, kuis sellise esmajärgulise küsimuse uurimiseks pole astunud veel märgatavaid samme, kuigi kümme aastat oleme juba nokitsenud üht-teist teha. Ka keeleliselt saksa laensõnad ootavad veel doktorandi, kes kirjutaks meie keele seisukobalt äärmiselt väärtusliku väitekirja ja annaks ülevaate, kuidas õieti, kust ja kunas on imbunud meisse see määratu saksa mõjustus, millest me sageli enam küllalt teadlikudki pole. Ühenduses käesoleva temaga lubatagu siinkohal nihutada päevakorrale veel üks probleem ja nimelt teatud kultuuri keskuste osa kas või keelelistegi mõjustuste levingus. Keeleatlas oleks siin suurepäraseks teejuhiks. Jättes kõrvale rootsi mõju ja üldse Tallinna kultuuri keskuse osa meie keele ajaloos, nentigem, et alaksaks peamiseks lähtekohaks meil on olnud igatahes siiski Riia kultuurikeskus, kust on valgunud keeleteadlane niihästi lätisse kui eestisse paralleelselt otsekui ringlainetus, mis perifeeriais järjest enam raugub, kuna näit. Tartu pole moodustanud sellist tsentrumit, kust keelelaenu oleksid silmapaistvamate

ringidena laiiali lagunenud. Alasaksa laensõnade levinemine Riia poolt tõstab aga ühtlasi üles küsimuse, millisel määral lätlased siin vahetalitajaiks on olnud. Muidugi on ju valdav osa meie alasaksa laensõnu saadud otseteed linna- ja maa-sakslaste eneste suust, kuid mõnegi sõna geograafiline leving laseb oletada hilisemat ülevõttu lätist, kuigi keeleliselt seda nii ja teisiti võib seletada. Kui näit. sõna *mukk* 'hübsch, schmuck' (Wied.) esineb laialt meie vanemais rahvalauludeski („Ma läen mukki muile maile“ — J. Hurt, VK II 137 < K.-Jaani), siis võime julgesti kõnelda otsesest laenust alasaksast, olgugi ka lätis paralleelselt laenatud *smuks* 'schmuck, hübsch, angenehm, in die Augen fallend' < mnd. *smuk* (ME). Kui edasi leetrite üheks nimetuseks on *mastlid*, millist sõna Wiedemann ei tunnegi ja mis näikse esinevat Saaremaal (AES-i sedelitekogus teade Jäma-jast), siis võime kõrvutada sellele ka lāti *masalas* 'die Masern' < mnd. *masselen* (ME); ometi arvestades Saaremaa võrdlemisi väikest lāti, kuid seda suuremat saksa mõju kaldume siingi oletama otsest laenu alasaksast. Kui aga Wiedemann esitab näit. sõna *määr-kass* 'Meerkatze' märkusega = *Eigenthum neuerer Schriftsteller, Neubildung, nicht der Volkssprache angehörend* ja kui meie teame, et see ahvinimetus siiski on pisut ka rahvapärane ja just nimelt Mulgimaa kaudu levinenud (vt. näit. naljandit Kark-sist „Määrkass papi ammatin“ — H II 58, 704/5), siis tekib juba tugev kahtlus, kas see sõna pole ometi alles uuemal ajal suust suhu tunginud meie piirimurrakuisse läbi lāti „värava“, kus esineb ka *mērkaķis* 'die Meerkatze, der Affe' < mnd. *merkätte* (ME). Ja veelgi tõenäolisem on lāti naabruse otsene mõju *reis*-sõna puhul Harglas, kus see alles üsna hiljuti on omandanud korra tähenduse (näit. *ma sõõ egä pälv kolm reisi*), kuna muis kihelkondades sama tähenduse areng võis esineda juba ammu enne ja otsese laenuna kas või keskallasaksastki, kuigi eestis tähenduse areng on suundunud üldiselt teisale: *reis* : -i, -u 'Reise, Fahrt, Gang' (Wied.); vrd. lätis sellevastu *retze* 'die Schicht, Ordnung, Reihe, das Mal, der Fall' < mnd. *reise* 'Reise, Zug, Mal' (ME). Viimane näide on eriti õpetlik meid ettevaa-

tusele hoiatama ja iga pisematki kõrvalvõimalust arvestama kas või selliseги pealt-näha nii selge ja lihtsa laensõna tõelise päritolu kindlaksmääramisel (kui palju raskem on tihti veel vahetegemine näit. alasaksa ja rootsi laensõnade vahel!).

Lõpuks lubatagu peatuda veel ühel põhimõttelisel küsimusel sõnade laenamises ja illustreerida seda paari näitega. Meie keelemehed jälgivad harilikult ikka peamiselt niiõelda normaalse kõnekeele tavalisi sõnu ja ainult viimasel ajal on hakatud uurima ka näit. lastekeelt, eri seisuste keeli, affektiivseid sõnu jne. Aga sõnade laenaminegi on õige mitmelaadne: „normaalne“ laensõna muutub meie keelises teadvuses varsti üheväärseks omakeelseks sõnaks, kuna erakordses seisundis ta püsib ikka mingi võõra kurioosumina, mis ei tungigi normaalkeelde, vaid püsib ainult teatud situatsiooni raamistikus. Eriti maiad võõraid keeli õppima on lapsed, ja nende repertuaaris (lastelaules ja lausundeis, mänges ja riimes jm.) leiame alatasa naaberrahva teksti vahenditult ja tõlkimata ülevõtmist. Need võõrakeelsed tekstid levinevad kulutulena kaugele, moonduvad sageli äratundmatuseni erinevaks algtekstist, kuid oluline on, et siit sõnu oma normaalkeelde ei siirdu, — siin ei ole tegu sõnalae-nuga, vaid tekstilae-nuga, mille ligem uurimine peale keelemehes ka folkloristile kuulub. Nentigem, et lätistki on laenatud mitmeid selliseid keeletekste (peale selle muidugi veel mitmeid tekstitõlkeid), mis on levinenud meil mõnikord kuni Virumaale, ja esitagem paar näidet. Esimene neist on üle Läti laialt tuntud uuem rahvalaul „Spēlēju, dancoju caur visu nakti“, kuna teine huvitaval kombel on levinenud ühes eestikeelse tõlkega.

- 1) *piēlāne tanīsu oļšud sommākku,*
eļvene juānā prāli,
rišpašpiēlāli trispakuāļun,
sakka meļdān raļda;
niērudu niērudu malāmine meļdān
estare kuāttide jašmaksā

nięgribu nięgribu tivętiššitaldori
eiņvene iuamā prāli,
tajraįraįraįraį.

Karjalaste laul. Tehakse ring, lüüakse teineteisele selga ja aetakse neid sõnu. — AES, MT 3, 18 < V.-Jaagupi — Ants Oras < Magda Veike 18 a., Saueaugu (1922.)

2) Vannusk-tants (ringitants)

Tagadi, tagadi, paskelidi tantsu.
Sirtsam seekem, sirtsam kurtus,
Sirtsam kaljam kaja.
Praegu, praegu kõik ei sünni tantsma :
Mõnel kingad, mõnel suusad,
Mõnel paljad jalad.

EÜS V 1068 (26) — M.-Magdaleena < H. Sulg, J. Wälbe < Jürk Nahk, 73 a., Vara v. (1903.)

Oskar Loorits.

Hr. E. Nurm'e keeleliste avaldiste puhul.

(EK s. a., lkk. 106—109 ja 110—111.)

Tahaksin hr. Nurm'e poolt riivatud mõtteist mõnda joont siin lühedalt veel puudutada.

1. Enese seletusest (EK, lkk. 109—110), ei ole mul põhjust midagi tagasi võtta ega õiendada, sest et ma hr. Nurm'e kirjutise peale vastasin mitte „pealiskaudse lugemise“ põhjal. Peaks ikkagi ka hr. Nurm'e julgust jätkuma enda avaldatud mõtteid omaks võtta. Hr. Nurm'e kahesugune seisukoht jääb ju ikkagi kahesuguseks: tema kirjutises on „toetunud abiturientide ja ajalehtede keelele kui veenvale tõendusallikale“.

2. Ei saa juttu olla vasturääkivatest seisukohtadest, kui pooldatakse sama-aegselt a) meil alles nõrgalt stabiliseerunud sõnadehääldamise alale kuuluvat vormi *põrssad* ja b) morfoloogia alal juba fikseerunud raamkonda mahtuvat sg. part. *kilot*. Pealegi on *põrsad* meie kirjakeeles „kindlaksjuurdunud keelepruuk“ (hr. Nurm võiks rõõmus olla, kui ta leiaks kogu meie kirjavarast ülimalt vahest 2 protsenti sõnakuju *põrssad*!).

3. Mispärast peab hr. Nurm sõnakuju *Torä't* lubatavaks, *kilot* aga mitte? *Kilot*-vormi keelu puhul argu tarvitatagu siis ka *peret*, *kõnet*, *Marit* jne. Enam järjekindlust!

4. Väga imelik on hr. Nurm'e käsitus keele „vigadest“, kui ta ühte patta heidab niihästi kujud *põrsa* ja *vähjad*, mis pole minu arusaamise järele vead, vaid ühe (pealegi suure) osa rahva barillikud kõnekeele kujud, kui ka vormid *paljuid*, *summe*, mis ei mahu meie kirjakeeles kinnistunud morfoloogiakujude raamkonda ja mida seepärast vigadeks tembeldatakse.

5. Kui tahetakse teed tasandada vormidele *mägestik*, *teistsugune*, *mõndasugune* või tähenduslikult samastada *vahest* ja *vast*, siis libise-takse küll kaugele kirjakeele otstarbekohase ning harmoonilise edasi-ehitamise teelt.

6. Ja niikaua kui hr. Nurm ei ole mu vana mälu värskendanud selle juhtumi äratähendamisega, kus ma oleksin kuju *algul* tahtnud asendada sõnaga *alul*, panen ma väitja jaoks talle luisakaja nime.

7. Mis puutub *algus-h* tarvitamise, siis olen siin kälnud ikka oma parema arusaamise teed. Sõnakujud *hork*, *huisa-päisa*, *alp*, *hangel-dama* on aga puutumatault eelmisest sõnaraamatu trükist teisegi trükki paigutatud. Samuti on nad fikseeritud Wiedemanni sõnaraamatus (välja arvatud üksnes *halp*).

8. Ka minul tohiks mõnes asjas olla omad veendumused, mida ma põhjendades tohin kaitsta, ilma et pealekaebus (vt. EK, lk. 111, rida 3) mind kohutaks!

9. Hr. Nurm mõistab mu keelelist tegevust aina hukka. See sele-tub meie seisukohtade erinevusega: Hr. Nurm, nagu väga palju teisi, kaitseb olemasolevat, temale koduseks saanud keelt kõige temas leiduva maksva vormistikuga, küsimata, kas see olemasolev suudab rahuldada rohkeid arenenud keelele esitatavaid nõudeid; mina aga olen katsunud kaasa aidata selle keele avaldusvõimelisemaks ning reeglikindlamaks arendamise suunas, enda isiklikku kodukeelt esikohale seadmata. Ometi-tigi on minu taotluste villi lõpuks ikkagi ka hr. Nurm'ele vastuvõetav. Tuliseid kartuleid ei lähe aga hr. Nurm mitte ise ahjust välja tooma.

Joh. V. Veski.

Kroonika.

Rahvusvahelised murdeuurimise algatused.

Lääne-Euroopa keelehuvid ei seisa ainult murrakute ühis-, kirja- ja kirjanduslikust keelest väljasurumisest. Vähemalt kutselised asja-osalised — lingvistid — on äsja alles osutanud huvi murrete ja väike-keelte (*les patois* et *les petites langues*) teaduslikule uurimisele. Haagis 10.—15. aprillil 1928 peetud I lingvistide kongressil on tungi-valt ja üksmeelselt nõutud üleilmailist ja kõige kiiremat murdeainete ja väikekeelte inventuuri-tegemist — „inimliku kõnendi“ teadusliku uurimise otstarbeks. Kongressi soovotsustele toetudes juhib Ra-hvusvaheline Lingvistide Alaline Komitee (*Comité International Permanent de Linguistes*) kõigi riigivalitsuste ja Ra-hvaste Liidugi tähelepanu teadust ähvardavale kaotusele ja palub kiiret toetust.

Kongress konstateerib keele-elulisi tõsiasju, mis väikerahvastele üldiselt juba tuttavad tegevelulisest kogemusest. Kultuurvarade muu-tudes ulatuselt ikka enam ja järjest kasvava tempoga rahvusvahe-listeks, üksiku rahva piirides kõigile maa-alalistele ja sotsiaalseile rühmadele kättesaadavaiks, koondub nende tootmine ja jaotamine suuremate keskuste kätte. Kultuurvarade üldistumine sünnib suu-remate keskkotade kasuks. Väiksemad võistlejad suletakse välja. Need kaotavad lõpuks oma iseolemise ja sulavad suuremaise ühiku-tesse mingi liitosadena. Rahvusvaheline kiirrong, post, lennuk, aja-leht ja ajakiri, erialaline, teaduslik ja ilukirjandus, üldise kuulsusega õppeasutised — kõik need suruvad peale võimalikult suuremale üld-susele omase mentaliteedi ja üldtuttava kommunikatsioonivahendi, mingi suurkeele. Väikekeeled selle vastu ei pääse kunagi väikerahva etnilistest piiridest kaugemale. Kuid kujunedes sel kitsai alal ühis- ja kirjakeeleks, need omakorda jällegi neelavad enesesse kõik maa-alalised mured ja rahvakihituste kutsekeeled. Kutsekeelte ja murrete, väikekeelte kiiret kadumist märgates ongi I lingvistide kongress konstateerinud, et 1) „maailma lingvistlikud olukorrad pole

teaduslikkudeks otstarveteks ligikaudugi küllaldaselt tuttavad“ ja „kõik senised kõnendit käsitleda püüdvad teooriad asuvad puudulik-kudel alustel“, ometi 2) „paljud keeled ja murded on vaikimas, ris-kivad hävida kogumatult ja kasustamatult“. Selle soovimatu kaotuse vältimiseks „arvab kongress üksmeelselt kõigi riigivalitsuste kohu-seks võimalikult põhjaliku keelte ja murrete uurimise korraldamist nende kaitses all olevail mail“.

Rahvusvaheline Lingvistide Alaline Komitee (sekretariaat: Ni-mègue, Hollande), kongressi soovtuste teostust taotledes, paneb ringkirjaliselt riigivalitsustele südamele toetada murrete ja keelte uurimist territooriumil asuvate teaduslikkude seltside ja asutiste kaudu, nēile selleks andes rahalisi võimalusi. Töö tehniline korraldus — jaotus ja ühtlustus — jääksid komitee juures moodustatud erilise Lingvistliku Ankeedi-komisjoni (*Commission d'En-quête Linguistique — CEL — Nimègue, Hollande*) ja selle juures asuva tehnilise komisjoni (*Commission technique*) hooldu-sele. Alalise komitee, ankeedi- ja tehnilise komisjoni tegevus on ühtlustatud ühise esimehe — prantsuse teeneka keeleteadlase A. Meillet' — ja ühise sekretäri — hollandi keeleteadlase Jos. Schrijnen'i kaudu. Tehnilisse komisjoni, peale nimetatute, kuu-luvad liikmetena veel kohapealsed esindajad (Jaberg — Bernis, Mein-hof — Hamburgis, Schmidt — Viinis ja Sommerfeld — Oskos). Kõiki asjaosalisi palutakse pöörduda nõu ja juhiste asjus üldise sekretäri Jos. Schrijnen'i poole (Nimègue, Hollande).

Ankeedi-komisjoni poolt (14. ja 15. juunil s. a. Pariisis) piirit-letud tööala ulatub, nagu öeldud, üle kogu maailma ja sisult on kolme laadi. Kõige pealt (p. I) märgitakse võimalikult täielikult teatavate üksikute murrete ja keelte monograafiaid, mis tulevad koostada kõigi nüüdisaegsete keeleteaduslikkude vahenditega (eksperimentaalne fon-eetika, fonogrammide, foneetilised tekstid jne.). Töö tuleks rahuldada kohalasuvate või kohtadele-saadetavate asjaosaliste (misjonärid, koloniaalametnikud jne.) kaudu, kellele sel puhul riigivalitsused peak-sid võimaldama vastavat ettevalmistust ja rahalist toetust tööks ja töötulemuste avaldamiseks. Järgnevas astmes (p. II) nõutakse „süs-temaatlikku kõigi maailma keelte ja murrete päritlast eriharidusega päritlejate (*enquêteurs*) poolt, kellest igaüks töötab kindlal maa-alal ja ühtlustatud päritlusmeetodiga. Töötulemused peaks avaldatama lingvistlikkude atlaste kujul, nagu seda suure teadusliku eduga juba tehtud ja jätkatakse romaani ja germaani keelte aladel. Igal riigivalitsusel, oma territooriumi piirides, tuleks hoolitseda a) päritlejate ettevalmistuse, b) päritluse üldise korralduse ja c) töö-tulemuste avaldamisvõimaluste eest. Lõpuks (p. III) tuleks koguda kõigi keelte ja murrete võimalikult tühjendavaid algupäraste tekstide kogusid, „et täielikku käsitlust anda keele väljendus- ja tõlgendus-toimetest ja intiimsest loomust“. Töö tuleks ära teha kas erietteval-mistusega pärisasukate või kohalesaadetavate päritlejate abil.

Tehnilise ankeedi-komisjoni ja üldsekretariaadi asjatoimetuse, liikmetevahelise ühenduse ülalhooldmiseks, ettevalmistustööde ja uuri-miste korraldamise kuludeks palub Alaline Komitee riikidevahelist toetust 1000 inglise naela (= 5000 dollarit) aastas.

Üllatavalt uut I lingvistide kongress oma töösuunitlustes mui-dugi ei sisalda. Akadeemilise Emakeele Seltsi murdeainete kogu-mine näiteks on ju algest peale toimunud pea samadel alustel. Kitsamate olude ja kasinate ainelistel võimalustel tõttu on ehk mõned kaugemad taotlused jäänud kavast välja, osa kogutud materjale ootab

kirjastusvõimalusi jne. Kuid sellepärast on loomult väikese eesti keele ala eri murded — fonoloogiliselt vähemalt — hoopis tihedamalt registreeritud kui seda lubavad loota üleilmalises ulatuses ettevõetava töö paratamatult tüklikud ja hajuvad teostusvõimalused. Ka eesti keeleteaduse arendamiseks on AES hiljuti põhimõtteliselt otsustanud. — Kongressi soovides ja komisjonide tegevuskavades teretultnult asjaoluks on tõsine katse keeleteaduslikku tööd ühtlustada. Ning pole tähtsusetu seegi, et murdesugemet inventuuri-tegemise akuutset, edasilükkamatut vajadust on nõud üksmeelselt, et Euroopa teenekamate keeleteadlaste autoriteediga on südamele pandud selle toetamist kõigile tsiviliseeritud rahvaste valitsustele.

Osv. K.

I Slaavi filoloogide kongressil

1929. a. sügisel Praagas, millest osa võttis umbes 600 slavisti (kirjandusloolast ning lingvisti), on esinenud ettekandeid, milledest mõni huvi pakub eriliselt soome-ugri keeleteadusele, mõned aga tähtsad on ka üldkeeleteaduse seisukohalt. Nõnda pidi kõnelema vene õpetlane D. V. Bubrich Leningradist vene ja soomesugu keelte vastastikustest suhtumistest, kuid kõneleja puudumisel jäi referaat ettekandmata. Oma teesides toonitab B. eriliselt slaavi-mordva vahekordi, tähelepanu juhtides silmatorkavale lähedusele suurvene ja mordva fonoloogilistes süsteemides. Seletada seda üksnes suurvene mõjuga mordva sihis ei pea B. võimalikuks, vaid oletab sellele sarnasusele mingit muud alust. Nende suhete vanus ulatuks B. arvates kaugemale XIII sajandist, kohanimede põhjal otsustades vähemalt XI sajandisse. Huvitavad soome-ugri keeleteaduse seisukohalt olid ka prof. N. Durnovo teesid algslaavi keele lõpp-ajajärgu kohta. Kongressil tõsteti üles küsimused ka slaavi keeleteadlaste valmistamisest.

Nõnda esinesid prof. A. Meillet Pariisist ja sloveeni duaali esinduse atlase autor prof. L. Tesnière Strasbourg'ist ettekandega „Projet d'un Atlas linguistique slave“ ja kroaatlane P. Skok Zagrebist ettekandega „Projet d'un Atlas yougoslave“.

Teistest referaatidest mainitagu siin veel: B. Trinka, Prahast: „Les systèmes sténographiques pour la notation phonétique de la langue vivante et des discours dialectaux“ ja V. A. Mošin Koprivnicast: „Tähtsamad suunad varjaagide küsimuse uurimises viimaseil aastal“ (vene keeles), kelle referaat puudutas ka soome ja eesti keelt; selle referaadi puhul võttis sõna muuseas V. Ernits. Eestist võttis sellest kongressist osa ka B. Linde. Vt. lähemalt „Výtahy z prednášek. Résumé. Sekce II. Section II-me“.

A. S-te, V. E.

Soome-Ugri keeleteaduse seisukorrast Venemaal.

Õpetatud Eesti Seltsi ettekandekoosolekul 11. dets. 1929 refereris prof. J. Mark Soome-Ugri keeleteaduse seisukorrast Venemaal. Referaadist selgus, et praegusel Venemaal Soome-Ugri keelte õpetoolide arv kõrgemate õppeasutiste juures on tunduvalt suurem endisest, kusjuures neil õpetoolidel teotsevad õpetajaina mitmedki Soome-Ugri rahvastest võrsunud keeleteadlased. Venemaa pinnal elutsevail hõimudel — mordvalastel ja sürjanitel on viimasel ajal ilmunud nende keeltes rida raamatuid ja ajalehti.

Vastutav toimetaja: Albert Saareste.

Väljaandja: Akadeemiline Kirjakeele Selts.

Trükivigu ja õiendusi.

EK eelmistes numbrites palume järgmisi vigu ja eksitusi parandada :

			Trükitud :	Peab olema :
lk. 42	rida 21	ülalt	— kellegi	kellelgi
" "	" 17	alt	— seletab	seletub
" "	" 15	"	— armastama	armastama
" 50	" 16	ülalt	— ja õpetaja	õpetaja
" 51	" 12	alt	— lk. . . .	lk. 55
" "	" 8	"	— lk. . . .	lk. 53
" 67	" 14	ülalt	— raamatu teose	teose
" 87	" 3	alt	— dositiivselt	positiivselt
" 100	" 2	"	— Hansmanni	Hausmanni
" 123	" 20	ülalt	— Kihelkonnas	kihelkonnas

Eesti kirjakeele vanemais mälestis :

			Trükitud :	Peab olema :
lk. 289	rida 7	ülalt	— Tulleparn	Tulleparn
" "	" 1	alt	— A. J. Arwidson	A. I. Arwidsson

neist sin-nat-sist käs-sust üt-leb
jum-mal nin-da ;

min-na se is-sand sin-no jum-mal ol-len ütš wäg-gerw wih-
ha-ne jum-mal / ke nen-de pääl / kum-mad mind wih-ha-wad /
wan-nam-ba-b pat-tud kod-do ot-sib las-te pääl kol-man-da 5
ning nel-jan-da põl-we tah-ha.

ag-ga nei-le / kum-mad mind ar-mas-ta-wad / ning min-no
käs-sud pid-da-wad / teen min-na hääd tuh-han-da põl-we
tah-ha.

tei-ne pä-tüt on püh-ha
rif-ti ust: 10

1. Io-mis-sest:

min-na us-sun üh-he jum-ma-la is-sa kei-ge wäg-ge-wes-se
tai-wa ning ma lo-ja fış-se.

2. Iu-nas-ta-mis-sest: 15

min-na us-sun je-sus-se kris-tus-se tem-ma ai-no po-ja mei-e
is-san-da fış-se / te¹ on sa-dub püh-hast wai-must il-ma-le
tul-nud ma-ri-ast puh-tast neit-sist / kan-na-ta-nud pont-si-us-se
pi-la-tuse al / rif-ti pä-le po-dub / sur-nud ning mah-ha
mat-te-tud / al-la läh-nud pör-go hau-da / kol-man-dal pä-wal 20
jäl-le ül-leš tōus-nud sur-nust / ül-leš läh-nud tai-wa / is-tub
jum-ma-la kei-ge wäg-ge-wes-se is-sa par-ra-mal kääł / sääłt
saap tem-ma jäl-le tul-le-ma fund-ma el-la-wid ning sur-nuid.

3. püh-hit-se-mis-sest:

min-na us-sun püh-ha wai-mo fış-se / üht püh-ha rif-ti 25
kir-ko / püh-ha-de of-sa-dust / pat-tu-de an-deks and-mist / se
sin-na-se min-no lih-ha ül-leš tōus-mist / ning üht ig-ga-west
el-lo / a-men.

Kol-mas pä-tüt on se
püh-ha pal-we / kum-ba kris-tus is-se meit 30
öp-pe-ta-nud pal-lu-ma.

is-sa mei-e / ke sin-na ol-led tae-was /
1 | püh-hit-se-tud sa-go sin-no nim-mi /
2 | tul-go mei-le sün-no rif-kus /
3 | sin-no taht-min-ne sint-ko kui tai-was / nin-da ka ma pääl / 35

¹ Nähtavasti trükiviga, peaks olema fe.

4 | mei-e ig-ga pä-wast lei-ba an-na mei-le tän-na pääw /
 5 | nink an-na mei-le an-desk mei-e wöl-lad kui mei-e an-desk
 | an-na-me om-ma wölg-lei-fi-le /
 6 | nink är-ra sa-da meit mit-te kuu-sa-tuf-se fi-se;
 5 7 | är-ra-nis pääs-ta meid är-ra kir-jast:
 fest sin-no pär-ralt on se rik-kus / ning se wäg-gi / ning se
 au ig-ga-west a-men.

nel-jas pä-tük on
 püh-ha rist-mis-se saat-ra-ment:
 mis rist-min-ne on?

10

rist-min-ne ep ol-le mit-te pal-ja wes-fi; är-ra-nis on wes-fi
 jum-ma-la käs-suf sä-tud / ning jum-ma-la san-na-ga üh-te
 pan-dub

fest nin-da üt-leb kris-tuf om-ma jüng-ri-de was-to:

15

min-nul on an-tud keik me-le-wald tae-wa seef ning ma
 pääl / se pär-rast min-ge kei-ge il-ma fi-se ning teh-ke jüng-
 rik keik pag-ga-nad ning rist-ke neid jum-ma-la se is-sa / se
 po-ja ning se püh-ha wai-mo nim-mel.

16 17 18 19 20 Le us-sup / ning saap ris-ti-tud / se saap ün-saks sa-ma;
 ag-ga ke ep us-su / sed-da pe-ab är-ra sun-ni-ta-ma.

wi-es pä-tük on
 püh-ha al-ta-ri saat-ra-ment.
 mis al-ta-ri saat-ra-ment on?

21 22 23 24 25 se on mei-e is-san-da je-suf-se kris-tuf-se töf-fi-ne ih-ho
 ning wer-ri / lei-wa ning wi-na al mei-le ris-ti rah-wa-le sü-a
 ning ju-a kris-tuf-sest hen-ne-sest fi-se sä-tud.

kuf se kir-jo-tud on?

nin-da kir-jo-ta-wad need püh-had e-wan-ge-lis-tid mat-
 te-us mar-kuf lu-kas ning püh-ha pau-luf.

30

mei-e is-sand je-suf kris-tuf sel ösel / kum-mal ted-da är-ra
 an-ti / wot-tis tem-ma se lei-wa tän-nas / mur-bis ning an-
 dis om-ma jüng-ri-le ning üt-lef: wot-ke ning sö-ge se on
 min-no ih-ho kumb tei-e eest an-tak-se sed-da teh-ke min-no
 mäl-lef-tuf-seff.

35

fel sam-mal kom-bel wot-tis tem-ma ka se kar-rika pär-rast
 öh-to sö-man ai-ga / tän-nas ning an-dis nei-le sed-da ning

üt-lif: wot-ke ning jo-ge keif siit feest / se sin-na-ne kar-ri-kaf
on se uus tes-ta-ment min-no wer-re seef / kumb tei-e ning
pal-jo-de eest är-ra wal-la-taf-se pat-tu-de an-dekf-and-mif-sekf;
fed-da teh-ke ni mit-to ferd kui tei-e fest jo-te min-no mäl-
les-tuf-sekf.

5

Ho-mi-ko ning Öh-to pal-we.

Ön-nif-ta-go mind jum-mal is-sa poeg ning püh-ha waim /
a-men.

min-na tän-nan sind / min-no ar-maf tai-wa-ne is-sa /
läb-bi je-suf-se kris-tuf-se sin-no ar-ma poja min-no is-san-da 10
et sin-na mind min-ne-wal öfel (pä-wal) kei-ge hen-ge ning
ih-ho kah-jo eest hoidnu ning kaitf-nud ol-led; min-na pal-lun
sind / sin-na tah-haf-sid min-nul an-dekf an-da keif pat-tud
ning hel-fi-tuf-fed kum-ma-de-ga min-na sind wih-haf-ta-nud
ol-len / nink tah-haf-sid mind sel sin-natsel pä-wal (ööl) 15
kei-ge pat-tu kur-ja ning kah-jo eest hoi-da ning kaitf-ta /
et keif min-no müit-ted ning san-nad / teg-go nink el-lo sin-no
me-le pär-rast ol-go: fest min-na an-nan hen-nast / min-no ih-ho
ning hin-ge / om-ma kun-nin-gast / ül-le-mad ning wan-ne-
mad keif ris-ti rah-wast / min-no sug-gu ning wöf-sa / ning 20
keif me min-nul on sin-no jum-ma-lif-ko hool-de ning kät-te;
sin-no püh-ha waim saat-ko mind / sin-no püh-had eng-lib
ol-go min-no ju-ref / et se kur-ri wain-la-ne me-le-wal-da
min-no ül-le ei sa / a-men.

so nim-mi püh-ha olgo

25

o ar-maf is-sa meil /

so rif-kuf mei-le tul-go

so taht-minn sünt-ko weel /

se lei-wa jät-ko an-na /

mei' pat-tud ar-must kan-na /

30

keif kur-ja ke-la sa.

en-ne sö-ma pal-web:

Kei-ke-de sil-mad is-sand loot-wad sin-no pä-le / ning sin-na
an-nad nei-le nen-de ro-ga om-ma a-jal; sin-na aw-wad ül-lef
om-ma hel-de (ning roh-ke) kä / ning täi-dad keif me el-lab hä 35
me-le-ga.

is-sa mei-e ke sin-na ol-led tai-was etc.

is-sand jum-mal tai-wa-ne is-sa / õn-nis-ta meid / ning
neid sin-nat-sed sin-no an-ded kum-mad mei-e sin-no hel-dest
ning roh-kest ar-must was-to wot-ta-me läb-bi je-sus-se kris-
5 tuf-se mei-e is-san-da / a-men.

je-sus üt-leb;

in-ni-men-ne ep el-la mit-te üst-päi-nes lei-wast / är-ra-nis
üh-hest ig-ga-lit-kust san-nast / kumb läb-bi jum-ma-la su läh-heb.

pär-rast sõ-ma pal-wed.

10 tän-nage sed-da is-san-dad sest tem-ma on hel-de / ning
tem-ma arm kes-tab ig-ga-west / ke kei-gel lih-hale ro-ga an-nab /
ke weis-til-le nen-de sõ-mist an-nab / ning nol-ri-le¹ kaar-nil-le /
kum-mad ted-da ab-biks hüüd-wad; tem-mal ep ol-le rõ-mo
hob-bo-se wääst / ep ka me-le hääd ken-ne-gi luisst; sel is-san-
15 dal on hä meel neist / kum-mad ted-da kart-wad / ning tem-ma
ar-mo pä-le loot-wad.

is-sa mei-e ke sin-na ol-led tai-was etc.

mei-e tän-na-me sind / is-sand jum-mal tai-wa-ne is-sa /
läb-bi je-sus-se kris-tuf-se mei-e is-san-da / kei-ge sin-no ande
20 ning hä tåg-ge-mis-se eest / ke sin-na el-lad ning wal-lit-sed
ig-ga-west / a-men.

weel üst pal-we.

ar-mas jum-mal tai-wa-ne is-sa / mei-e sin-no wai-sed
lap-sed pal-lu-me sind / kei-gest süd-da-mest / sin-na tah-hat-sid
25 mei-le ar-mo an-da / et mei-e bi-ge us-so nink õp-pe-tuf-se
ning ka au-sa el-lo sees woik-si-me wäg-ge wot-ta; ning tah-
hat-sid ka meid / mei-je wan-na-mad ning ül-le-mad sel sin-
na-sel päi-wal kei-ke pat-tu-de kur-ja ning kah-jo eest hoi-da
ning kaitst-ta läb-bi je-sus-se kris-tuf-se mei-e is-san-da / a-men.

30 pat-tu an-dest and-mis-sest.

je-sus üt-lis om-ma jüng-ri-de was-to: wot-ke püh-ha wai-mo
ken-ne-le tei-e / pat-tud an-dest an-na-te nei-le om-mad nem-

¹ Nähtavasti trükliviga.

mad an=deß an=tud; ken-nel tei-e pat=tud kin-ni-ta-te nei-le
om-mad nem-mad kin-ni-tud.

pat-tu tun-niſ-ta-miſ-fe ſan-nad.

mün-no ar-maſ auſ kir-kiſ-ſand, min-na pal-lun ſind / ſin-na
tah-haß-ſid mün-no pat-tu-de tun-niſ-ta-miſt kuul-da / nink nen-de 5
an-diſ and-miſt kul-lo-ta-da jum-ma-la pär-raſt.

mün-na wai-ne pat-tu-ne tun-niſ-tan jum-ma-la nink ſün-no
eef / et min-na ep ol-le mit-te üß-pei-neſ pat-tu-de ſeef ſün-
di-nud nink il-ma-le tul-nud; är-ra-niſ ol-len ka mön-ne ſar-
na-ſel kom-mel jum-ma-la kün-me käſ-fu-de ül-le aſt-nud: 10
mün-na ol-len jum-ma-la nink om-ma lig-gi-meſ-fe waſ-to ſag-
ge-daſ-te heß-fi-nud / nink ol-len ſega jum-ma-la wih-ha nink
ig-ga-weſt nuht-luſt te-ni-nud ag-ga keiſ mün-no pat-tud kah-
het-ſen min-na kei-geſt ſüd-da-meſt! tul-len ſe-pär-räſt ar-mo
a-jal nink pal-un ſind je-ſuſ-fe kriſ-tuſ-fe ſul-laſt / ſin-na tah- 15
haß-ſid mind kei-giſt mün-no pat-tuſt wal-la-le pa-ja-ta-da / nink
mün-no nöb-ra uſ-fo kin-ni-tuſ-ſeß min-no iſ-ſan-da je-ſuſ-fe
kriſ-tuſ-fe ih-ho nink wer-rega mind ſö-ta nink jo-ta; mün-na
tah-han läb-bi jum-ma-la ar-mo nink püh-ha wai-mo ab-bi
om-ma pat-tu-fe el-lo par-ran-da-da / nink pat-tu-de eef hen- 20
naſt hoida.

jum-mal

ſe iſ-ſand önniſ-ta-go ſind / nink hoit-ko ſind /
ſe iſ-ſand laſ-ko om-ma pal-ge paiſ-ta ſin-no pä-le nink
ol-go ſin-nul ar-mo-lin-ne. 25

ſe iſ-ſand töſt-ko om-ma pal-ge ſin-no pä-le / nink ant-ko
ſin-nul rah-ho a-men.

lo mün-no ſiſ-fe jum-mal üh-he puh-ta ſüd-da-me / nink
an-na min-nul üh-he u-e kind-la wai-mo / är-ra hei-da mind
mit-te ſün-no pal-geſt är-rä / nink är-rä wot-ta mit-te om-ma 30
püh-hä wai-mo min-nuſt är-rä / rö-muſ-ta mind jäl-le om-ma
önnega / nink ſe rö-mo-liſ waim pid-da-go mind ül-leſ.

iſ-ſand öp-pe-ta mind teg-ge-ma ſün-no hä me-le per-raſt /
feſt ſin-na ol-led mün-no jum-mal ſün-no hä waim ſaat-ko
mind öi-ge te pä-le. 35

nin-da on jum-mal ma-il-ma ar-maſ-ta-nud / et tem-ma om-ma
ai-no ſün-di-nud po-ja an-diſ et keiſ / kum-mad tem-ma ſiſ-fe uſt-wad /
är-rä ei ka-o / är-ra-niſ ig-ga-weſ-fe el-lo ſa-wad.

Je-suf-se Kris-tuf-se jum-ma-la po-ja wer-ri teeb meit puh-tafj kei-
gift pat-tufj.

Kris-tufj ar-maf-tama on par-ramb kui keif tääd-ma.

5 au olgo jum-ma-lal il-le-wel / ninf rah-ho ma pääl / ninf in-ni-
mes-tel hä meel.

A¹ Ä Ę Š Š R L M N O Ö P R S T U Ü W
a ä e h i k l m n o ö p r s t u ü w

antj eltf nartj firft wärft
10 kunft walff jampf
lli pri wri tru
knup krap plaf wlaßf

A E H J K L M N O P R S T U W
a æ e h i k l m n o ö p r s t u ü w
a ä e h i k l m n o ö p r s t u ü w

15 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14.
15. 16. 17. 18. 19. 20. 30. 40. 50. 60. 70. 80.
90. 100. 1000. 10.000.

I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII.
XIII. XIV. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX. XXX.
20 XL. L. LX. LXX. LXXX. XC. C. M.

112.

1698.

B. G. Forselius (?)

Lõunaestti-murdeline aabits.

Järgnev, siin mõne lühendusega äratrükitud aabits on ilma peal-
kirjata trükkteos (in 8°, sign. A—B, kokku 11 lehte, millel kõik 22 külge
on tekstiga), mis alal on hoidunud ühesainsas eksemplaris Lundi üli-
kooli raamatukogus, köidetuna 1694. a. aabitsa ette (vt. teksti nr. 111!).

5 Raamatukese viimsel leheküljel on suur musta kuke kujund ja selle all
kiri: Anno 1698. Vrd. tekst nr. 111. eelmärkust!

¹ Järgneva tähestiku kohale on trükitud kaks rida samu tähti suuru-
selt erinevates šriftides.

A A E S S R L M N O Ö P R S T U Ü W¹
 a ä e h i k l m n o ö p r s t u ü w
 b d e

k l m n p r s t w

ä ö u i

et ät öt lit it at ot ut² a o ü 5

lep löm püs näp wil wof tam töt
 alt alw arw ans amt
 ilm ilp irm ern elf
 ert ert of ofš uf usk hull hurt
 zirp zint rasw kaf

und süld mörd ladw
 umb amb nilb ärg ölg
 heng hōng käng pung
 fäng.

10

kli pri wri tru

oht uht eht
 tahk taht wiht täht.

t. d. f. g p b

ai ei oi ui äi bi
 au ou loug nouw
 ja jö = jä jut jäl joud. 15

krist-lit-to op-pus-se
 wiis pä-tüt-ti

ees-män-ne pa-tük om-ma
 jum-ma-la kum-me käs-ku.

ees-män-ne käst:

20

fin-nul ei pe-ä mit-te muid jum-ma-lib ol-le-ma min-no een.

töi-ne käst:

fin-na ei pe-ä mit-te se jf-san-da / om-mat jum-ma-la
 nim-me kur-jas-te pruuk-ma; sest jum-mal ei tah-ha mit-te
 nuht-le-ma-ta jät-ta / kä tem-mä nim-me kur-jas-te pru-gip. 25

kol-mas käst.

fin-na peät püh-hä päi-wä püh-hen-dä-mä.

nel-jäs käst.

fin-na pe-ät om-ma es-fä nink om-ma em-mä au-wuf-ta-ma /
 et fin-no käs-fi häf-te käu-go / nink fin-na taw-wa el-lät ma 30
 pääl.

¹ Majuskeltähed esinevad kolmel korral, eri šriftides.

² Järgneb 13 rida silpe, täpsalt samuti nagu 1694 a. aabitsas, vt. teksti nr. 111, lk. 239, r. 5—12!

wi-jeſ käſt

ſin-na ei pe-ä mit-te är-rä₂ tap-ma.

ku-weſ käſt.

ſin-na ei pe-ä mit-te. ab-bi el-lo rikma.

5

fäitſ-mäſ käſt.

ſin-na ei pe-ä mitte. war-raſ-ta-ma.

kat-te-ſaſ käſt.

ſin-na ei pe-ä mit-te. kaw-wa-lat tun-niſ-tuſt and-ma om-ma lä-hem-bä waſ-ta.

10

üt-te-ſäſ käſt.

ſin-na ei pe-ä mit-te him-muſ-ta-ma om-ma läh-hem-bät-se kot-ta.

küm-neſ käſt.

ſin-na ei pe-ä mit-te him-muſ-ta-ma om-ma läh-hem-bät-se
15 naiſt / ſul-laſt / näut-ſi-kut / töb-raſt / ehk kiſ / meſ temmä per-räht om

meſ üt-lep jum-mal ki-giſt neiſt ſi-nat-ſiſt käſ-juſt?

tem-mä üt-lep ni-da:

min-na ſe iſ-ſand ſin-no jum-mal ol-le ütſ wäg-gew wiſ-ha-ne
20 jum-mal / ke nei-de pä-le kum-mia min-no wiſ-ka-wa / wan-nam-bi-de pat-tu kod-do ot-ſip laſ-te pääl / kol-man-da nint nel-jän-dä põl-we-ſiſ-ſe.

ent nei-le / kum-ma min-no ar-maſ-ta-wa / nint min-no
käſ-ku pid-dä-wä / te min-na hääd am-maſ tuh-han-de põl-we-
25 ſiſ-ſe.

tõine pä-tüet om ſe püh-hä riſ-ti uſt.

1. lo-mi-ſeſt.

min-na uſ-ſu jum-ma-la ſe iſ-ſä / ki-ge-wäg-ge-wä tai-wa
nint ma lo-ja ſiſ-ſe.

30

2. lu-naſ-ta-miſ-ſeſt.

nint min-na uſ-ſu je-ſuſ-ſe / kriſ-tuſ-ſe / tem-mä ai-no po-ja
mei-je iſ-ſan-da ſiſ-ſe / kã om ſa-du püh-häſt wai-muſt /
il-ma-le tu-lu Ma-ri-aſt puh-taſt junt-ruſt.

kan-na-ta-nu pont-ſi-uſ-ſe pi-la-tuſ-ſe-al /

ris-ti pä-le po-du / är-rä ko-lu nink mah-ha mat-te-tu.
 al-la län-nu pör-go hau-da / kol-man-del päi-wäl üt-lef töf-nu
 fool-jist üt-les län-nu tai-wat-te / is-tup jum-mala se ki-ge-
 wäg-ge-wä is-sä hääl kael / säält saap tem-mä jäl-le tul-
 le-ma sund-ma el-lä-wid nink fool-jid.

5

2. püh-hän-dä-mis-fest:

min-na us-fu püh-hä Woi-mo sif-se / üt-te püh-hä krist-lif-ko
 fer-kut / püh-hi-de of-saust / pat-tu an-dis and-mist / lih-ha
 üt-lef töf-se-mist / nink üt-te ig-ga-west el-lo / A-men.

Rol-mas pä-tük om
 püh-hä pal-wuf /
 kum-ba kris-tus es-si mei-le
 om op-pe-ta-nu pal-le-ma.

10

Mei-je is-sä / lä sin-na ol-let tai-wan /

1. | püh-hän-de-tus-sa-go sin-no
 | nim-mi /
2. | sin-no rik-kus tulgo mei-le /
 | sin-no rik-kus tul-go mei-le /
3. | tai-wan / ni-da ka ma pääl /
 | mei-je päi-wä-lif-ko lei-bä
4. | an-na mei-le tääm-bä /
5. | nink an-na mei-le an-dis
 | mei-je sü-dä / nida kui mei-je
 | an-dis an-na-me om-mil-le
 | süüd-lei-sil-le /
6. | nink är-rä saat-ko meid
7. | mit-te kiu-sa-tus-se sif-se /
 | en-ge päf-tä meid är-rä
 | kur-jast:

15

20

25

fest sin-no per-rält om se rik-kus / wäg-gi / nink au-wuf-tus /
 ig-ga-west-sel a-jat a-men.

30

nel-jäs pa-tük om püh-hä rist-mis-se saa-fragment.
 mes om rist-min-ne ?

rist-min-ne ei ol-le mit-te pal-jas wes-si / en-ge om wes-si
 jum-ma-la käs-sun säe-tu / nink jum-ma-la sön-na-ga üh-ben-
 de-tu.

35

Rumb es-se sam-ma jum-ma-la fön-na om?

se / kum-ba mei-je is-sand kris-tus om-me jüng-ride was-ta
tit-lep :

mul-le om an-tu kif me-le-wald tai-wan nink ma pääl.
5 se per-räst min-ge nink tel-ke jüng-ris kif pag-ga-mid / neid
ris-ten jum-mal-a se is-sä nink se po-ja / nink püh-hä waimu
nim-mel. ke-ä us-sup nink ris-ti-täs / se saap ün-sas sa-ma :
ent ke-ä ei us-su / se saap är-rä sun-ni-tus.

10 Wi-jes pä-t-üt om püh-hä al-ta-ri saak-ra-ment?

mes om al-ta-ri saak-ra-ment.

se om mei-je is-san-da je-sus-se kris-tus-se töt-te-lif töi-
fi-ne ih-ho nink wer-ri / lei-wä nink wi-na-ga mei-le ris-ti
rah-wa-le süw-wä nink juw-wa kris-tus-sest es-si säe-tu.

15 Kum-es se kir-jo-tet om?

ni-da kir-jo-ta-wa ne püh-hä e-wan-ge-listi / mat-te-us /
mar-kus / lu-kas nink püh-hä a-pos-tel pa-wel.

mei-je is-sand je-sus kris-tus

fel bö-l / kui tem-mä sai är-ra ant-us / siß wöt tem-mä lei-bä /
20 tän-näst / murs / nink and om-mil-le jüng-ril-le nink üt-tel:
wöt-ke / sö-ge / se om min-no ih-ho / kumb tei-je eest an-tas ;
sed-dä tel-ke min-no mäl-le-tus=fes. sel-sam-mal kom-bel wöt
tem-mä ka kar-ri-kat per-räst öd-dango sööm-aiga tän-näs /
nink and nei-le / nink üt-tel: wöt-ke nink jo-ge kif se sis-sest /
25 se-si-na-ne kar-rik om se wast-ne lep-ping min-no wer-ren / kumb
tei-je nink pal-jude eest är-rä wal-le-tas pat-tu an-dis and-
mis=fes ; sed-dä te-ke ni sag-ge-de kui teije sed-dä jo-de min-no
mäl-le-tus=fes.

pat-tu an-dis and-mis-sest.

30 je-sus üt-tel om-me jüng-ri-de was-ta: wöt-ke püh-hä wai-mo.
fel-le teije pat-tu an-dis an-na-te / nei-le om-ma nem-mä an-
dis an-tu / nink fel-le tei-je pat-tu kin-ni-tä-te / nei-le om-ma
nem-mä kin-ni-te-te-tu.

pat-tu ul-les-tun-nis-ta-mi-ne.

35 au-wo-lif kerk es-sand / min-na pal-le sin-no / sin-na tah-
has min-no pä-t-tu tun-nis-ta mist ku-ul-da / nink jum-ma-la
per-räst nei-de an-dis and-mist ku-lu-taba.

min-na wai-ne pat-ta-ne in-ni-men-ne tun-nis-ta jum-ma-
lal-le nink sin-no-le / et min-na ki-ke jum-ma-la käs-su-de
waf-ta / möt-te sön-nu / nink teg-go-de ga pal-jo pat-tu ol-le
ten-nu / pat-tu sis-sen ol-le min-na sün-di-nu / nink se-per-
räst jum-ma-la wih-ha-le nink ig-ga-wet-sel-le fur-mal-le al-la 5
heit-lit: se-per-räst mur-ret-se nink kah-het-se min-na ki-geft
süd-dä-mest / et min-na jum-ma-lat om-ma is-san-dat ol-le
är-rä-wih-haf-ta-nu; nink pal-le süd-däme poh-jast / et jum-
mal mul-le tah-haf om-ma ar-ma po-ja je-sus-se kris-tus-se
per-räst / rohkest ar-must / kit min-no pat-tu an-dis an-da / 10
nink min-no sö-änd om-ma püh-hä wai-mu-ga läti-ta / et
min-na tem-mä jum-ma-lit-ko sön-na woif us-ku / nink se
pä-le kind-mält lota. ent sest et sin-nu-le kris-tus-seft om
käs-tu ki-gil-le nei-le / kum-ma pat-tust kää-n-wä nink om-ma
el-lo par-ran-da-wa / pat-tu an-dis-an-da: sis pal-le min-na 15
sin-no kris-tus-se per-räst / sin-na tah/haf min-no jum-ma-la
sön-na-ga rö-must-ta-da / min-no je-sus-se kris-tus-se nimmel
pat-tust wal-la-le pa-ja-ta-da / nink min-no / min-no us-su
kin-ni-tus-ses / tem-mä ih-ho nink wer-re-ga sö-tä nink jota.
min-na tah-ha lab-bi jum-ma-la ar-mo nink püh-hä wai-mu 20
ab-bi om-ma fur-ja el-lo par-ran-da-da.

Hom-mo-gun-ne nink öd-dan-gun-ne pal-wus.

Ön-nis-ta-go min-no jum-mal is-sä / kä min-no om lo-nu /
jum-mal poig / kä min-no om lu-nas-ta-nu / nink jum-mal
püh-hä waim / kä min-no puh-hän-dä-nu / Amen. 25

min-na ten-nä sin-no / min-no ar-mas tai-wa-ne is-sä /
läb-bi je-sus-se kris-tus-se sin-no ai-no poja / min-no is-san-da
/ et sin-na min-no min-ne-wäl ööl (Päiwäl) ki-ge ih-ho nink
hen-ge kah-jo nink häd-dä eest ni ar-mo-lit-kult ol-let hoid-nu
nink kait-s-nu / min-na pal-le sin-no / sin-na tah-haf mul-le 30
an-dis an-da / kit min-no pat-tu / kum-be ga min-na sin-no
ol-le wih-haf-ta-nu / nink min-no ka sel si-nat-sel päi-wäl
(Ssel) ni ar-mo-lit-kult hoi-da / pat-tu häü-tus-se nink ki-ge
fur-ja eest: et kit min-no mö-te / sön-na / teg-go nink el-lo
sin-no me-le per-räst woif ol-la. 35

seft min-na an-na hen-dä / min-no ih-ho nink hen-ge / nink
kit me min-nul om sin-no kät-te. sin-no püh-hä en-gel ol-go

min-no man / et se kur-ri wain-lan-ne üt-te-fe wät-fe min-no
ül-le ei löw-wä a-men.

Oh! jä mei-je man-nu is-sand je-sus kris-tus / seft et
öb-dang il-ma ga om sa-nu / sin-no töt-te-lit-ko sön-na /
5 fed-dä jum-ma-lit-ko wal-lo-sat kü-nält är-rä-las-ko mit-te
mei-je man ä-ra-kis-tu-da / par-hel-la sel si-nat-sel kur-jal
hirm-sal nink häd-dä-lit-kul a-jal / an-na mei-le kind-mät
us-ku / et mei-je sin-no sön-na nink püh-hä saak-ra-men-te
püh-tas-te woi-me pid-dä-dä mei-je kur-ma tun-ni-ni / a-men.

10 pal-wuf en-ne fööm ai-ga.

Ki-fe sil-mä loot-wa sin-no pä-le / is-sand / nink sin-na
an-nat nei-le nei-de sö-ki om-mal a-jal / sin-na aw-wat ül-lef
om-ma roh-ket kät / nink teet sö-nuf kif mef el-läp hä me-le-ga.

per-räst püh-hä is-sa meije nink se-si-na-ne pal-wuf.

15 is-sand jum-mal / tai-wane is-sä / ön-nis-ta meid / nink
neid si-nat-sid sin-no an-did / kum-be mei-je sin-no roh-kest
ar-must was-ta wöt-ta-me / läb-bi je-sus-se kris-tus-se mei-je
is-san-da / a-men.

pal-wuf per-räst fööm al-ga.

20 tän-nä-fe fed-dä is-san-dat seft tem-mä om hel-be / nink
tem-mä hel-duf püs-sip ig-gä-wes / kä ki-gel-le lih-hal-le sö-ki
an-nap / kä töp-ril-le sö-ta an-nap / nei-le no-ri-le kaar-sil-le /
kum-ma ted-dä ap-pi heik-wa; sel is-san-dal ei ol-le mit-te hä
meel hob-be-se wä-est / ei ka me-le-hä ken-ki luist; sel is-san-
25 dal om hä meel neist / kum-ma ted-dä pel-gä-wä / nink tem-mä
ar-mo pä-le loot-wa.

per-räst püh-hä is-sa mei-je nink se-si-na-ne pal-wuf.

30 mei-je tän-nä-me sin-no / is-sand jum-mal / tai-wa-ne is-sä /
läbbi je-sus-se kris-tus-se mei-je is-san-da / ki-ge sin-no an-de
nink hä teg-ge-mis-se eest / kä sin-na el-lät nink wal-lit-set
ig-ga-west ig-ga-wet-seß a-jas / a-men.¹

¹ Järgnevad majuskeltähed A—W, minuskeltähed a—w ladina ja
gooti kirjas ning araabia ja rooma numbrid 1—10000, I—M.

*Rahvalaul.**Jüru, Jüru! jooks ma tulen?*

Teosest „Eiesländische HISTORIA, Oder Kurze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth- Lief- und Lett-landes; . . . Von CHRISTIANO Reichen . . . 1695 . . .“, lk. 14. Selle laulu pealkirja nimetab moonutatud kujul juba Joannes Levnclavius (= Löwenklau, sünd. a. 1533, vt. Allg. Deutsche Biogr. XVIII, lk. 488—93) a. 1588 oma teoses: „Annales svltanorvm othmanidarvm, a tvrcis sva lingva scripti . . . Francofvrdi . . . MDLXXXVIII“, lk. 229—30 (samuti selle teose teises trükis a. 1596, lk. 121): „Equidem vt obiter aliquam de meo velut symbolam his adjiciam, adulescens in Liuoniam, necdū collegio Teutonicorum equitum dissipato, a Cunrado patre missus ad Albertum patrum, quum alia istic animaduertere memini: tum etiam versus Lithuaniam, in vicinia metropolis Rigæ, . . . in huius ergo Rigæ vicinia, nationem quamdam esse barbaram Lettorum, a ceteris Liuoniæ barbaris incolis, Curonibus & Estonibus, lingua plane discrepantem: qui perpetuo in ore quasi lamentationem quamdam habent, quam vociferando per agros adsiduo repetunt. Jeru Jeru Masco Lon, quibus verbis Jerusalem & Damascum intelligere creduntur, ceterarum in antiqua patria rerum, tot a sæculis, & in remotissimis ab ea solitudinibus, obliti.“ Vt. ka „Dionysii Fabricii . . . Historia Livonica sive Livoniæ descripto . . . MDCCXCII“, lk. 12 ja „Dionysii Fabricii . . . Livoniæ Historiæ compendiosa series . . . MDCCXCIV“, lk. 10., millede autor, XVII saj. algul Viljandis ametis olnud katoliku praost, selles laulus juba ära tunneb liivikeelse laulu. Laulu lähemalt analüüsinud on juba O. V. Masing, Rosenplänteri Beiträge X (1818), lk. 60—65. Hiljem on laulu avaldanud m. s. K. A. Hermann, E. kirj. ajal., lk. 107—8, T. Sander, E. kirj. lugu I¹, lk. 37—8, V. Reiman, Kivid ja killud, lk. 14—15, M. Kammann, E. kirj. peaj. I¹, lk. 105, V. Ridala, E. kirj. ajal. kool. I², lk. 51—2.

Jörru! Jörru! jooks Ma Tullen?

Erra tulle Ellaten.

Micks ep ella eile tulnut:

Eile ollin Ella ürgineffe

Nüht ollen Wirbi wiekessfe

Tulle Home Homikulla

Sies ollen Jelle ürgineffe

Rarkotella Raste Ella

Siuka Sittika Willula

Sies ollen Walmis Wainijull

Raunis karja Satemalle.

*Mathias Lemcken.**Õnnesoov.*

Luuletus on ilmunud Heinr. Chr. Wagener'i väitekirjas „Dissertatio philosophica de trinitate Platonis et platoniorum quam adspirante divinâ gratiâ et consentiente amplissimõ philosophorum ordine in almâ ad Emmam academiâ Gustaviano-Carolina, sub præsidio viri celeberrimi Michaelis Dau, eloq. & poës. prof. ordin. & h. t. facultatis philosophicæ decano. Publice ventilandam proponit Heinrich Christian Wagener saxo. In auditorio majori MDCXCVI d. 2. maji horis & loco consvetis. Dorpati, excudit Johannes Brendeken, acad. typogr.“, 4 pagineerimata + 36 pagineeritud lk. in- 4°, lk. 36. lõpul. Algupärandist on 1 eks. tallel Upsala ülik. rnkogus. Tekst on esmakordselt avaldatud prof. A. R. Cederberg'i poolt EKirj. XV (1921), lk. 339.

SA rühit Sõbber nüüd / se tarca Mäe poole
 Sää! kün / se Tarkuis omm / kumb Ilma pääl ei koole
 Sa neüdat hendast hääst / se Pindi Mäe pääl
 Nind lebbi Tarkust ka / sa tõstat omma hää
 Nüüd rõmufta hend Sõamest
 So Nimi ellab iggarwest.

Sedda weidi kirjot omma melletuffes

Mathias Lemcken.

Kaarel XI matuselaul 1.

Teosest „Meje Armolifko ning õnfa Runninga (Carl XI) Mattusse-Paulud“, millest alal püsinud nähtavasti on ainult J. H. Rosenplänteri koopia Õpet. E. S-i arhiivis (MA 60), tehtud 1824. a. märtsis. Ärakirja eessõnas on m. s. tähendatud: „Das Original von diesen Liedern befindet sich in dem Archive des Kaiserlichen Livländischen Ober-Consistoriums. Herr General Superintendent Dr. Sonntag hatte die Güte sie mir mitzutheilen, und ist nur dieses zu bedauern, dass der Verfasser der Lieder sich nicht genannt hat, und man daher nicht weiss, in welcher Kirche diese 54 Verse gesungen worden sind“.

Meje Armolifko n. õnfa Runninga Mattusse Paul se wisi perrä laulda:

1.

Nüüd matkem omma Runninga
Keddä Jummal õnsa surmaga
om kuşnu häddä orrust sijt
Ei Pelgä ennämb, keddäkit.

2.

Suur hool, kül temmä olli tääl,
Se ajalikko jlmä pääl,
eht
Sijn omma Ruodsi. Nijgi pääl.
Rui Wallis tige ajsa eest.
nink wäi meid Käända, kurjast Teest.

3.

Ta näüt siin'armo figille
ni Waisille, kui Rittille
Es tee jo temmä kelleke
sijn üllekohhut middake

4.

Ni kawwa kui ta Elli tääl.
Es tohhi tulla meije Pääl.
Ei sötta nink ka waino mitt
Ei ka muud, kurja tittekitt.

5.

Es lassa temmä tulla mitt.
Mo päle mitte keddäkitt
Ent wallis häste Rahhun meid
nink hirmut ärrä itkes neid.

6.

Sest ajalikkust Uuwust mitt.
Es holi temmä Johtakitt.
Ent temmä wallis Parrembest
Se Henge Usja enämbest.

7.

Si olle olnu enne mitt
Ea saarnast mitte Runningitt
Rui Garel üstbistkümmes tääl.
Sijn olli Ruodsi Riigi pääl.

8.

Se Running. Garel. Gustawus
Rust sündi Garel Carolus
om sõan läbbi lassetu.
nint nida mahha mattetu

9.

Sis perräst Essä sebdämaid
tulli Garli üstbistkümmne aig.
Et temmä jälle nakkanu.
nint Kroni alla faddanu.

10.

Se perrä läs 'Ea Söddama.
nint omma Morsjat kossima.
Ent Jummal olli temmäga
nint and tälle woimust wärädä.

11.

Sis lätswa nemmä ütteliss.
Se Tennenmarla lina siss
nint töiwa wälja Römuga
se Running. Garli. Emmandä

12.

siz Elliwä nemmä Armsaste.
nint wallitsiwa Afsaste.
sijn Ruodsi Riigi Rittussen
sest andkem, neile kittusse

13.

Ent meije Ellim kurjaste
nint ommin Pattun hirmsaste
Es kule nende käsku mitt.
Es holi neist ka middäkitt.

14.

sis enne Garlit Runningat
Wött Jummal, ärrä Emmändatt
Rumb enne weidi aiga sääl.
om. Koolnu omma wote pääl.

15.

Sepärrast om nüüd Jummal ka
meilt wötnu meije, Runninga
Rumb olli kuhhalt wagga tääl
sijn omma Kuodst. Riigi pääl.

16.

Et temmä peäb nüüd ollema
nink Taiwan Römün Elläma
täll om nüüd Rõmu wiljalt sääl.
se wallituide Taiwa pääl.

17.

se waa Runninga koolmine.
om meye straffi tundminne.
mifs Jummal meile Sunnistab
Rui Esajass kulutab.

18.

Et enne sebdä nuhtlemist
wöt Jummal wakka ärrä sijst
et tälle ei sa nättä mitt
sest nuhtluffest jo middäkitt.

19.

Nüüd paistab temmä Taiwan sääl.
se Danieli Sõnna. pääl.
Rui Taiwa Täht nüüd selgeste
sääl suren römün Aulaste.

20.

se kehä maggab Rahhuga
sääl mulla siffen wiggada
saab selgest jälle selletuss
nink wiimisel päiwal römustus.

21.

Meije kōhhus om nüüd leināda
nink tebdā tagga Murreta
et temmä olli holelit
nink kigen affjan Urmulit

22.

Se om jo meije Patto Süüd.
et meije Runningasš koolnu nüüd
sepärrast wōtkem leināta
nink Söämest ka murreta (iffeta.)

23.

Se kroon om meist nüüd kaddunu
nink kōhhalt ärrä kaddunu.
se meije Held nink Toitja
Me. Eßä Maije hoitja.

24.

Se kroon mes temmä olli sijn
om olnu kōhhalt waitw nink pijn
Se om nüüd otša sanu tääl
Ent Uufamb kroon om Taiwan sääl

25.

Se Surm ei anna Armo mitt
Ei pelgä ka jost Runningitt
Keä ma pääl omma illembä
Kit omma Surall allamba.

26.

Se olgo nüüd kes eäl tahhab
Muld temmä om nink nullas faas
sepärräst jättem mahha nüüd
kit jlma Uuwu hääd nink hūüd

27.

Nink oštem itkess ennembest.
fess Taiwasš Rōmu iggäwest
sääl om meil itkess jäädwä pait
nink kōhhalt iggäwenne aig.

28.

fis lastem nüüd teddä hengädä
sen kehä kambren maggada
se wijmse kohtu päiwäni
Ja kohhalt ilma otsani.

29.

las teddä nüüd siin maggada.
nink omman kambren hengädä
Ja mötlekem ikkese temmä pääl
Kuitas temmä Koolnu tääl.

30.

Et nida same mehe ka
sest ilmaft ärrä minnemä
Kui tulleb mehe Sunniten
Oh mötle se pääl jnnimen.
eht
Sepärrast walwa jnnimen.

31.

Meil andko jeddä Jesus Krift.
Keä Pörgust meid nink kurratist
Om päfsnu omma werrega
täll olgo tenno ütjindä. Amen.

116.

1697.

Kaarel XI matuselaul II.

Samast teosest, kust tekst nr. 115. Vt. selle teksti eelmärkust!
Se wiisi perrä: Kui nüüd paistab meile kauniste.

1.

Nüüd murreta kit meije ma
Meije wagga Ruodsi Runningat
Garolust üstõistkümnest
sest temmä teggi õigust meil
nink saat meid kiffe õigil Teil
jät perräst kohhut kümnest
nink kullel
Ja nuullel
Rahwa perrä ajje ärra ülle kohhut.
Ent armo temmä jälle towut.

2.

Eht ka küll mönni ütlep weel
 Kel om jo kohhalt Nummal meel
 mes hääd om ta, meil tennu.
 Et meije teddä Leiname.
 nink teddä tagga iffeme
 kes om ta armo nännu.
 Ent töttest
 Mo-möttest
 Om se Töist
 mes ma löisi temmä Armuft
 Ei olle sijn olnu temmä saarnust.

3.

Se Garel ühtöistkünnests
 läs meist nüüd ärrä iggäwests
 Ütte önsa furma läbbi
 Kes nüüd kül tahhab üttelebä
 nink temmä armo fallada
 sell olgo kohhalt häbbi
 Ent tulle
 nink kulle
 feddä hirmu
 nink ka armu temmä käest
 Et ta hois meid ommas wäests.

4.

Es olle Tenno Jummalal
 meil sötta mitte temmä all.
 Ent om meid Rahhun hoidnu
 Räänd södda wäfte ärrä jäll
 kumb wai kül tulla meije pääl
 Me ollem Rahho löidnu
 minna
 sinna
 kittem teddä
 nink ka feddä, mes ta tennu
 sest meije meije ollem armo nännu.

5.

Se Runningas om möttelnu
 Rui temmä me pääl möttelnu
 et Piddi meile sama
 Summala Sönnä selletus
 nink temmä böge tunnistus
 kumb saab meil öñne toma
 and
 pand.
 koli sija
 nink käst wijä üttelisse
 fit ne laze koli sisse.

6.

Es olle enne teddä mitt
 Me Rahwal Tarkust üttekitt.
 Ent Tenno Summalalle
 Kes seddä ikkess ennetees
 et nüüd woib egga Tallomees
 hääd oppust Nummalalle
 Unda
 kanda
 et ta ikkess
 mitte-Tikkess ei sa Jämä
 Enge ennämb Targass sama.

7.

Eht möñne kül seddä keliwä
 Ja temmä wasta Panniwä
 nink wäiwä keeldä ärrä
 Es holi temmä sifki mitt
 Ent kirjot ikkess pälekitt
 Uts kirri töise perrä.
 Et nätti
 nink tetti.
 mes ta kästnu
 nink om pässnu meid sest waitwast
 Wai meile sata Römu Taiwast.

8.

Sepärrast om se meije Süüd
 Et meije teddä Tännäm nüüd
 nink ikkes melen kannam
 Seddä. Armo mes om jätnu tänn
 Se keä om nüüd sääl üllewän
 nink Tenno tälle annam
 läffem
 teffem
 Juttustamist
 Autustamist Oppijalle
 Mehe wagga Runningalle

9.

Oh olle JESUO armogan
 sa siski ikkes mehe man
 et meije häste woime
 So JESUO Jummal armasta
 nink ikkes üllestunnista
 et kurja mehe teime
 Eya
 Eya
 sinna Loijet
 nink ka toijet önne mulle mulle
 Se eest kittus olgo sulle.

117.

1697.

Kaarel XI matuselaul III.

Samast teosest, kust tekstid nr. nr. 115, 116. Vt. tekst nr. 115.
 eelmärgust!

Se wiist perrä lauldq: Rui mo armo Jummalä pääl.

1.

D. Garel. Runningas.
 nüüd sinno lainatas
 et sinna kolit ärrä
 nink jättit Riigi perrä
 sa Runningas ollit wagga
 nink aijit (nöusit) õigust taggä.

2.

Riil tulli temmä eett
 nink anti temmä kätt
 ni mitto (mönni) furja nõuwu
 Ei siski temmäst Leittu
 Ent temmä olli wagga
 nink aije õigust tagga.

3.

Es küssi temmä mitt.
 fest jlmast middäkitt
 Ent ennämb Raije temmä
 se Senge assja perrä.
 fest temmä olli wagga
 nink aije (nõusõ sijn) õigust tagga

4.

Se nõuwu olli hä
 mes möttel temmä Pä
 Tast Riiki häste hoita
 nink omma Rahwast Toita
 Se Runningasõ olli wagga
 nink aije (nõusõ sijn) õigust tagga.

5.

Es moista enne mitt
 Me Rahwasõ middäkitt.
 fest õigest Taiwa lojast
 Ei ka joht temma Pojast.
 Meije Runningasõ olli wagga
 nink aije (nõusõ sijn) sebdä tagga.

6.

Herodesõ Runningasõ
 heit henda Simmutasõ
 last lasti Tappa ärrä
 Os Summala poja perrä
 Meije Runningasõ olli wagga
 nink aije (nõusõ sijn) õigust tagga.

7.

Se Running Warao
Om wäega wallato
fääl enne muste (wannal ajal) olnu
nint kohhalt hukka lämmu
Meije Runningas olli wagga
nint aije õigust tagga.

8.

sis kaetem se pääl
mis meile teggi tääl
Se Runningas Barolufs
Rumb saije nüüd ärrä Koolnufs
sest temmä olli wagga
nint aije (nõufs sijn) õigust tagga.

9.

Es Tappa temmä mitt
neist latfist kedäkit
Rui Running Herodesi teggi
nint Waraoni wäggi.
Meije Runningas olli wagga
nint aije õigust tagga.

10.

Oh Iffand Jesufi Krist.
Keä ollet süddamefi
Ka wagga effi olnu
nint ilma fiffe tulnu.
Lasse meid ka olla wagga
nint õifi õigust tagga.

118.

1697.

Kaarel XI matuselaul IV.

Samast teosest, kust tekstid nr. nr. 115, 116, 117. Vt. tekst nr. 115.
eelmärkust!

Se wiisi perrä: Rui kui minno tund saab tullesma.

1.

O Lieffland kittä Jummalat
se sure armo perräst

Et temmä sinno Rummalat
om pääsnu hullu kärräst
Et sa woid nüüd kül tutta hääst
sedda õiget usku iggäwest
sest pühha Summal sõnnast

2.

Es tija sinna mitt
Ei ka kii sinno suggu
sest Jummal sõnnast middäkit
Es peä ka temmäst luggu
Ent nüüd woid sa kül tutta häst
sedda õiget usku iggäwest
sest pühha Jummal sõnnast.

3.

Sul olli kohhalt Dimmetus
So filmi ette tulnu
Ent nüüd om õige walgustus
se Dimme kinni sulnu
Et sa woid nüüd kül nättä häst
sedda õiget usku iggäwest
sest pühha Jummal sõnnast.

4.

Uu kittus olgo Jummalall
Se kalli Sõnna perräst
et nüüd om minnul Rummalall
nüüd õiget teedmist säräst
Et ma woi nüüd kül tedä häst
sedä õiget Usku iggäwest
sest Pühha Jummal sõnnast.

119.

1697.

Kuninglik käsk laevariku puhul.

Äratrük trükisilmunud rootsi- ja eestikeelsest plakatist (eestikeelne tekst kolmel suurel leheküljel), mida alal hoitakse Õpet. Eesti Seltsi raamatukogus.

PLAKKAT ja Rääf,

mis sello üllekohto ja risumisje pärrast laewade kallal on antud, mis hukka on läinud ehk ranna peale aetud.

Meie CARL Summala armo läbbi Rootsi, Kohti, ja Wendi Rahwa Runningas X. X. anname teada. Et meie ühhest ajast teiseni sure melehaigussega olleme teada sanud, et monnes paikas, kui laewa rahwas kahjo sawad laewale, ja neid kakkise laewadega ranna peale aetasse, need kes ranna äres ma peal ellawad, mitte ükspäinis sesugguse waese rahwale mitte sedda abbi ei te, mis ommeti nende Rohhus olleks, ja meie käsud mis mitmel korral sepärrast on antud, peälegi kinnitawad; waid selle abbi assemel neile weel suremat Kahjo ja õnnetust tewad kui se willetsus kust nemmad on peäsnud (ristirahwal peaks sesuggune hirmus tö teadmatta ollema mis paggana rahwa seas ki ep olle kuulda) selle läbbi, et nemmad ned laewad süütwad põllema, nende warra risuwad, ja wahhest sesuggused häddalisjed koggoniste tapwad kes merre tormist waewald on peasnud, ja pärrast sedda risutud warra, ofsego nemad sedda omma tö ja waewa läbbi olletsid sanud, enne selle hoidwad, ehk wahhest kui kaupä müwad, ja omma wabandussesks ütlewad, et se itka nenda wiis on olnud; siis olleme meie arwand hea ollewa sure murrega hoolt kanda, et sesuggused keeltud risumisjed ja Summala kartmatta kombes nende wasto kes on lootnud omma ello peastma ja abbi sama, ükskord woiksid mahha jäda, ja sesuggused kurjad innimesjed, ommeti kartusse pärrast nuhtluste eest ennast hoiaksid sesuggust üllekohto teggemast.

Meie olleme sepärrast armust heaks arwand, ja seäme ja kinnitame sellesinnatse Plakkati läbbi, et, olgo se kes se on, kes päwal ehk õfel petja tuld üllesteeb, ehk muud tähhed ja Zuhatamisjed illes ehhitab, selle nouga et laewa rahwas se läbbi peab kiufatud sama, ja laew hukka minnema, kui ka sest ühtegi kahjo ei peaks tulles, sesuggune seitse kord peab läbbi lippo jooksmä.

Sesamma nuhtlus peab ka selle kätte sama kes sellesamma kurja nou pärrast need mõnne kohtade peale jo pantud tähhed ja märkid merre pohjast ehk ranna ärest ärrawottab, ehk neid kiwwidega täitab, ehk need jögged neis kohtades kust laewad läbbi käiwad, kinni panneb ehk liwaga kinni mattab. Ja pealegi peab temma sedda keik jälle parrandama.

Ugga kui fefugguste petja tulle ja jöggede finni matniffe läbbi, ehk ka ärrawoetud märkide läbbi kahjo peaks fündima, ja laewa hukka minnema; fiis peab selle pea kes fedda on teinud, mahharaiutud ja ratta peale pantud fama ja temma warrast peab selle teise kahjo tasfutud fama.

Rui kennelgi woib fedda töeks tunnistada et temma neile kes laewa hukkasamisfe läbbi on kahjo fanud, wäggivalda teinud ehk Roggoniste monned tapnud, fiis peab se feige nendega kes selle tö kimpus on olnud, ellawalt rattaga surmatud, ja pärrast temma kehha ratta peale pantud fama, ja keit omma warra peab temma kautama.

Rui kegi neile häddalistelle ihho polest kahjo teeb, ehk neid hawab, se peab omma ello ja keit omma warra kautama ja temma warra peab kolmeks osfaks jaggatama muift kuningale muift sellele kes fedda ülles rägib.

Se kes laewa fütab põllema, mis ranna äres on, ehk jo liwa peale on aetud, olgo nüüd rahwast laewa peal ehk mitte, peab omma ello ja warra kautama ja keit temma warra peab sellele jaggatama kes fedda ülles rägib.

Se kes wäggife middagi neist laewadest mis hukka on läinud ja ranna peale aetud wottab ehk rifub, ni kaua kui rahwas alles laewa peal on, ja laewa warra weel noudwad ja woiwad warjule fata, peab surmat nuhtluft fama ja temma kehha ratta peale pantama, olgo se nüüd pißfüt ehk paljo, mis ta wäggife on rifunud.

Rui kegi fallaja hukka läinud laewa rahwa käest warrastab, fiis peab temma kui firrito warras nuhheldud fama ja keit temma warrast peab fedda kahjo jälle kätte makstud fama.

Rui kegi middagi fefuggusest laewa warrast mis rahwas jo on mahha jätnud, ehk kust rahwas male püab peafeda, wöttab ehk fedda fallaja peab, fiis peab temma nenda kui teifed wargad feadust möda nuhheldud fama.

Rui kegi nende wargade ja Rifujattega nou peab middagi feft rifutud warrast kõrwale panna, peita, ehk ka feft osfa fada, fiis peab temma fedda samma nuhtluft fama kui se, kes isfe on rifund, ja warrastanud. Ja kes teadwal wißil feft middagi oßtab mis nenda rifutud ja warrastud on, se peab fedda feige omma warraga kolmewörra makfma. Rui

temma sedda rahha ei jowa tassuda, siis peab tedda teist wisi seädust möda nuhheldattama; kui se mis temma on ostnud, peale kuelümme wanna taalri wäärt peaks ollema, siis peab temma surma nuhtlust sama, ja ommeti ka weel sedda mis ta nenda on ostnud, maksma; ja et meil kii bigust olleks sesugusse kurjateggia warrast omma osfa ka wotta, siiski tahhame meie ommast bigussest mahha jätta, agga selle kaebaja kahjo saaks tassutud.

Peale sedda keik, ja et igga üks sedda ennam murret kannaks ni paljo kui sünnib keik wäggiwalda nisuggusse häddalisse rahwa wasto keelmaist ja neile hea melega abbi teggemaist, ja et sesuggused häddalissed sedda enneminne abbi leiaksid ja omma kahjo saaksid tassutud, olleme meie pidand sedda seadma: et igga moisaist, kus rahwa arro jo täis on (poled ja werendikud peab ka nenda arwatama) mis selle raia sees on, kus üks laew on hukka läinud, ja sedda on katti raiutud ja ärrapöletud, wiis wanna taalrid peab makstama, ja peawad meie Rinral-Rubbernerid, Rubbernerid, ja ma pealikkud nii hästi meie kunninglikko, kui ka moisnikko, ja Preestri ja tallopoia moisadest sedda rahha warsti kokko korjama, ja neile sedda kätte andma, kui esmalt hästi ja sure murrega on läbbi katjutud, ja töeks tunnistud, mis warra nende rifutud laewade peal on olnud ja mis olleks woinud ranna sata ja warjule panna, kui sesuggust risumist mitte ep olleks olnud, ja selle läbbi ei olle sanud male sata: sest sedda warra mis eht laewa fertitamisse pärrast enne jo on merresse wisatud, eht muul wisil ilma et sest kennelgi süüid on olnud, hukka läinud, ei pea mitte fenna selka arwatama, ja keik need peawad ilma trahwita jäma, ja mitte sunnitama kahjo tassuma, kes sedda woiwad töeks tehha, et nemmad keik hoolt on kannud häddalistelle töeste abbiks sada, wäggiwalda keelda, ja murrest kannud kurjateggiad teada sada ja ilmutada.

Peale sedda meie käsime selle läbbi keik meie truid Allamad keikis paikus, et nemmad sesugguste willetfuste sees, kui laewad hukka lähewad neile häddalistele usfinaste ja hea melega wottaksid abbi tehha, ja selle seatud palkaga mis seaduste sees jo on seatud, rahhul olla, isfiärranis meie Ullema wallitseja Toekholmi linnas, meie Rinral-Rubber-

nerid, Rubbernerid ja wallitsejad, Allewatajad, Junkrud, ma peal, ja kohto wannemad linnade sees, et nemmad hästi tähele panneksid, et sellesinnatse meie kässo järrel keikis paikus saaks tehtud, ja peab se kässo ramat keikist Rantslidesst, ja kohto paikus ma sees üks kord igga aastal loetama ja teada annetama neis paikus, linnades, ja raiades, mis merre äres on. Surema ja parrema tunnis tusse pärrast olleme meie, selle ramato olla omma käega omma nimme kirjotanud, ja omma kunninglikko Pitseriga sedda kinnitanud. Untud Stockholm linnas 6mal Soulo ku päwal 1697.

(L. S.)

CAROLUS.

120.

1697—1700.

Kahuroälase või sõduri vanne.

Aratrükk käsikirjast, mis alal on hoidunud Tallinna linna arhiivis (B. K., nr. 12). Teksti on leidnud a. 1891. arhivaar G. Hansen (vt. SbGEG 1891, lk. 143); selle avaldas mag. O. Liiv, EKirj. XXI (1927), lk. 575—6.

Connestabel ober Soldaten Ehd.

Minna N. N. tootan ja wannun Jummal ninc temma Põhha Evangeliume jure, et ma tahhan ninc pean omma Perris Runninga eest piddama sedda suhrd wäggewa Runninga ninc Herra, Harra Kareli se Rahheteistkümmne sest nimmist, nende Rohzide Gotide ja Wendide Runninga, Suhr Försti, Comes, Hertogi Stoni, Eesti, Lieflandi, Karelen, Bremen, Währden, Stettin, Pommern, Kaszuben ja Wendeni Mahle, Forsti Rügen mahle, Härra ülle Ingri ma ninc Wiszmari, kui ka Walzgrawi Reini Jögge jure Beyri Mahle, Güligi, Klewe ja Bergeni Hertogi ninc perrast omma Runninga Surma (Kumma Jummal armolikult weel kaua temmast errakähnto) omma Runninga ninc se Riki Perrajast, ninc ninda ettespitti Perrajast Perrajade päle, Kummast Runninglikkust Suggust ühhe tössise Perris = Digusse lebbi sedda Riki enneselle sawat, ninc üg teise jerrele sedda wisi, kui on sätat, Runninglikko Jercke päle tulleswat.

Minna pean ka ollema omma armoliffemal Runningal ja Riki Perrajalle üz tru ninc auus Tener, ninc allamb, ka keife se jerrele, miß Runninglicke auo ninc Oikufze poleft Runninga perralt on, ninda kui minna keikeparras fedda moifstan ja arredan, häfti wahtma ninc se poleft kangefte ollema, pean ka keife surema murret kandma, aitada ja eddese fatada keif se, miß minno armoliffemal Runningal woiz üz tru Tenistufz ninc kafo olla, fedda agga keelma ninc se wasto feifma, miß fell Runningal ja temma Rikil peap Rahjur tullemä, se jures Ra airaste täda andma, Ruß mul tuttap et üz kahjolinne Uffi saaz taufma.

Ninda sammoti pean minna ka omma Runninga fätut ninc minno ette loetut Södda Säädmifet ninc Käffut Häfti tähhele pannema, ja ni paljo kui ma sutan ja arrendan, keikel wifil teggema ninc kui ühhe trui ja aufa Söddamehhe (Soldati) Rohus on, ennast piddama, Tormi Toormiffe, Söddatapplemifje, ninc Keife mu Uffjade sees, miß mulle Ma ellik Merri päle Käfttare tehha.

Minna pean ja tahhan fel sammal Kombel uffin ninc noppe olla, fäääl sees, miß Runninga ja Riki ja fefinnase linna Häär ninc Raffur tullep, ja kuffa käfttare walwaja olla ninc tö tehha.

Omna Illemalle se finnase aufa linna Wannemalle ja neile Uizerille illemalle ech allemale pean minna hä meele ka Sannakuulialik ollema Keife sees miß nämmat Runninga ja temma Riki ja fefinnase linna Häär ninc Tenistuffez käftwat, ninda kui ma fedda Sumala, Runninga ja igga ühhe aufa Innimehe ette woin wastada. Se Kumpani alt, kumma alla ma ollen fätut, pean minna mitte errajoorma ech korwale minnema, ech ennast errapietma, erranis fedda miß mulle käfttare ick, ja fenni ko ma ellan ja woin, kowwaste ninc Hä meelel teggema ninc tähhele pannema ninc keikepitti, kui ühhe aufa ninc julge Soldati ninc Teenri Rohhus on, ennast neitma, mitte üzpeinis se Ammetis, miß mulle nüüd on, erranis ka, miß eespitti saez minno Solig antut ninc mulle käftut sama; kumb minna keif truiſte ninc aufaste tahhan tehha ni tööfte, kui Summal mind aittap. Ippo ninc Hinge poleft.

Lõunaeesti-murdeline vandetekst.

Äratrükk Tartu ülikooli protokollidest (Tomus 4, a. 1699—1706, lk. 69), mida alal hoitakse Tartu Ülik. raamatukogus.

Minna N. N. wannu Jummal, n temmä Põha Säduße, n. Armo Oppuße mannu, et meie omna [] Ißanda Affeffor Lund m[...]ße meä pöhl [], kumb Karfwanda kyllan temmel olli, winfel [], ajastajal kui tämmä felt erra läß olleme erra kulwunu, kuß Pütti Ruffi n. sedda tunnista mina õige Sõame tedmißega, illma Söbbraußuta Ilma wehata, nink ilma peliõta, ni töttelikult¹, kui minna taha n. hinuusta, et Jummal peab mulle armolik ollema, n. mino Iho n. Senge polest õnnistama []².

„Käsiraamatu“ eessõna.

Äratrükk [raamatust „Kässi-Ramat / Kumma sisse on tokkopantut / Kuida Jummalatenistust / Christlikko Rombede nink Kirko-Wiõide ka meie Ma Roggoduße sees peap peetama nink tehtama. Säduß Tokolmi Linnaõ ue Kirko-Säduß möda felle 1693. Aastal. Erüfftitut Tallinnaõ felle 1699. Aastal Christow Prendefeffest / Ramato-Erüffkariß“ (Sign.:)0((1 — Dd₄ = 8 pagineerimata + 216 pagineeritud lk. in-4⁰), mis alal on hoidunud 2 eks. Õpet. Eesti S.-i raamatukogus.

Mele CAROL Jummal Armuust / Rozi / Goti nink Wendine Runningas / Suhr Würst Somemaal / Hertog Ronis / Eesti / Lihtwlandi / Careli / Brämi / Währdi / Tettini Pomri / Kassubi nink Wendi Maal / Würst Rügis / Ißand ülle Ingrima nink Wismar / kui ka Walzgrahw Reini äres Beieri Maal; Süliki / Clewe nink Pergu Hertog. Unname täda / et meie kül hä Rombede ja sündiwa Afja Allespiddamissex Jummal kirkus nink Roggodußes sijn meie Rikis nink Ißamaal / jo monne Aasta eest olleme lastnut walmis kirjotada / nink Erüffkis weljaminna omma Kirko-Säduß / kummast meie Rõmo nink wägga hä Mele ka kuleme / et keikes Paitus se möda sanna-kuhjalikkult ellatage. Ugga et sesamma sees sedda üzpeine on

¹ Sõnalõpuline t on parandatud d-st. ² Võimalik lugeda ka õnnistama.

fädut / mis teikennamist Kirko Usja on / ja et mitte Korra
 perrast eck issipeine on kirjotut, mis Jutluffe Ammeti monni-
 suggust Usja Ujamiffel tullep Kirko Wisi nink kombe eck
 monne mu issipeinse Luggu polest tähhelepanna / kumb biete
 Kirko-Sädusse ennese jure tarwis ei lähhe / erranis enneminne
 ninda kutzotut Kirko-Ugenda jures (Kumb meie Ehriflikko
 Roggoduste sees kaua Uja peetut Rässiramamat on) Seperrast /
 et meie sedda olleme nehnut / ja jelle / et se üteltut Kirko-
 Sädus monnes Paikus Rässä-Ramatust räkip / olleme meie
 Armust hähy arwanut / teikelähhemat Pihstoppit nink Wai-
 molikko Rochto Ullemat / ninda ka Jummala Sanna suret
 oppetajat meie sure Kolist Upsalas kofko kutzuda nink neid
 kästda / sedda Rässä-Ramato Rätte wotta / hästi lebbiwata
 nink erramöttelda / kas selle sees middakit leep ollewa /
 teikeennama Kirko-Sädusse Raizmisses meletulletada / eck
 ühheki Rombel parreminne säda. Selle meie armolikko Räss-
 miffe perrast ommat nemmad se Eb allandikkult ettevotnut /
 omma Möttet sepäle kofkosunnitanut / se Usja walnis sähd-
 nut nink pärrast ennamade Pihstoppide nink Kirfiffandade
 Mötlemist se Usja perrast errakulanut. Nink sest / et meie
 kuleme / et need wihmses endiste ka teiketi ühhes Nauus
 ommat / ka se meie Rätte totut / lebbiwatetut nink parrandut
 Rässä-Ramato alla üchtles teiste ka kirjotanut / ja tahhawat
 seperrast weel ennamist / et sesamma peap trükkitama ja
 arwalikkult welja annetama / et nemmad se lebbi kindlamag
 sagit sedda Wando teggema / mis nemmad Kirko-Sädusse
 kinnitamisse nink Teggemisse polest ommat wandnut; Sihs
 lasseme Meie se mittokorda nimmetut Rässä-Ramato Armus
 meie Mele perrast olla / ninda kui meie kabs seddasamma se
 ka hähy arwame nink kinnitame / nink tahhame / et temma
 Jutluffe-Ammetille ja muile / kelle Rohhus on sedda tähhele-
 panna / perrast sedda iggawesses Öppetusses nink Ötuffe-
 Nöer peap ollema. Seperrast kelame meie erra kangeft nink
 töest teik Lihg-Rombet / kummad enne on petut / (seft et
 monnikat omma Meelt möda enneselle sedda Julgust wotnut /)
 errasata nink lühhendada sedda / mis Rombes eck Sannag
 endiste Rässä-Ramatude siffe on sädut nink ettekirjotut. Meie
 tahhame ühhesugguse Wisi perrast / kumba meie neid Kirko-

Rombede kui Cristlikko Öppetusse sees kässime ülleüldes
 teite Roggoduste sees sihn meie Riikis piddada / nink sedda
 ilmaarvamatta kelleki Seisust / Ollemist echt Paika / neie
 Uffjade sees / mis sihn ütteldare Jutulusse Ümeti Teggemissel /
 et keif / mis sihn leitare sädüt nink ette kirjotut / ilma pöhr-
 matta ja lühendamatta peap tähhele pantama nink sedda
 tächtama. Iffe Uffi on se / mis Kirriffandat issiernaste Uf-
 jade sees / Haigede ja Rastemeleliste Tröbstimisse / ninda ka
 Wangide walmistamisse jures Surma wasto / nink neidsuggust
 Uffja weel Innimeste ja ühhe Uffja Ollemisse perrast targaste
 arwawat tulleswa teiseti tehha / erraecht körwa-panna / kui
 sihs Uig tahhap / et nemmad sejerrele tewat. Rumma per-
 rast Rohhus on / et Pihskoppit nink Superintendentit
 Tohm-Capitlika / igga üx ennese polest hästi tähhelepannewat /
 et se ülle kuitsepiddi ei astutare / egga üxki se wasto ei egi.
 Rui kefi ni julge on / et temma sedda ennese Mele echt
 muhnde Mele perrast teep / ei pea se ilmanuchtlematta jäma /
 erranis / kui se täda säre / peap arwa Nuchtlus sepäle tul-
 lema. Se jerrele peawat keif / kelle Rohhus on / sanna-
 kuhjalikkult teggema. Ennama Töey olleme meie se alla omma
 Kä kirjotanut / nink sedda omma Runninglikko Pitzadi ka
 lastnut kinnitada. Kirjotut Tokolmis se 22. Juliuusse Kuel
 selle 1693. Aastal.

CAROLUS.

LS

123.

1700.

Tallinna.

Esimene poliitiline trükkdokument.

Aratrükk trükkteosest „Se Sure-Wäggewa Rozi-Runninga ja Herra
 polest / etc. etc. etc. Temma trui Allamade kätte neie Hertogdomide
 sees Cesti- Lihw- ja Ingermanni Male. Kirjotut Tokolmis d. 3. April.
 Anno 1700. SALLJNALS / trükkitut Christow Prendekessest“ (7 pagi-
 neerimata lk. teksti in-4°), mida alal hoitakse Riigiarhiivis, „Placata
 von 1700 bis 1704“, a. 1700, nr. 19. Teksti on esmakordselt avaldanud
 prof. A. R. Cederberg, EKirj. XV (1921), lk. 428—31.

Se Sure-Wäggewa Rozi-Runninga ja Herra polest etc. etc.

RKifele Rozi-Runningale trui ja ausa Allamille neie Her-
 togdomide sees Cesti- Lihw- ja Ingermanni Male / kulotare se
 ka keif hä Piddo Summala se keikewäggewama / üchtlesse teite

Runninglikto Armo nint Heldusse ka. Sest et Runningas/
 mitte ilma wägga sure Immitellemisse on täda sanut / kuida
 Pohla-Ma Runningas nende / Rozi Runninglikto Eruno ja
 Pohlaka Eruno nint Seistuste wahhele sädut Rahho Säduste
 wasto / ninda kui arwatage ilma Pohlaka-Seistuste Tähdmisse
 nint Tachtmisse (kummade ka Rozi-Runningas neie Rahho
 Säduste perrast Söbber on / ja mötley kindlaste jada) ilma
 keikewähhema sex andtut Sü / ellik mintisugguse endise Mele-
 tulletamisse / paljowähhemb Waino Pakkumisse / kessil omma
 monnesugguste Söbbrusse Tunnistamisse / nint ennese jure ollewa
 Rozi-Runninga Sure Teenri ka / Nauo Piddamisse wahhel
 weel kinlamat Säduffet tehha / ja ninda Jummalal / ja keike
 Ma-Si-Digusse wasto ühhe neile uskmattumalle ja Pagganalle /
 paljo ennamb Christlikto Wallizejalle nint Wallizustelle kog-
 gona kuhmata kombel on lastnut omma Lätti-nint Kurra-
 Maal ollewa Söddawäggi mõninga omä Sure Södda-
 Pälikkude ja Rozi-Runningal untruwi Ullamade (Kuñade
 monningade päle omma endise Untruusse ja kurja Ello perrast
 õige tenitut raste Nuchtlusse Kohhus jo omma on moistetut)
 Johhatamisse nint Abbi lebbi / Rozi-Runninga Hertogdomi
 Lihwlandi Ma sisse wäggisel ja Waino-Kombel tulla / sest
 Melest / sählsummas mitte ürpeine Tapmisse ja Pöletamisse /
 Röhwolimisse nint Risomisse ka sedda Ma errarikkuda / ja ücht-
 lesse wäggiselt neid Runninglikut Rangit errawotta / waid ka
 pea arwalikto Wä nint Waio ka / pea kange ja kurja Ehwer-
 damiste ka / pea kawwalusse nint pettusse / walle-könne welja-
 laotamisse nint selje kawwala towotuste ka / Rozi-Runninga
 ausat allamid Untruusse / walski Wandmisse jure / ja se Koh-
 husse / mis nemmad Rozi-Runningal kui omma Jummalast
 sädut õige Wallizejal peawat andma / mahhajetta sundida /
 errahirmotada / errahaukutada / ja errapetta; Ninda / ja et
 sehherduma Pohla-Ma Runninga kurri ning wallato Ette-
 wotminne / ja enamb kui üllekohtone kahjo teggewa Meel/
 kumb sedda ennamb se keikeüllema Jummalal nint keike Ma-
 Elma Digusse wasto on / sest et se sedda Rahho / kumma
 Runningat nint Wallizejat omma Ullamade Erusse ja Armo
 lebbi peawat sama / errapölgkap / nisuggust Nauo wottap /
 kumä igga üx õige melelinne Risti-Innimenne / ja keikennama

keik Rozi-Runninga truit ja ausat Allamad / kummad tössise
 Jummalakartusse sees omma Wando ja Süddame-Sunnistusse
 päle mötlewat / kartusse nink ähmatamisse ka peawat kuhlma;
 Sedda mötlemas / et se keikewalligewa Jummal Rikit nink
 Wallizuffet oña Murres peab / ja et se / mis Rohhus on
 Allemade ja Allamade wahhel / Jummalala keiketarkama Sähd-
 missest tullep / kumma ürti ei woi ühhest wallato Melest teise-
 piddi sähdma / egga sewasto panna / olko / et Jummalala öige
 Nuchtlus sedda jelle magap ja nuchtlep: Sihs annab Rozi-
 Runningas omma öige Uffa sesamma öige Jummalala hole/ se
 kindla Lotusse ka / et tema / kelle Melepahhastust ja Wihha
 on Werrijamofede nink kawwalade päle / ka nende kurjat ülle-
 kochtoset Nauut ja Wallatust nende omma Ervariknisset ja
 Hukkatusset sahp pöhrma / agga oña wäggewa Abbi nink
 Onne ka Rozi-Runninga önnistama / ja wäggi andma se hästi
 mötteltut Nauo nink tössise Walmistamiste sees / kumma temma
 Omma ja omma Eruno ja keike sel al ollewa Made Raiz-
 misses Issanda Nimmel kätte wotta ja tehha / keike Natuuri ja
 Ma-Ilma Öigusse lebbi sunditaxe; Ka on Rozi-Runningal
 se armoliine lotust / et keik temma truit ja ausat Allamad üle-
 üldest / nink keikennama need / kummad nisugguse Wainlase
 petliko Riufamisse wasto lähawat / mötlemas se Wando päle /
 kumma nemmad Jummalala ees Rozi Runningal kui truit Alla-
 mad ommat wandnut / omma Süddame-Sunnistust üllekochtose
 wandmisse ka / ja nende omma seiesato satetut hä Eruusse ja
 ausa kitust / teotut Antruusse ka mitte ei sa teotama/ ellik
 Wainlase pehme ja maggusa Sannade / eck häbbematta Taf-
 sumisse lebbi / ennast lastma errapetta / ja sehherduma Hinge
 nink Uuo Sedda sisse sata / waid paljo ennamb ühhe kindla ja
 julge Eruusse lebbi / Rozi Runninga kui oma Jummalast antut
 ja sädut öige Runninga nink Wallizeja Runninglikko Armo
 nink Heldust kowwaste enneselle pühdma / ja keike ausa Rahwa
 jure ennesel Uuo nink Ritust sahtma / et Runningas parramal
 Pöhlwel / kumma se keikeüllemb Jummal armolikkult andko!
 neile ja nende Suggu-wössale keike Runninglikko Armo sahp
 neita. Ninda kui nühd Runningas ka se ka igga ühhel omma
 trui nink armsa Allamille nende enne ülles nimmetut Hertog-
 domide sees / kumma Seissusses ja Ammotis nemmad woivat

olla / omä Runninglikko Helbusse ja Armo finnitap / ninda /
 et nemmad omma sadut Säduſte / Wabbaduſte nink Rohbuſſe
 jure mitte ürpeine etteſpiddi perrast ſedda jergeste / ilma min-
 kifugguſe Reelmisse peawat hoitut ja kaiſetut ollema / waid ka
 pea enämb keite etteſpittise Runninglikko Armo / üchtleſſe
 Wabbaduſte ja Rohbuſſe Parrandamiſſe keiteparrast sama.
 Ommat ka monningat Moifniko Sugguſt ečk muhd / kummad
 Hirno ečk Kartuſſe ečk Rummaluſſe lebbi / ſeperrast / et nem-
 mad Tappluſſe Reelmisse-Ramato waſto ečk mu teiſt Wiſi
 eginut / agga kui nemmad ei olle kekit tapnut ečk mu ſehher-
 dumma raſke Patto teinut / miſ mitte ei woi Rahha ka erra-
 lunnastaſta / ſefinnase Södda Ujal ečk enne / Wainlaſe ečk
 temma Selzi jure leinut / ſihs ei tahta Runningaſ ſeperrast
 neile omma Runninglikko Armo keelſta / waid kui ür helbe
 nink armolinne Runningaſ neile armolinne olla / ja ſedda andey
 anda / ko nemmad ilma Wiwitaſiſſe omma Runninga al jelle
 tullewat temma Sanna kuſlſta; Nindasaſſemoti wottap Run-
 ningaſ ka keik muhd / keikennaſa Södda Pälikkut nink Sol-
 datit / Rühelit nink Tallamehhet / kummad enne Runninga kõr-
 geſte kitetut Wannemiſſe Södda Ujal ommat teninut / ja nühd
 üllekochoſe Wainlaſe Hulka al ſattunut / agga muido neile
 ür Chriſtit nink auuſ Meel on / et nemmad ſe Rozi Cruno
 ſel Riſtikoggoduſſel igga ajal tehtut hä Teniſtuſſe / ja nühd
 temä Siguſſe ka haktatut Södda walmiſtaſiſſe päle möt-
 lewat; Keite Runninglikko Armo ka jelle enneſe jure kuſuda
 Sowotap ka / neid mitte ürpeine armolikult waſtowotta nink
 kaiſeda / waid ka hä Palka anda nink ilma / ſe keite hä ka
 neile ſedda jelle taſſuda; Uga need Untruit ning Sannaſuhl-
 mattumat / kummad omma Wando ja Sannaſuhljalikko Roh-
 buſſe / nindasaſſemoti ka keik Truſſe / Uuo ja auſa Uſſa Uja-
 miſſe minſir pannerwat / ja julgwat ninda ſe Paila / me ka
 nemmad omma Runningal nink temma Cruno Teniſtuſſel
 ommat ſeotut / kattiſtiſta / ja Wainlaſe Saña kuſlſta / ja ſe
 petlikko Hulka Selzi minna / ſähl ka jäda / ečk mu kurjat
 kaſjolikkut Nauut temma ečk temma Selzi ka piddada / pea-
 wat Runninga keikeſurema wiſha ſeſ / ja ſe bige Nuchtluſſe
 al keikekangemaſt ollema / kumma ſehherdumat auotumat / Meſ-
 ſajat / ja waſſit Wannujat teniwat. Rui ſihs ka keik Run-

ningliffut Allamad källe kähš on middafit / miš Wainlaste
 perralt on / echš Rahha echš mu polest / ūlleildest ja igga ūhhe
 issipeine mainizetare / sebda mitte neile jelle magta echš nende
 Rätte anda / waid kui Runninga ja temma sure Digusse perralt
 ollewa / temma General-Gouverneurille Gouverneurrelle nint
 Landtshöwdingelle ellit mu Päliffulle / kelle Rohhus kähš on /
 sebda täda anda; kumma eest feit / kelle se ka on teggemist /
 peawat / kui Rohhus on / Murre kandma; Unnetut Tokolmis
 felle 3. April. Anno 1700.

Ⓛ Ⓞ

Rozi-Runninga ar-
 moliffo Käsko päle.

124.

1700.

Lõunaeesti-murdeline jutlus.

Äratrük¹ käsikirjast, mis ühes paljude muude, peamiselt rootsikeel-
 sete, kuid ka mõnede ladina-, saksa- ja eestikeelsete jutluste ja jutlus-
 kontseptide käsikirjadega kokku on köidetud konvoluuti, pealkirjaga
 „Arbeiten aus schwedischen Zeit“, ja mida alal hoitakse Latvia Riigi-
 arhiivis, rootsiaegse Riia konsistooriumi aktide seas. Käsikirjad on sealt
 leidnud a. 1927. suvel üllöp. Mart Lepik ja neist eestikeelsed
 kopeerinud (ärakirjad säilitatakse Tartu Ülikooli raamatukogus). Järgnev
 jutlusetekst kannab numbrit 5, on 17×21 sm suuruses kaustas ja sisaldab
 8 pagineerimata, kokkuõmmeldud lehekülge, millest teksti 6 lk. Autori
 kohta andmed puuduvad. Käekiri sarnaneb väga jutluse nr. 4. omaga,
 täiesti identne on aga rootsikeelsete jutluste nr. nr. 42, 43 (a. 1705),
 44 (a. 1705), 52 (1706), 67 (Riga 1707), 69 (1705), 70 (1705), 94 (1705),
 95 (1705), 96 (1705. Habita Pernaviae), 100 (1705), 101 (1705), 102 (1702),
 103 (1705), 106 (1705), 107 (habita Riga 1704), 129 (1705) ja 138 (1705)
 käekirjaga.

I: N. SS. T. Die 4 Solenn. precat. A: 0 1700.

Kui k. David oma meelde algatab sebda kurja aika kuma
 fižen temma elli, siš pajatab temma niidade: Oh et mull
 Siba olleše kui Suwikestille et minna woifš
 ländäda n. kufstake jähda; näše siš tahafš minna
 kawwete erraminna n. lahnen jähda. p. 55. 7. 8.
 Se ei woi muido olla, toll hawwal om wifš ütš kurri aif

¹ Tähed m ja n on järgnevas äratrükis trükitehnilistel põhjustel
 asendatud vastavalt m ja n-iga.

ollnu, fest et David hennele Siba fowwab kumega temma woif lahude erraländädä. Ent kui meye nüd parrilla fedda aika pähle kaeme, kuma sifen meye ellame, sis ei löwwa meye fedasaa middake parrambat ollewat, kui Davida Ulf olli. Enge minna woi küll ütelda, et sestmane Ulg weel kurjamb om kui Davida aig olli. Nink se ei olle mitte Imme; fest se aig om nisuggunne kui ne Innimise oma, kurja Inse kurri aik. Jumal ei teh mitte fedda kurja Ulf; enge ne kurja Inse oma kurja Ello n. mitmasugguße Pattuga. kui ne Inse tahäse oma Ello parrandada, se Ulf peap kah pea parrambaß sahma. Ent fest et kurjus om woimust wottnu. n. kurrat oma ilmerraarwamata kunstiga neid Insi lige kurja töh pohle ajab: ne Inse jätwa Ila Sömma n. Sähduß maha n. ellawa kurrati sise andmise n. oma lehalikko Himmo perra, mes sis ime om, et se öige Jumal fedda maad Söba n. Werre errawallamihoga nuchtleb? Seperrast om meil küll Sühda Davidaga ütelda: Oh et mul Siba oleße etc. Sest kui Jumala Weha nakkab pallama, sis läb tema kui üß Wee Woose lige Mahülle, n. sis tulleb hedda Rist n. Willigus kui üß suhr Wihm n. wohlas weßi neide Ila wallatuide pähle. Ent ometik om Jumalal paljo nouwo, kumaga n. kume lebbi tema neid usklikko n. ome öige orjit woib hoida n. kaiha. Sest se Ißanda Silm kaeb neide pähle kuma tedda pelgawa, n. kuma tema häh pähle lohtwa, et temma neide henge pähstasß Surmast n. toitaß neid kallil ajal. *ψ.* 33. 13. Utte eßierralikko Soudmist pannab se P. Waim meye ette Deut. 32. 29. Oh et nema tarka olleße n. woife tähälle panna mes tulleswal ajal neide pähle peab tullesma Se lige suhremb Hulg neiß Innimihist, ellawa oman. kurjusen nidade erra Pater noster Textus *ψ.* 62. 6. 7. 8. 9. söggendetu, et nema eale se tulleswa aja pähle ei möttele. kui neil [...] ajalikkul kombel küll om, n. nema fedda ajalikko hähd [...] omma kofko korja.]nu, et nema se Rikko tallomihhega woiva ütelda: Söh n. joh nüd minno Luc. 12. 19. heng, n. olle röhmisa, sull om suhr warra tallale pant mitmaß ajastajah. Ent kustas neide Sengele kurjal ajal trost n. röhmustaminne woif olla, fest aßiaß ei kanna nema üttele hoold, seperrast sahwa nema kah

wihmäte ütte hirmsat oša sahna. Ent kaa nidade se tulleswa aja pähle mötleb; et tema oma Jumalat ikkes omē Silmi ette peab, n. oma lohtust üšinda tema pähle pannab, se om äigede se tulleswa aja pähle möttelnu, ja tema om Mariaga fedda figeparrambat oša errawalligenu kumb ei sah mitte temast errawoitama.

Ruma pähle meye peame hedda Ujal om a lohtust Propositio pannema. Üšik lodasi se koggona ilma sišen ei olle ni kindmättä, kui Inse Südda. Sest kui hedda käen om, sis om tema katterehlelinne; ent kui fik häste käši keüb, sis 'om' sah tema kõrgeš, oše nida kui tema ni täwwekik olleš et tema eale, es peaš ennamb ešima ešt üttele kahjo n. hedda sišesattama. Tema suhruftelleb ni wäga sest et temal middade enamb om sest ilmlikkust häšt kui muile Innimistille, se pähle sohtab tema Südda, n. mötleb henda fedda figeaufšambat, fige tarkambat n. fige wäggewambat ollewat. kui Pharao teggi sest kui Moses n. Aaron tema mannu tulliwa n. ütliwa, laše 'Israeli' minno Rahwast wallale et nema (fedda) 'Šbandat' minno 'h' Orjawa Lahnen; sis koste tema, kes om sesaa Šband etc. Exod. 5. 2. Nida teggi kah Nebucadnesar etc. Herodes etc. Nida sahwa nema fik hukkaš kuma oma moištuše, tarkuše n. suhre wäe pähle lohtwa. Sest se Ine om oma ello eal kui hain, tema heikšep kui üš Liliš Wälja pähl; enge kui tuhl sählt ülle löhub, sis kaus tema erra n. tema Uše ei tutta ennamb mitte. Seddasama nimmitut kui kurjaste nema teggewa, kuma oma lohtust, eši hennese pähle, ešt muš Innste pähle pannawa, tunnistab kah Syrach, kui tema oppetab, kui lühikenne, ilmsaismata n mitmasuggužel kiusatusel allabeitlik se Inse Ello ikkes om. c. 40. 42. Se om üš heddalik hallus aši fige Inste Ello ga, Ema Šhušt sahnū, senni kui nema mulda sahwa maha mattetus, kumb neide fige Ema om. Sähl om ikkes Pelg, hool n. Wihmäte Surm ni häste se man, kš suhren aumun istub, kui se fige allamba man mah pähl; ni häste se man kš Sidi n. Sameti Reiwid kannab, kui se man, kš ütte Willaše n. Pakklaşe Reiwaga

fattetu om. et alia: Mes fuhrustellet sinna Waine tuch n. Pörm kunna sinna **ometik** muh middate ei olle, kui üh rigge Sitt ni kawwa kui sinna ellat, n. ehküll ne 'S' Ursti kawwa aiga sinno eest murretawa, sis lähb **ometik** wihmäte nidade: Sähmbä üh kunningas Hohmen errakohlu. Nint kui **Sue** om erra kohlu, sis sähwa tedda Schiuwu n. Maokeifi. Syr. 10. 9. 10. 11. 12. etc. Seperrast ei pea meye eale efi hemese pähle **oma** lohtust pannema, enge iffes **oma** lühikeße ello n. oša pähle mötlemä n. Davidaga pallemä: Sband oppe minno, et minnole üh oš sah, n. minnol ellul üh mähr om, n. minna pea erraminnema. *ψ.* 39. 6. Videamur jam ex textu hodierno proelecto. —

1. In qvem sperandum. Sedda oppetab meid David, ingens: Ent minno Seng lodab enneke **Sumala** pähle. Neide een minnema Sönnade sifen annab David teeda, kui kurjaste ne Wallato Ilma laže elliwa, **nema** keisiwa ümbre Wallega, **nema** pajatiwa libbefelega; ent **ometik** wandsiwa **nema** **oma** lähämbät **oman** Söamen. Sepähle tulleb nüd David n. kuhlutab kuitao **tema** ühinda **Sumala** **oma** Sbanda pähle **oma** lohtust pand. **Tema** annab ka teeda, melles **tema** ühinda se Sbanda pähle loht nimitut **tema** 'löids' säye **Sumala** man kif mes **tema** Sengele wäye olli, sc. Röhmustamist, Abbi, kaismist önsust n. ütite kinnituße [...], Neidsamu kif löiwame meye kah **Sumala** man, seperrast peam Davida Exempli perrakeüma n. **oma** lohtust ühinda **Ila** pähle pannama. Kui meile eale enne om tarbis olluu ütite kindmä lohtußeega henda **Sumala** meye Sbanda külge henda piddada, kunna meye kuhleme kuitao ne Wainlaže ni mitmast Paikust meye wasta henda walmistawa, et meil küll om 'Wäye' tarbis Davidaga kaiwada: Och Sband kui mitto **oma** minno Wainlaže n. kui mitto pannawa minno wasta, ni mitto pajatawa minno Senge wasta, **tem** all ei olle ütite [...] man. *ψ.* 3. 1. Kuitao peame sis errapehema eht saisma jähma? Meye man ei olle ütite Abbi ei kah ühike wette, **kuma** pähle meye woifime lohta. Enge **Ila** man om meye lohtus,

se kige kõrgemba man om meye kaisminne. Tema man ei olle üsik aži woimata. Luc. 1. 37. Tema woib ülleüldlikkult tetta, ülle kige mes meye palleme n. moistame. Eph. 3. 20. Seperrast A. R. J. erge mõtleke mitte kasite, enge lohtkem [...] kindmält sesama Jumala abbi pähle, Tema karristab meid küll, ent ühinda ütte ešalikko wišaga Sest nida kui üš Eša etc. p. 103. Tema waiwab meid küll, ent tema ei waiwa mitte ülle joudo, enge kui tema nähb, et meye Norkus ei sutta ennamb kanda sis tulleb tema ütte õnsalikko n. rõhmolikko errapasmisega. Sest meil om üš Jumal kää awitab n. üš Šband kää Šurmast errapuhstap. p. 68. 21. Ne tõise lohtwa oma tõlla n. Hobbošte pähle, ent meye mõtleme se Šbanda meye Jumala Nime pähle. p. 20. 8. Sest se Šbanda Nimi om üš kinni Lün, se õige paggeb sinna n. šahb [...] hoitus [...]. Prov. 18. 10. Ütlekem seperrast; Šband om minno Walgus n. Terweus, kedda es pea minna pelgama, se Šband om minno Ello wegge, kenne rist es pea minnull peljus olla. Seperrast kui ne kurja minno wastopannewa n. Wainlaše minno wasta tahtwa minno leha sõhma, sis peawa nemma tõukama n. šaddama. p. 27. 1. 2. 2. Qvomodo in deum sperandum. (a:) kigest Šõddamest. Minno Seng lohdab enneke ninik ühinda Jumala pähle, ütleb David. kumaga tema meid oppetab et meye peame kif meye lohtust nidade Šla pähle pannama, oše nida kui üsik muš Šne, eht üsik muš lohdasi es peaš ilman ollema, kumast sulle hedda ajal ütteke Uppi woiš olla. Sest kui meye oma lohdust ošast Šla pähle, ošast oma Riffuše oma tartuše eht oma Šõbburu pähle pannama, sis ei olle sesaa üš õige lohduš, sis ei woi meye kah hedda ajal ütteke abbi šahda. Seperrast peame enneke n. ühinda Šla pähle lohtma n. Rõ[...] üttema Šo pähle ühinda Jesus Christ, sün ilman minna lohta. Ša rõhmustat mo Šüddamist, muud rõhmo ma ei ohda. Es olle eksmelt keake ei olle nüd ka ühike, kää sün woiš heddast päšta mo, ma palle šo Mo lotus Jesu ollet jo. Nink

kui meye nidade Ila pähle üzinda lohdame, fis ei pea meye ometik errapölgma fedda Appi n. neid Nouwo, kumme meye hedda ajal ilma Pattuta woime prufida. Sest kea neid errapölleb, se kufab Ilat n. lähb hukka, hedda fißen. oze nida kui finna tahhaß Serwe ülle minna, ilma laiwata ehk üß 'finna' Inne tahas üzinda monni tahasß Innste wasta panna. Ehk finna tahasß tulle lebbi minna, ehk ütte kõrge mäe alla kargada, se lohtuße päle, et '...' Sumal peasß sinno sähraßen julgußen hoidma n. eddiße sahtma. Ei sünni mitte, enge Sumal tahab, et meye peame kah neid Nouw prufma kumme lebbi meye woime hedda ajall errapähema. Ent ometik ei pea meye ne amu Nouwo pähle lohtma, enge meye peame enneke n. üzinda Sumala Abbi pähle lohtma. (ß:) Ütteß Puchtaß Söamest. Sest se om ilmafiata, kui finna tahasß Sumala Abbi pähle lohta, ni kawwa kui sinno Südda figesuggußeß Pattu Rojußeß teütetu om. Ehk kaß fina mötlet et Sumal peasß üß Pattu Sullane ollema n. neid awitama, kuma tit Ila Urmo errapölgwa n. oma kurja mötte perra figesuggußen Pattun julgede pähle ellawa? ei sünni mitte. Seperrast U. R. J. kui fina tahad heddan n. willikußen Ilast middake appi ohta fis pohsta ehsmelt oma Söand figeß Pattuß n. püwowa fige asia eest, et sulle ütte puhtas Söame tedmine wois olla. Sest kui meid meye Südda hukka ei panne, fis om meil julgust Sumalat wasta, n. mes meye eale sahme pallesma, fedda sahme temast sahma. 1 Cor. 3. 21. 22. (γ:) Peame üttest kannatalikkust Söamest Sumala pähle lohtma: meye ei pea mitte ilmkanatalikko ollema, ehk kaßite mötlema, kui I meid feddamaid ei awwita, kui meyle hedda n. waiw pähle tulleb, enge meye peame fedda öige Sundi, kumb üzinda Sumala käen om, ohtma. kui Holefernes fedda Bethulia Lihna olli ümbre pihrnu, n. oma fuhre Söawäega taht neid Judaliße kuma sähl fißen ellawa, kohalt mökaga errahäötada; fis olli se koggonna Lihn fuhren heddan nink Waiwan, et ne Lihna Wannamba tahtsiwa henda ezi n. fedda koggo Lihna neide Wainlaste kätte [] erraanda, kui neile enne wihs Päiwa üttele Abbi es tulleß. kui Judith sahe fedda kuhlma, fis üttel tema neide Judaliße Wannambide

wasta kuma Bethulian elliva: Se ei olle öige meş
 teye tehte, et teye tahate Ilat kiusada. kaş
 teye tahate oma mehleperrast Jumalalle ütte
 Päiwa ette sähda, kumma tema peab meşd
 awitada. Ei sünni mitte. Enge tunnistakem et
 sesinnane nuhtlus om Jumalast tulnu, n. se om
 wähabm kui meye Pattu, n. uşute, et meye
 sahme noheldus kui tema Sulase, Parran-
 duşeş n. ei mitte Sukkatuşeş. Judit 8. Nida peame
 meye kaş teggema kui hedda n. Waiw pähle tulleb. Nimitud
 meye peame oma Pattu üllestunnistama n. se pähle mötlema,
 kuitao meye ei üşinda sedda Risti n. Willigust, enge paljo
 suhrembat nuhtlust olleme errateenu. Nink sest et Jumal
 meid şyn nuhtleb, seşşen neutab tema oma Eşalikko Söand
 meye wasta, Sest et tema ei laşe meid ilmanuhtlematta
 julguşen edişi josta, n. neide wallatuidega wişmate iggaweşeş
 ajaş hukka minna. Uttekem seperrast R. foggoduşega: kui
 tahat sa mo nuhelda, ma kandma walmis olla;
 şis nuhtle tääl, ann armo sääl, kui ma so
 mannu tulle. Şig' allandust n. kannatust, O
 Şhand mulle anna, n. sedda Meeld, et kuhle
 weel, n. oppe sinno Söanna. Kui meye sedda tehme,
 şis peama kaş ikkes ütte allandikko Palwuşega, Jumala een
 tullesma, 'n' oma hedda n. waiwa temalle arwaldama, n.
 kindlikult pallesma, et tema es tahaş meşega ümbrefewwa
 meye Verteenuşeş perrast, enge oma suhre armo n. helduşeş
 perrast meid sest heddaş n. waiwaş errapäşta Şis saşb Jumal
 sulle oma Şmetaolikko appi sulle neutma, n. wişmate auwoga
 sinno ülles wottma. *p.* 91.

Ent sest et meye olleme nõrku Inse kenna pea kaşite mötlewa,
 n. pelgawa, kui nema Appi n. Nouwo Gilme een ei näe;
 seperrast om se wäega tarbiş, et meye oma lohtust ütte
 kindmä Pöşja pähle ehitame n. panname. (a:) Misericordia
 Dei. Sest Jumal ei olle Ine, et tema es peaş armo heitma
 neide pähle kuma tedda pelgawa; enge tema om armolik, ja
 tema Arm om ni suhr kui tema eşi om. vid. Jer. 31. Eş
 Eşphraim olle mitte etc. idem David helde n. armo-
 lik om se Şhand, kannatlik n. suhrest Armust.

Se Ißand om helde figille, n. hallestab henda
 ülle lige **oma** Töö. *ψ.* 145. 8. 9. omii potentia (β:)
 Ila Wegge. Seft Ii ei olle sährane Jumal kaa es peaf
 woima awitada, enge **tema** om figweggewenne, felle üziß Afzi
 ei olle woimata Ia **tema** woib awitada, kui üziß abbi ei olle
 nätta. Seft aßiaßaft oma meile ni mitto Exemplit seft
 P: kirjast Se kunninga Josaphati ajal tulliwa ne Moabite
 n. söddasiwa neide Sudalifte wasta ni paljo kui Ein [...] sißen:
 fhn pelg se kunningas wäega, ent **ometik** loht **tema** Ila pähle n.
 üttel: Ißand mehe man ei olle üttele wekke se
 fuhre hulka wasta, kumb mehe wasta tulleb.
 mehe ei tya mitte mes 'p' mehe peame teggema,
 enge mehe Silma kaewa sinno pähle. 2. Par. 28. 12. Veritas
 Vid. Exemp. Moses Josua etc. (γ:) **Jumala** **Armo**
Tootaminne. Seft se armolinne Jumal tyab küll kui
 weiko usfia mehe olleme, seperrast om **tema** ni mitto kauni
 tootust meile andnu n. meid kunitanu, et **tema** ei taha meid
 mitte perräle jätta. **Tema** tahab minno, sis taha minna tedda
 wälja awita. **tema** tunneb minno **Nime**, seperrast taha
 minna tedda kaiza. **Tema** heikab minno **Abbi**, sis taha minna
 tedda kuhlda, **mina** olle **tema** man hedda ajal, **mina** taha
 tedda wälja kisku n. **Ausaß** tetta. *ψ.* 9. 14. 15. Nüid tyame
 et **Jumal** töttelik om, n. ei woi mitte wölfi seperrast woime
 kah se pähle lohta, et **tema** **oma** waise lahi ikkes sahb
 hoitma, kaizma [...] heddaß errapäftma.

125.

1700.

Tallinna.

Matt. ev. 11. peat., 2.—11. s.

Äratrükk raamatust „Ewangeliummit Nink Epistlit koggona Aasta
 lebbi / Ma Kele kirjotut. Tallinnas / Trükkis omma Warra nink Kullo
 ka Christow Prendeken / 1700. Aastal“ (Sign. A—L₆ in-12°) ja selle jätku-
 kudest: „Meie Ißanda Ißusse Christusse Ramatamine nink Surm /
 fedda möda / kui need nelli Ewangelistit fedda on ülles kirjotanut / Ma
 Kelel. Tallinnas / Trükkis omma Wanna nink Kullo ka Kristow Pren-
 deten / 1701 Aastal“ (Sign. L7—N7 in-12°), „Jerusalemma Linna
 hirmsaß Sulkasamisseft / kumb neljalkümnel Aastal pärraß Christusse
 Saiwa minnemist on sündinut . . . 1701. Aastal“ (Sign. N8—O12
 in-12°), lk. A5—A6. Raamat on alal holdunud ühes eks. Öpet. Eesti S-i rmk-s.
 Vrd. teksti nr. 101!

Wga ko Johannes Wangitornis Christusse Immeteggut
 kulis / lekkitas **tema** kah omma Jüngri / ja ütliß temmale:

Sinnaks se ollet / ke peap tullesma / ellik peame meie teist ohtma? Iesus kostis ja ütles neile: Minke / ja ütlete Johannessele jelle / mis teie näte ja kulete. Söggedat näwat / Jallotomat keiwat / Piddalitöbbiset sawat puchtar / ja kurtid kuhlwat / furnud taußwat ülles ja Waistelle kulotaxe Ewangeliiummit. Nink önnis on / ke ennast minnuß ei pahhanda. Agga ko nemmad sait erraleinut / hakkas IESUS Rahwale räkima Johannessest. Mis teie ollete Kõrweße lähnut watama? ücht Pille-rogo / kumma Tuhl karipiddi ajap? Ech mis teie ollete weljalähnut watama? Ücht Innimeßt pehme Ride sees ehhitut? Wata / kummad pehmet Ridet kandwat / ommat Runningade Roade sees. Ech mis teie ollete weljalähnut watama? ücht Proweti? wissiste minna ütlen teile / ke weel ennamb on kui Proweet. Seß seßinnane on / kenneßt kirjotut on. Wata / minna leffitan omma Ingli sinno eel / ke sinno Seed sinno ees peap walmistama.

126.

1700.

Tallinna.

Room. 13. peat., 11—14. s.

Samast teosest (lk. A2), kust eelmine tekst, nr. 126.

ES meie teame sedda Uiga / et Sund nühd on üllestausta Unneß / (seß et meie Ön lähhemb on / kui ko meie uskime) Se Ö on möda leinut / agga Pähw on liggi tulnut; Seperrast heitkem ennesest erra Pimmedusse Teggut / ja wotkem ennesa päle Walgusse Rihsto. Ellakem aufaste kui Päwa Ujal / ei mitte liga Sömissen nink liga Somisse sees / ei mitte Porbo-Ello nink lihhalikko Rojandusse sees / mitte Rio nink Radde-dusse sees / erranis ehhitake ennast Issanda IESusse EChrifstusse ka / ja erge kandte hohlt lihha eest / ninda / et temma ei sa himmoliffex.

127.

1701.

Tallinna.

Esimene peatükk „Jerusalemma linna hirmsast hukkasaamisest“.

Raamatust „Jerusalemma Linna hirmsast hukkasamisest / kumb neljakümnel Aastal pärrast Chrifstusse Tawwa minnemist on siindinut. Ma Kelel. Tallinnas / Erükkis omma Warra nink Kullo ka Krifstow Prendeken / 1701. Aastal“, (Sign. N₉—N₁₁). Vt. tekst nr. 125 eelmärkust! Vrd. teksti nr. 104!

Klli Uig hakkas kätte jaudma / et Summal Jerusalemma
 Linna / nink Juda Rahwa päle omma wimist Wihha tachtis
 lasta keia / ninda kuida Prowetit ja Issand Kristus issi neile
 e hwerdades ollit enne üttnut / sihs on nisuggusit Tächte
 enne nächtut: Uz Sabbata Tächt / otseko Möht / on Taiwas
 nächtut / sesama on koggona Aasta Linna kohhal seisnut /
 ninda / et iggamees sedda on nähnut. Mahla ku kahheramal
 Päwal / Kella ühhera Uigus Osel / otze hapnematta Leiba
 Päiwil / on Summala Rojas Altari jures. nisuggune walge
 Paistminne paistnut / et iggamees möttelnut Päwa ollewa.
 Suhr wastne lange Wärraw / Summala Roja seestpiddisel
 Polel / kumba kahhekümne Mehhele sai tõsta / kui temma
 lachti pididi techtama / ja keikepididi Raud-Lukko ja Rön-
 gasteka olli kinni pantut / on ennast kuendal Sunnil Osel issi
 lachti ajanut. Jani-Päwa ku kahhekümne päle effimessel
 Päwal ommat Taiwa al ja Pilwedes Wantrit nächtut /
 nink otseko suhr Hull Rühltit nink Jallawäggi kotto min-
 newa / ja Osel taplewa sure Kärrina ka. Nelli Pühha Lau
 päwal / kui Preestrit Summala Rojas tachtst walmitada /
 mis Pühhade Uigus tarwis olli / sihs ommat nemmad suhrt
 Märrinat kuhlnut / pärrast on üz Hähl kuhltut kiffendawa:
 Läkki siht erra. Ech küll monningat sedda sihs ütlewat
 ka sündinut / et se Ces powa Tet keike pühhama Paika
 ees Summala Rojas / ninda kui Christusse Kanatamisse Ujal /
 on erratattenut. Uz Innimenne on sähl olnut / kelle Niini
 olli Jesus Anani / ühhe alwa nink waise Mehhe Poig /
 ko se samma Nelli Pühhil olli Jerusalemma tulnut / sihs
 on temma sure Häleka hühdnut: Oh üz Kiffendaminne kuluz
 homiko / üz Kiffendaminne kuluz Öhto polest! Uz Kiffenda-
 minne kuluz neljast Tulest! Oh üz Kiffendaminne kuluz koggona
 Jerusalemma nink Summala koja päle! Uz häddalinne Raib-
 minne tullep Prudi ja Peigmehhe päle / üz Kiffendaminne
 keike Rahwa päle! Ja ninda kiffendas temma Sed ja
 Päwa / nink jorgis hullo kombel möda Linna. Nink ech
 monningat teda kül Wigadeka perit / kummad sedda Karjomist
 kui kurja Tähendamist Linna päle hähl Melel ei tachtnut
 kuhlda / sihsst ei jetnut temma mahha ninda kiffendamast.

Ja kui se Innimenne Ma Walißeja ette widi / kedda Roma
 Linna Rahwas sähl piddas / ke tedda Pihgadefka ninda lastis
 peya / et temma umbes Werres olli / ep olle temma ommeti
 ühheki Sannaka Armo pallunut / ei olle ka üchtekit We-
 pissarat temma Silmist welja tulnut / waide temma on ifka
 kiffendanut sure Häleka: Hädda / Hädda / Hädda sulle /
 waine Jerusalem. Sundja Albinus on tedda kui jampsiwa
 Innimest Nairuz pannut. Seize Aasta järrestikko ei olle
 sesamma Innimenne mu Rahwaka ümber keinut / waide on
 ifka ügi keinut / ninda kui Innimenne / ke ommas Meles
 ühhe Ajja päle allati mötlep / echk kedda peap erramöttelda /
 niink on ifka ninda kiffendanut: Hädda / Hädda sulle / waine
 Jerusalem / ei olle ka sest Kiffendamiffest mitte errawessinut.
 Ugga ko Roma Linna Rahwas jubba Linna al olli / sihs
 on temma Walli Müri pähl ümberkaudo keinut / ja on ifka
 kiffendanut: Hädda Summala koja päle / Häda teike se
 Rahwa päle! Wimati on temma ka neid Sanno / mis enne
 ep olle temmalt kuhltut / sinna kõrwa üttelnut: Hädda ka
 mulle. Ja oke ko se Sanna temma Suhs weel olli / sihs on
 temma foggomatta Wainlastest mahha lastut / niink ninda erra
 furnut. Neid ja muid Inmetächtesit on enne nächtut / enne
 ko Jerusalem on hukkasanut. Mühd tullep ka sest Hukkasa-
 missest ennesest kuhlda.

128.

1702.

Tallinna.

A. J. de la Gardie üleskutse talupoegadele.

Järgnev tekst on reprodutseeritud 4-iküljeliselt plakatilt, mille esi-
 külj kannab pealkirja: „Ihr. Königl. Majest. zu Schweden Raht (Feld-
 Marschall-Lieutenant und General-Gouverneur über das Hertzogthumb
 Ehstland und die Stadt Reval / Axel Julius Graff de la Gardie, Frey-
 herr / Herr auf Rütis / Tullegarn und Freyberg / zc.“ Seda hoitakse
 alal Riigiarhiivis („Placata von 1700 bis 1704“, a. 1702, nr. 48). Tekst
 on varemalt ilmunud „Postimehes“ a. 1927, nr. 99.

☞ Wenneleise Päletullemisse perrast / meil Runninga
 polest nüüd hilja piddanut kestma Meest Mehhe kõrwal welja
 minna ning Wainlaste wasto panda / ja Ma-Rikkomist kui
 ka Innimeste hukkatamist keelda. Sijs olleme ülle Mele-

Moistmist fedda Tallo-Pojade Kurjust ning ülleandtust piddand kuulma / et nemmat pea keites Paigus / keelnut Sanna kuulda / Tõul keia / ning Rohhut marja: me lebbi Maal ning keitel Rahwal oxe surey Rahjur / Semend ei woinut viete Maha tehha / ei ka Willi weljalt kokko panda ; misperrast se hädda / mis Wenneleffest kardeti ning / mis truißt Melest omma armoliffemba Runninga / ning Armust meie Issa-Ma wasto / piddand errahoida / Tallo-Pojade Sannakuulmatta Tõ lebbi päle todut; kui nemmat ommeti õige Melest piddanut mõtlema / et nj suggune igga Meeste Sõdda-Minneminne mitte Moifade perrast ürpeines / erranis igga ühhe omma Naise / Laste ja keite temma Omma hoidmisse perrast sünnix: Ja fedda moistma / et seperrast mitte woinut keelda Wannambade Sanna kuulda / waid keite ennamb arwada / et kui mitte külwatage nink leitatage / aja mõda ei polle mist ellatage / nink et nenda Maa ning Inimessed peawad hullamiinema; misperrast nemmat õige Melest piddanut targast fedda Nau wõtma / Mees Mehhe kõrwal Wainlase wasto panna / nink Wannambade Sanna-Kuulmisse / omma Süddrokode / Poiste ning Laste lebbi / fedda Moisa Tõõd tehha / et nenda ühhe lebbi hädda ning Surm / nink teise lebbi Nelg ning hullatus Naisste ning Laste / ja keite sinnase Ma Imimeste päält keeltage; Agga et nüid nisuggune päle jaudaw Düetus / kui paljo woib / errahoitage / siis mainetage se Ramato lebbi Runninga polest neid Tallo-Poigi oxe kangest / et nemmat Sanna kuulwat / Moisal sädut Tõõd tewat / nink omma Wallo-Rohhut marwat. Kui nemmat Range-Railsed jäärit / peawat nemmat / kui need te Jummalaga ning omma Runninga wasto kurjast eriwat / kange ning kibbe Ihho-Nuchtlusse ka / ja Ello polest nuhheldama; agga te Sanna kuleb / woib Jummalast Öne ning Runningast Armo ennesel lota; Se jerrel techko igga ür / kenne Rohhus on fedda tehhele paña / fanna kulit: ja hoidko ennast Nuchtlusse eest. Sedda kulati arwalikkult ülles / Runninglikko Linna pääl / Tallinnas / kuenda teistkünnel Michkli-Ku Päwal. 1702.

Hoiatus talurahvale.

Järgnev tekst on trükitud neljaleheküljelisel plakatil, mille pealkiri on: „Ihr. Königl. Majest. zu Schweden Raht/ Feld-Marschall-Lieutenant und General-Gouverneur über das Herzogthumb Ehstland und die Stadt Reval / Axel Julius Graff de la Gardie Freyherr / Herr auf Utis / Tulleparn und Freyberg / cc“ ja millest üks eks. on alal hoidunud Riigiarhivis. Tekst on faksimilena varem avaldatud ajakirjas „Kaitse Kodu“ 1929, nr. 25—26, lk. 628.

Esst et nühd mitte tarwis ei olle / et Tallo-Dojat ennaft walnis pannerwat / ja Wainlaste wasto lähhawat / melebbi nemmad mötlemwat pähsda oma Rochtust / Leibateggemissest / Rütist / ja muust Wä jures tarwis ollewa Söest / ja ninda se lebbi ennamb Rahjo kui Rasso sahtwat / sihs kästetare se ka sure Ammeti polest / et keik koggotulnut Tallo-Dojat seddamaid / kui se Ramat sahb mahhaloetut / ühhest lahkuwat / ja Rojo pole lähhawat / ja sähl sedda keik tewat / mis nende Rohhus on. Mejerrel sannakulelikult peap techtama. Annetut meie Runninglitko Talliina pähl selle 30. Michkli Ku Päwal selle 1703. Aftal.

AXEL JULIUS de la GARDIE.

LS

*Stokholmi käsikiri.**Vaimulik laul.*

Järgnev tekst on pärit Uue Testamendi tõlkekäsikirjast „Meie Jäzanda Jesuzje Kristuzje Uus Testament: Rumb Pärrast Jäzanda Jesuzje Kristuzje Sündmist, Pühhist Ewangelistist ning Apöstlist illeskirjotud. Agga nüüd Ma Relel illes pandud 1705“, manuskripti algult, 5-ndalt pagineerimata leheküljelt. Käsikiri sisaldab poognad A—YY, millest tekstiga on 4 pagineerimata + 585 pagineeritud + 157 pagineerimata lk. (= 746 lk.) suur ja on 13 $\frac{1}{2}$ × 20 sm-lises kaustas in-8°, omaaegses nahkköites, ning hoitakse seda alal Stokholmi kuninglikus raamatukogus (Teologi. Bibell. Litt. A 786). Kogu käsikirjast säilitatakse fotostaatset jäljendit Tartu ülikooli raamatukogus. Teose kohta lähemat vt. A. J. Arwidson,

Rosenpl. Beitr. XVIII (1828), lk. 1—10; V. Reiman, Eesti Piibli-
ümberpan. lugu²; K. A. Hermann, Eesti kirj. ajal., lk. 124 jj.;
M. Kampmann, Eesti kirjandusl. peaj. I³, lk. 196; A. R. Ceder-
berg, ajak. „Eesti Keel“ VI (1927), lk. 60—66; A. Saareste,
„Eesti Keel“ VI, lk. 149; O. Schild, ajak. „Eesti Kirjandus“ XXII (1928),
lk. 656—661.

Ruio Ärrafelletamine.

Ei olnud Taewast, egga Maad, ei olnud Uega täda
Rui Jummal Issza, Poeg, ja Waim, wot Ulgmiszes teit säda.

Et Inglid, Taewas, Pääw, Ru, Tähhed üllelvel:

Et teit Ma-Ilm, ja Bomad teit se Ilma pääl,

Said Sannaga, Waid Innimest on temma Mullast lonud,
Ja omma Palleks Diguszes ni heldest ette tonud.

Waid Udam Ewaga, need wotfid ekfida.

Söid Keeldo Puust, sepärrast pididid surema.

Sest tulli Pat ja Pattust Surm, teit Sugguwözza päle,
Sijs tulli Hallestust weel ommetiggi Loja Mele;

Se Issza ainus Poeg, se pidid Taewast tullesma,

Ja teige Ilma eest, suurt Werrist Waewa näggema.

Sai Inimeszeks Mariast, läks wijsfelt Surma siäse

Ja päästis Hukkatusze seest se Waese Innimisze.

Ja ninda, kuidä Ohwrides on temmast tähhendud
On meie Önnistus nüüd temma läbbi täidetud.

Se Jummal Poeg, te töest on ka üige Innimenne,

Tous Surnust ülles ellama kui olli üttelend enne,

Läks Taewa nähtawal, ja sadab teiki Taewasze,
Neid, kummad Uszus temma päle lootwad kindlaste.

Waid need, mis kurja Tööd, ja Patto-Seed sijn armastawad;
Need ommad need, mis ennes Palgaks kanged Nuhtlust sawad.

Ets Ezzimenne Ilm se läbbi ärra-upponud?

Se läbbi on Jerusaleml ka ärrahawitud.

Sepärrast wata taggase, mis Jummal enne tehnu,

Ja kuidä Nuhtlus neile saand, te Önnistust on nähnud,

Ja sijski põlgnud, Öppe ka, nüüd tundma Uegsaste,

Mis Jummal heldest Jesuszes ka pattub finnule.

Ja sedda mällestä, et se, te Armust lunnastanud,

Meid Ristis, omma Werrega, on nüüd teit Woimust sanud,

Ning tahhab wijsfel Päwal feik Ma-Ilma sundida,
Ja tulleb igga Mihhele Eööd möda tasžuma.

Oh! tulle öige Sundia
Ja korja meid feik Armoga
So jure Jesus Amen.

131.

1705.

Stokholmi käsikiri.

Mat. ev. 11. peat., 1.—11. s.

Samast käsikirjast, kust tekst nr. 130. Vi. tekst nr. 130. eel-
märkust! Vrd. tekste nr. 101, 125!

Matteusze Ewangelium XI Pätiit.

Johannes lähhetab käsžud Kristusze jure. Temma Immeteud.
Raebminne nende Judaliste Söggedusze pärrast.

Ja se sündis, kui Jesus sai lõppetanud omma kaksteist-
kümmend Süngri kästimašt, läks temma säält eddasi õppetama
ja jutlust teggema nende linnade sees.

2. Ugga kui Johannes Wangi Tornis Kristusze Imme-
teud¹ kulis, läkkitas temma kaks omma Süngri.

3. Ja ütles temmale: Sinnaks se olled, ke peab tullesma,
woi peame teist ootma?

4. Jesus kostis, ning ütles nende wasto: Minge, ning
ütlege Johanneszelle jälle, mis teie kulete ja näte.

5. Söggedad näwad, Jallotomad käiwad, Piddalitsöbbised
sawad puhtaks, ja kurdid kuulwad, Surnud touswad ütles,
ja Waestele kulutakse Armo Öppetust.

6. Ning Onnis on se, ke ennast minnust ei pahhanda.

7. Ugga kui nemmad said ärralähnud, akkas Jesus Rah-
wale räkima Johanneszest: Mis teie ollete kõrvesze lähnud
watama? Ühte Pilli Rogo? kumba Suul kaksipiddi ajab?

8. Ehk mis teie ollete wälja lähnud watama? Ühte
Sunnimešt pehme Rietelle ehhitud? waat! kummad pehmid
Ridid kandwad, ommad kunningade Majade sees.

9. Ehk mis teie ollete wälja lähnud watama? Ühte
Prohweti? Ja minna ütlen teile, ke weel ennamb on kui
Prohwet.

¹ Söna Immeteud asemele on kirjutatud veerule sama käekirjaga
Teggusid.

10. Sešt sešimane on se, kennešt kirjotud on: Waat! minna läkkitan omma Ingli sinno palle¹ eel, ke sinno ees peab walmistama.

11. Edest Minna ütlen teile: nende sääst kummad Naes-
test ommad sündinud, ep olle mitte suremad tousnub, kui
Kristia Johannes. Ugga se ke wähhemb on, Saewa Rigis,
se on suremb tedda.

132.

1705.

Mat. ev. 20. peat., 1.—16. s.

Stokholmi käsikiri.

Samast käsikirjast, kust tekstid nr. 130, 131. Vt. tekst nr. 130.
eelmärkust! Vrd. teksti nr. 107!

Matteusze Ewangelium XX Pätiik.

Ešteggjad Wina Määs. Kristus kulutab omma Kannatušt. Sebe-
deusze Poege Emma rummal Pallominne. Rahhe Söggedade Palwe
ning Abbi.

Ewangelium Ühhisammal Pühha Päwal enne Kristusze Üles-
tousmisze P.

Sešt Saewa Riit on ühhe Maja Iszanda sarnane, ke
Somselt wäljaläks Ešteggjijd palkama omma Wina Mäfte.

2. Ning kui temma Ešteggjadega leppinud olli ühhe
Krošzi pärräst Päwa ts² 'Palgaks¹', läkkitas temma neid
omma Wina Mäfte.

3. Ja läks wälja kolmandal Tunnil, ning näggi teis
Turro pääl tühja seiswa.

4. Ning üttel nende wasto. Minge teie ka Wina
Mäfte, ning me õige on, tahhan minna teile anda.

5. Ning nemmad läksid. Saas läks temma wälja kuendal
ja ühheksamal Tunnil, ning teggi ninda sammoti.

6. Ugga ühhetestkümme Tunnil läks temma wälja, ning
leidis teisi Ešta seiswast, ning üttel nende wasto: Mis teie
sijn teige Päwa tühja seisate?

¹ Sõna palle on sama käekirjaga lisatud veerule. ² ts (= kaas) on
hiljem kirjutatud Päwa ja 'Palgaks¹' sõnade vahe kohale.

7. Nemmad ütlib temmale: Meid ep olle ükfigi Palka-
nud. Temma üttel nendele: Minge teie ka Wina Mätte
ning me õige on, peate teie sama.

8. Rui nüüd Öhto sai üttel Wina Mä Jõzand omma
Pälewaatja wasto: Kutsu need¹ Tõtegiad, ning anna neile
Palka, ning halka wijmsfest eszimesze sadit.

9. Sijs tullid need, kummad ühhe teistkümme Tunnil ollid
palgatud, ning said igga üks omma Kroszi.

10. Agga kui need Eszimeszed tullid, mötliid nemmad
ennamb sawa, ning nemmad said igga Mees omma Kroszi.

11. Ring kui nemmad sebda said, nurriwad nemmad
Maja Jõzanda wasto.

12. Ring ütlib: Needfinnased Wijmsed ommad agga
ühhe Tunni Tõdd tehnu, ja sinna olled nemmad meie arro-
liszeks tehnu, ke meie Päwa Koorma ning Pallawad olleme
kandnu².

13. Agga temma kostis ning üttel ühhele nende sääst:
Sõbber minna ei te fulle mitte liga, Eks sinna olle minnoga
ühhe Kroszi päle leppinu?

14. Wõtta mis sinno on, ning minne omma Teed,
Agga minna tahhan sel finnasel wijmsel³ ninda⁴ anda kui
fulle⁵.

15. Eht! Eks minnul lubba olle tehha, me minna tah-
han, minno ommaga? Ons sinno Silm kurri, et minna
helde ollen.

16. Ninda sawad wijmsed eszimeszeks, ning Eszimes-
zed wijmseks, fest paljo on kutsotud agga piszud on ärra
wallitedud⁶.

¹ Sõna need on alla kriipsutatud nähtavasti selleks (nagu säärastel kordadel mujalgi tekstis), et seda veeruparanduses asendada teise sõnaga, mis viimane on aga jäänud tegemata. ² Sõnas kandnu on viimne osa ndnu kirjutatud väljakraabitud tühemesse. ³ Järgneb paaritäheline väljakraabitud tühe. ⁴ Sõnas ninda on nin parandatud teistest tähtedest. ⁵ Sõnale fulle järgneb kahetäheline väljakraabitud tühe. ⁶ Täht t on kirjutatud väljakraabitud tühemesse, pisut parandatud on vist ka e.

*Stokholmi käsikiri.**Joh. ev. 2. peat., 1.—10. s.*

Samast käsikirjast, kust tekstid nr. 130—132. Vt. tekst nr. 130. eelmärkust! Vrd. tekste nr. 14, 77, 102!

Johannesze Ewangelium II Pätiük.

Pulmad Ranas. Jummalä Roja Puhtaksteggeminne, ning mis selle juures sündinud, Jerusalemmas.

Ning kolmandal Päwal said Pulmad Ranas, Kallilea Maal, ning Jesusze Emma olli sääl.

2. Agga Jesus ja temma Jüingrid kutsuti ka, Pulma.

3. Ning kui neil Wina putus, üttel Jesusze Emma temma wasto: Neil epolle wina.

4. Jesus üttel temmale: Naine mis minno Teggemist sinnoga? Minno Sund epolle weel tulnud.

5. Temma Emma üttel Sullastelle: Mis temma teile käsziib, sedda tehke.

6. Agga sinna olli pandud kuus kiwwist We-Ustjad, Juda Rahwa Puhhastusze pärrast, ja igga ühhe fisse läks laks ehk kolm Mötö.

7. Jesus üttel nendele: Säidke need We Ustjad Wega. Ja nemmad täidfid neid äre tasza.

8. Ning temma üttel nendele: Wotke ja wige nüüd Pulma Tallitajalle; Ja nemmad wišid.

9. Agga kui Pulma Tallitaja sedda Wett maitšis, mis Winaks olli sanud, (ning es tea mitte kust se tulli, agga need Sullaszed täädšid, kummad sedda Wet ollid tonud) kutsus Pulma Tallitaja Peigmeest.

10. Ning ütles temmale: Iggamees annab esziti hääd Wina, ja kui nemmad ommad joobnuks¹ sanud, ahwemad. Sinna olled [sedda] hääd Wina tännini hoednud.

*Stokholmi käsikiri.**Apostlite Tegude raamatu 27. peat. ja 28. peat., salmid 1—16.*

Samast käsikirjast, kust tekstid nr. 130—133. Vt. tekst nr. 130. eelmärkust! Vrd. tekste nr. 78, 79!

¹ Sõnade ommad joobnuks asemele on veerule kirjutatud sama käe- kirjaga jubba kül.

Pühha Apostlide Teggo.

XXVII Pättik.

Paulust wiakse ärra Italia Male. On Merre Säddas, jääb siiski teigidega, kummad temmaga ommad, Ellusze.

Agga kui se olli ette woetud, et meie piddime Laewaga Italia Male minnema, andsid nemmad Paulust, ning monningad muud Wangid köidetud ühhe P ä Mehhele¹, selle Nimmi Julius: Reisri Wä Sulgast.

2. Agga kui meie ühhe Adramitti Laewa astsime, et meie piddime Asia Ma äärt möda minnema, siis widi meid Maalt ärra, ning meiega olli Aristarfus Maatsedonia Maalt Teszaloniika Linnast.

3. Ning teifel Päwal Saimme meie Sidoni; Ning Julius käis heldeste Pauluszega ümber, ja andis temmale lubba omma hä Söbbrade jure minna, ning ennast kaszida.

4. Ning kui meie säält saime ärra lähnud, läkšime meie Sipurust möda, et meie Tuul wasta olli.

5. Ning kui meie se Merre läbbi, mis Silijstia ning Pamwilia kohhal on, saime lähnud, siis saime meie Mira Linna Lijstia Maal.

6. Ning säält leidis se P ä Mees¹ ühhe Alessandria Linna Laewa, mis Italia Male läks, ning panni meid selle päle.

7. Agga kui meie mitto Päwa piszi ollime käinud, ja waewalt Kniduszze kohta saime (sest Tuul ei lastnud meid) läkšime meie Kreta sare alt möda, Salmoni Linna pole.

8. Ning kui meie waewalt säält möda saime, siis saime meie ühte Paika, mis kutsutakse hä Saddamaks, kumma Liggi olli Lafea Lin.

9. Agga kui paljo Aega sai möda lähnud, ja nüüd jubba pahha olli laewaga käia, et Paasto Aeg jubba möda olli, mainitses Paulus.

10. Ning üttel neile: Mehhed, minna nään, et se Laewa käiminne² sureks waewaks ning kahjuks tahhab olla, mitte ükspäines koormale, ning Laewale, waide ka meie Ellule.

¹ P ä Mehhele asemele on veerul parandatud pälitto kätte. ² Söna Mees kohale on parandatud lit.

² Laewa käiminne asemele on veerul parandatud purjetseminne.

11. Agga se Pä Mees¹ uskus ennamb Türi² Meest, ning Laewa Meest³, kui Paulusze künnet.

12. Agga et sinna Saddamasze ep olnud hä ille Salwe jäda, siis olli surema Sulga Nou, säält ärra minna, eht nemmad woitsfid Wönijsfia Male sada, ning ille Salwe sinna jää, kumb on üks Saddam Kreta Maal, wasto Läse ning Loie Tuult⁴.

13. Agga kui Louna Tuul⁵ toufis puhhuma, ning nemmad mötliid, nüüd ennesze Usjad ebdasi minnema, weddaszid nemmad Purje ülles, ning läksid otse Liggi Kreta sarest möda.

14. Agga ei kaua pärrast fedda, toufis Tulis-Pä nende wasto, kumb kutsutakse Idda Tuleks⁶.

15. Ja kui se Laewasze kinni hakkas, et temma ei woinud wasto Tuuld minna, lastsime ennast Tulest ajada.

16. Agga meie saime ühhe Sare liggi, kumb Klaudaks kutsuti, sääl woisime meie waiwal omma Lootsifut⁷ kätte sada.

17. Sedda wotfid nemmad ülles, ning prufisid Abbi ning köitsfid Lootsifud⁸ kinni. Agga kui nemmad kartsid ennast Lina päle juhtuwa, laszid nemmad Purged mahha, ning läksime ninda⁹.

18. Agga kui meid wägga kurjast Ilmast aeti, siis heitsid nemmad teisel Päwal Rijstad wälja.

19. Ning kolmandal Päwal heitsime meie omma Käega Laewa Rijstad wälja.

20. Agga kui mitmel Päwal ei Päawlikko egga Tähte olnud nähha, ning ei piszut kurja Ilma olnud, siis löppis wimati keif Lotus ärra, Ellusze jäda.

21. Agga kui nemmad kaua Aega ollid Sömata olnud, siis astus Paulus nende keskele, ning üttel: Oh! Mehhed

¹ Mees kohale on parandatud lif. ² Türi kohale on parandatud pärra. ³ Laewa Meest kohale on parandatud kippri. ⁴ Vilmase vile sõna kohale on seletavalt kirjutatud: *ad Africam Süüdwest, et ad Choram norrdwest*. ⁵ Louna Tuul kohale on parandatud Uddal. ⁶ Idda Tuleks kohale on seletavalt kirjutatud: *Typhonicus* estwind. ⁷ Lootsifut kohale on parandatud Pati. ⁸ Lootsifud kohale on parandatud fedda Laewa. ⁹ läksime ninda kohale on parandatud weersid ninda.

teie ollekfitte piddand minno Sanna kuulma ja mitte Kretast ärra tulles, ning ilma se waewa, ning Rahjota jäma.

22. Ning nüüd mainitsen minna teid, Rahhul olla. Gest ükfigi Sing ei sa meie sääst hukka, kui agga se Laew.

23. Gest sel Öfel seisís Summala Ingel minno jures, kumma pärralt minna ollen, kedda minna ka tenin.

24. Ning üttel ärra kardä Paulus, sinna pead Reifri ette sama. Ning waat! Summal on sulle keif need kinkinud, kummad sinnoga Laewas ommad.

25. Sepärrast Mehhed olge Rahhul. Gest minna uszun Summalat, et se ninda peab sündima, kui mul on ütteldud.

26. Agga meie peame ühhe Sare päle minnema.

27. Agga kui jubba neljasteistkümnes Ö kätte tulli, ning meie Udria Merre pääl käisime¹, siis mötlesjid Laewa Mehhed, ennast ühhes paigas Male sawa.

28. Ning kui nemmad Lodi Wette heitsid, leidfid nemmad kaks kümmed Sülda Wet. Agga kui nemmad pisjud eddaszi läksid, ning jälle Lodi heitsid, leidfid nemmad wijs teistkümmed Sülda.

29. Sijs kartsid nemmad, ennast Röwwa Paika sawa, ning heitsid nelli Untro wälja, Laewa taggumissest otsast, ning iggatsesjid walged² tulles.

30. Agga kui need Laewa Mehhed püüdsid Laewast ärra pöggeneda, ning Lootsikkud³ Merrese lastsid, ning ollid otse kui eszimesze Laewa Otsast Unkrud mahha Lastwa.

31. Üttel Paulus Pää Mehhele⁴, ning Söa Meestelle, kui need ei jä Laewa, siis ei woi teie Ellus jäda.

32. Sijs raiosid need Söa Mehhed Lootsigo⁵ Röied katti, ning lastsid temma wälja⁶ langeda.

33. Agga kui Walge hakkas tulles, mainitses Paulus neid keif Leiwa wotma, ning üttel: Tanna on Neljas teistkümnes Pääw, Et teie odate, ning sömata ollete, ning et teie ep olle middakid wotnud.

¹ käisime asemele on veerul parandatud purjetsime. ² walged asemele on veerul parandatud päwa. ³ Lootsikkud asemele on veerul parandatud padi. ⁴ Pää Mehhele asemele on veerul parandatud päliko. ⁵ Lootsigo asemele on veerul parandatud padi. ⁶ wälja kohale on parandatud wette.

34. Sepärrast mainitsen minna teid, Leiwa wõtma: sest se tulleb teile tarwis teie Jahhutamiszeks¹; sest teie sääst ei pea ühhegi Pääst Juukse Karwa mahha langema.

35. Kui temma sedda sai ütelnud, wottis temma Leiwa, k i t i s² Jummalad, nende keigide nähhes, murdis ning hakkasõma.

36. Siis sai neile keigile hä Meel, ning nemmad wotfid ka Roga.

37. Agga meid olli keit ühte kofko Laewa pääl kaks sadda ja kuus Singe kahheksad kümmed³.

38. Agga kui nemmad said Leiwa wõtnud, siis wottid nemmad Laewa kergemaks tehha⁴, ja heitfid Nisso wälja⁵ Merresze.

39. Agga kui Pääw sai, ei tunnud nemmad sedda Maad mitte: Agga ühte Merre Nurka said nemmad nähha, kusza Rand olli, sinna olli nende Mõtte Laewa ajada, kui nemmad jouakfid.

40. Ning kui nemmad Antrud said ülles wotnud, siis läkfid nemmad Merrele, ning päästfid Alro Rõied⁶ lahti, ning weddasid Purje ülles Tuule möda ning lasziwad Randa minna.

41. Agga kui meie ühte Paika saine, kus mollemal Pöel Merri olli, hakkas Laew finni, ning eszimenne Ots jäi likomatta seisma, agga taggaminne⁷ Pool kattes Waljo⁸ Lainist.

42. Agga Sõa Meestel olli se Nou, et nemmad tahtfid Wangid ärratappa, et ükfigi ei piddand ujudes ärrapäsema.

43. Agga see Pää Mees⁹ tahtis Paulust Ellus piddada, ja tallitas neid sest Noust¹⁰, ja käkfid neid, kummad moistfid ujuda esziti wälja karrata, ning Male taotada.

44. Ning neid teisi, muist Lauade pääl, muist Laewa Sükkide pääl: Ning ninda sündis, et keit terwelt Male saiwad.

¹ Jahhutamiszeks asemele on veerul parandatud fosjutamiszeks.
² k i t i s asemele on veerul parandatud tänna.s. ³ Arvõna on veerul selgitatud numbriga 276. ⁴ wottid... kergemaks tehha asemele on veerul parandatud kergitasid. ⁵ Nisso wälja asemele on veerul parandatud wilja. ⁶ Rõied asemele on veerul parandatud paelad. ⁷ taggaminne asemele on veerul parandatud pärra. ⁸ waljo asemele on veerul parandatud kangest. ⁹ Mees kohale on parandatud lit. ¹⁰ Viimase nelja sõna asemele on veerul parandatud: kelis neid ärra sedda nou.

XXVIII Pätiik.

Paulusze Imme Teggo Melite Sare pääl. Saab Romalinna. Rönne-
leb Judalistega. Neil on Riid teine teisega. Paulus ütleb sääl tats
Aasta ilma feelmatta Sutlust Kristuszeft.

Ja kui meie wälja päsi¹ sijs saime täda, et se Saar
Melitiis kutsuti.

2. Ugga se Sare Rahwas ei tehnu meile piisud söbb-
rust, sest nemmad teggid Tuld, ning wottid meid keik wasto,
se Wihma pärrast, mis meie päle olli tulnud, ning külma
pärrast.

3. Ugga kui Paulus Hulka Haggo kofko risus, ning
Tullesze panni, tulli üks Törwa kandi Maddo Pallawast,
ning hakkas Paulusze kätte kinni.

4. Ugga kui se Rahwas näggi sedda Ellajat temma kae
külles rippowa, ütliid nemmad iszikeskis: Wist on se Mees
üks Mehhe Effia, kedda Jummala Sundminne ei lasze ellada,
ehk temma kül Merrest on pääsnud.

5. Ugga temma löngus se Ellaja Tullesze, ning ei tunnud
ühtegid Wigga.

6. Ugga nemmad mötleszid sündiwa, et temma pididi ülles
paisma, ehk äkkiselt furnud mahha langema. Ugga kui nem-
mad kaua ootsid, ja ei nähuud, temmale middakid kurja sün-
diwa, sijs mötliid nemmad teisiti, ning ütliid tedda Jummalad
ollewa.

7. Ugga se Paiga Lähhidel olli sel Sare Üllemaal Nim-
melt Publius, üks Mois, se wottis meid wasto, ning piddas
meid kolm Päwa wägga häästi.

8. Ugga se sündis, et Publiusze Isza soja ning köhho
Töppe haegeks mahha woeti, fellele läks Paulus sijsze, ning
pallus, panni käd temma päle, ning teggi temma terweks.

9. Kui se olli sündinud, tullid ka teised temma jure, kel
felle Sares wigga olli, ning said terweks.

10. Ning nemmad teggid meile sure Luo, ning kui meie
ärralätsime² andsid nemmad meile Te päle, mis tarwis olli.

¹ meie wälja päsi... saime asemele on veerul parandatud
nemmad ollid pääsnud said nemmad. ² ärralätsime asemele on veerul
parandatud purjettsime.

11. Ugga kolme Ru pärrast läffime meie ärra, ühhe Lae-
waga, se olli Aleffandriast, ning olli ülle Salwe Sares olnud.
Sel olli Tähhetš: Rastor ning Polliks.

12. Ning kui meie Sirakusa saime, seisime meie kolm
Päwa Paigal.

13. Kui meie säält ümber kaudo ärra läffime, saime
meie Regiumme Linna, ning kui ühhe Päwa pärrast Idda
Tuul toufis, saime meie teifel Päwal Puteoloni Linna.

14. Sääl leidfime meie Wende, neist palloti meid seitse
Päwa sinna¹ jäda. Ning ninda saime meie Roma Linna.

15. Ja kui säääl need Wennad meist said kuulda, tulliwad
nemmad wälja meie wasto, Appiverre, Ja kolme Poide
Sadif². Kui Paulus neid näggi, tännas temma Summa-
lad, ning sai röömsaks.

16. Ugga kui meie Roma linna saime, siis andis se Pää
Mees³ need Wangid Allema Pälikko kätte, Ugga Paulus-
zelle anneti Lubba jäda, kuhho temma tahtis, ühhe Söa
Mihhega, se tedda hoidis.

135.

1705.

Stokholmi käsikiri.

Johannese Ilmutamise raamatu peat. 4.—6.

Samast käsikirjast, kust tekstid nr. 130—134. Vrd. tekst nr. 130.
eelmärkust!

Johannesse Näitmište Ramat.

IV Pätitš.

Näggeminne Kristusze tohto Järrest: Temma Uuustuszešt. Näljast
kolmat kimmend Wannamišt Klafitše Merrest. Neljast Ellajist, kuida
needsammad sedda Sundjad⁴ auustawad.

Pärrast sedda näggin minna, Ning waat! Üks awwatud
lahhti Saewas, Ning eszimenne Hääl, mis minna ofsego
Paszunast kulin, minnoga räkiwa, se üttel: Üšto temma⁵ ülles,
ja minna tahhan sulle näita: mis pärrast sedda peab sündima.

¹ sinna asemele on veerul parandatud nende jure. ² Sönad kolme
Poide Sadif on veerul selgitatud: *Τολών Ταβερῶν Τρεταβερνι* (allewille).
³ Mees kohale on parandatud üt. ⁴ Sundjad asemele on veerul
parandatud tohtomoištjad. ⁵ temma asemele on veerul parandatud feie.

2. Ning feddamaid olli minna Waimus, ning Waat! üks Järg olli Taewas pandud ning se Järre pääl istus üks ¹.

3. Ning se ke istus, olli päält nähha otsego Jaspi: ning Gardi Riwwi, ning üks Wikker Raar olli Järre ümber, ninda päält nähha, otse kui üks Maragdi Riwwi.

4. Ning se Järre ümber olli nelli kolmat kümmand Järge, ning nende Järge pääl näggin minna nelli kolmat kümmand Wannamad, istwa pitka walge Rietelle, ehhitud, ning nende Pääs ollid kuld kronid.

5. Ning sest Järrest läksid wälja Walkud, Pittsed, ning Häled, ning seitse tullist Lampi pollid Järre ees, need ommad Summala seitse Waimo.

6. Ning Järre ees olli üks Klaas-Merri, Kristalli karwal, ning kesset Järge ning Järre ümber nelli Ellajast täis Silmi, eest ning tagga.

7. Ning Eszimenne Ellajas olli Lõikoera sarnane. Ning teine Ellajas olli Waszika sarnane. Ning sel kolmandal Ellajal olli otsego Innimesze Näggo. Ning neljas Ellajas olli Lendwa Kotta sarnane.

8. Ning neil nelja Ellajal olli igga ühhel kuus Tiwast ümber kaudo, ning ollid sees pidid täis Silmi, ning neil ep olnud Singamist Ööb egga Päwa, ning ütliid: Pühha, Pühha, Pühha on Iszand Summal se keige wäggiwenne, ke olli, ning ke on, ning ke tulleb.

9. Ning kui need Ellajad Uuo ning Auustust ning Tanno sellele andsid, ke Järre pääl istus, ke ellab iggawest, igaweszeks Ujaks.

10. Sijs langsid need Nelli Kolmat Kümmand Wannamad selle ette mahha ke Järre pääl istus, ning kummardasid fedda ke ellab iggawest, iggaweszeks Ujaks, ning heitsid omma kronid Järre ette ning ütliid:

11. Iszand! Sinna olled Wäärt wotma Uuo, ning Auustust, ning Wägge, sest sinna olled keif Ujjad lonud, ning sinna Tahtmisze läbbi ommad nemmad, ning ommad lodud.

¹ Viimased nell sõna on numbritega asetatud järjekorda: üks istus Järre pääl.

V Pätük.

Seitse Pitsadega kinnipandud Ramat, me üffigi ei woi lahtitehha, kui agga Jummalal Sal. Sepärrast kistwad tedda Ellajad, ning nelli kolmat künmend Wannemad.

Ning minna näggin felle parrama Käes, ke Järre pääl istus, ühhe Ramato kirjutud, seest piddi ning wäljaspidi kinni pandud seitse pitsadiga.

2. Ning minna näggin ühhe wäggewa Ingli, surel Hälel Jutlust üttelewa: kes on wäärt tedda Ramatud lahti awwama, ning temma Pitsati wallale päästma?

3. Ning üffigi ei woinud Saewas, egga Ma pääl, egga Ma al tedda Ramatud lahti awwada, egga temma siße wadata.

4. Ning minna nutsin wägga, et keddakid wäärt es leieta, tedda Ramatud lahti awwama, ning luggema, ega temma siße waatma.

5. Ning üks neist Wanamist üttele minno wasto: Ürra nutko. Waat! se Lõikoer on woitnud, kumb Juda Soust on, Sawida Juur, lahti awwama tedda Ramatud, ning wallale päästma temma seitse Pitsati.

6. Ning minna näggin, ning waat! Restet Järge, ning nelja Ellajade sääs, ning kesket Wannamade sääs seisid üks Sal, ofsego ärratappetud, ning temmal olli seitse Sarwe, ning Seitse Silma, kummad Jummalal Seitse Waimo, läkkitud keige Ma Ilma.

7. Ning tulli, ning wottis se Ramato felle kääst, ke Järre pääl istus.

8. Ning kui temma se Ramato wottis, siis langsid need nelli Ellajast, ning nelli kolmat künmend Wannamad Talle ette, ning igga Mihhe Kä ollid Randleb, ning Kuld Kausid, täis Suitsotamisze Rohto, kummad onnad Pühhade Palwed.

9. Ning nemmad laulid ühhe Ue Paulo, ning ütliid: Sinna olled wäärt tedda Ramatud wotma, ning temma Pitsatid lahti awwama. Seest sinna olled ärratappetud ning olled meid Jummalalle ärra ostnud omma Werrega, keige Soust ning Relest, ning Rahwast, ning Pagganist.

10. Ning olled meid teinud meie Jummalalle Runningiks ning Preestriks, ning meie peame wallitsema Ma pääl.

11. Ning minna näggin, ning kulin mitme Ingli Häält, ning Järre ning nende Ellajade ning Wannamade ümber, ning nende Urro olli mitto tuhhat kord tuhhat tuhhat.

12. Ning nemmad ütliid sure Hälega: Se Sal, kumb on ärratappetud on wäärt, wotma Woimust, ning Rikkust, ning Sarkust, ning Wägge, ning Auustust ja Uuo ning Tämno.

13. Ning keif Loma, mis Saewas on, ning Ma pääl ning Ma al, ning Merres, ning keif mis nende sees on, kulin minna ütteletra: Sellele ke Järre pääl istub, ning Sallelle Tämno ning Auustus ja Au; ning Wäggi iggawest, iggaweszeks Ujaks.

14. Ning need nelli Ellajast ütliid: Amen! Ning need nelli kolmat kummend Wannamad langsid mahha, ning pallusid¹ tedda ke ellab iggawest iggaweszeks Ujaks.

VI Päätük

Pitsadi Awramiszeft, ning mis muudo selle jures Näggemiszes on sündinud.

Ning² minna näggin, kui se Sal ühhe Pitsadi lahti awwas, ning minna kulin ühhe neist nelja Ellajast ütleva kui Pittse Hälega: Tulle, ning wata!

2. Ning minna näggin, ning waat! Walge Hobbone, ning sel ke temma Seljas istus, olli Ambo Räes, ning sellele anneti Krooni, ning temma läks wälja woites, ning et temma pididi woitma.

3. Ning kui temma teist Pitsadi sai lahti awwanud, kulin minna teise Ellaja ütleva: Tulle, ning wata!

4. Ning teine Hobbone tulli wälja, se olli punnane ning sellele ke temma Seljas istus, anneti Ma päält Rahho ärra wotta, ning et teine pididi teist tapma. Ning temmale anneti fuur Mäef.

5. Ning kui temma kolmanda Pitsadi sai lahti awwanud, kulin minna kolmanda Ellaja ütleva: Tulle, ning wata! Ning minna näggin, ning waat! üks must Hobbone ning ke selle Seljas istus, temmal olli Wae Raus Räes.

¹ Sõna pallusid asemele on veerul parandatud kummardashid.

² Salmide 1, 3, 5, 7, 9 ja 12-nda algusridade kõrvale on veerule kirjutatud vastavalt märkused: Eszimenne Pitsad, teine Pitsad, kolmas Pitsad, Neljas Pitsad, Wies pitsad, kues pitsad.

6. Ning minna kulin Häle nelja Ellaja fääs üttelewa: Mõõt Niszo kroszi eest, ning kolm Mõto Oddre kroszi eest, ning Ölli ja Wina ärra rikko mitte.

7. Ning kui temma neljanda Pitsadi sai lahti awwanud, kulin minna neljanda Ellaja Häle üttelewa: Tulle ning wata!

8. Ning minna waatfin, ning waat! Tuhkur Hobbone, ning ke selle Seljas istus, selle Nimmi olli Surm, ning Haud tulli temma järrele, ning neile anneti Melewalda neljanda Osza tappa Ma pääl Moegaga ning Näljaga ning Surmaga, ning Metsaliste läbbi Maa pääl.

9. Ning kui temma se wiende Pitsadi sai lahti awwanud, siis näggin minna Ultari al, nende Hinged kummad Jummala Sanna pärrast ollid ärratappetud¹, ning se Sunnistusze pärrast, mis neil olli.

10. Ning nemmad kışzendasid sure Hälega, ning ütliid: Kuis kaua ei moista sinna Rohhut Oh! Pühha ning tõszine Iszand, ning ei maks mitte meie Werd nende Kätte, kummad Ma pääl ellawad?

11. Ning neile anneti igga tihhele pitkad walged Rided, ning üteldi neile², et nemmad weel piddid hingama ürrikeszeks Njaks, fenniks, ko nende kasullaste³ ka piddid täis fama, ning nende Wennade Urro⁴ kedda ka piddi ärra tappe-tama, ninda kui neidke.

12. Ning minna näggin, kui temma kuenda Pitsadi sai lahti awwand, ning waat! Sijs sündis suur Ma wärrise-minne, ning Päwliit sai mustaks, kui karrune Kol, ning Ru sai otsego Werri.

13. Ning Saewa Tähhed langesid Ma päle otsego Wigi Du omma kışsmatta Marjo mahha heidab, kui temma surest Tulest kaksipiddi aetakse.

14. Ning Saewas tagganes otsego kofko mäsžitut Ramat ning keit Määd ning Sared tõsteti⁵ ayma Uszemelt.

¹ Viimased viis sõna on numbrite varal asetatud järjekorda: ollid ärratappetud Jummala Sanna pärrast. ² üteldi neile on numbrite varal asetatud järjekorda neile üteldi. ³ Ka fullaste asemele on veerul parandatud Selftimeeste. ⁴ Viimased kaheksa sõna on numbrite varal asetatud järjekorda: ning nende Wennade Urro ka piddid täis fama.